

1496

JUSSI PENTTI

**ULKOPOLITIikka
JA
YHTEISTYÖRETORIikka**

**Esimerkkejä 1990-luvun suomalaisesta lähialueita
koskevasta ulkopoliittisen yhteistyön argumentaatiosta**

**Valtio-opin pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopisto 1999**

PENTTI, JUSSI: Ulkopoliittika ja yhteistyöretoriikka:
Esimerkkejä 1990-luvun suomalaisesta lähialueita
koskevasta ulkopoliittisen yhteistyön argumentaatiosta

Pro gradu -tutkielma, 125 s.
Valtio-oppi
Huhtikuu 1999

Tämän tutkielman tehtävänä on suorittaa suomalaisten 1990-luvun ulkopoliittikkaa ja yhteistyötä käsittelevien tekstien retorinen tulkinta. Tehtävässä sovelletaan uuden retoriikan yhden merkittävimmän analyttikon, Chaïm Perelmanin, *argumentaatioteoriaa*. Teorian avulla selvitetään tekstien sisältämän ulkopoliittisen argumentaation *viitekehys, lähtökohdat* ja *kulku*. Tulkintojen avulla pyritään saamaan käsitys ajan ulkopoliittisesta todellisuudesta, sen merkittävimmistä muutoksista, yhteistyön merkityksestä suomalaiselle ulkopoliittikalle sekä ulkopoliittisen identiteetin sisällöstä. Tekstit on ryhmitelty kolmen keskeisen yhteistyösuhteen mukaisesti, joista ensimmäinen käsittelee Suomen ja Venäjän välistä suhdetta, toinen suhdetta Pohjoismaihin ja Baltiaan sekä kolmas suhdetta Euroopan unioniin.

Retorisen tulkinnan kohteena olevat tekstit ovat luonteeltaan kahta tyyppiä. Ensimmäisen ryhmän muodostavat *virallista* ulkopoliittista diskurssia edustavat tekstit, joita ulkopoliittinen johto ja hallinto tuottaa virkatyönä. Näissä teksteissä on tapana kuvata tavoitteellista ulkopoliittikan tilaa tai sen ulottuvuuksia. Toisen ryhmän muodostavat ulkopoliittikan kriittiset ja sen kehittämiseen tähtäävät *itseymmärrystekstit*, joissa perustellaan näkemyksiä siitä, miten ulkopoliittikkaa pitäisi hoitaa. Näiden tekstien esittäjät ovat tässä tutkielmassa eri tason poliitikkoja.

Tutkimusta ovat ohjanneet uutta retoriikkaa käsittelevät teokset. Näistä tärkeimpiä ovat olleet Chaïm Perelmanin "The New Rhetoric" (1971) ja "Retoriikan valtakunta" (1996), Kari Palosen "Tekstistä politiikkaan" (1988), Hilikka Summan "Hyvinvointipoliittikka ja suunnitteluretoriikka" (1989) sekä Marja-Liisa Kaakkuri-Knuutilan "Argumentti ja kritiikki" (1997).

Tutkielmassa osoitetaan, että suomalainen yhteistyöretoriikka on lähtökohdiltaan usein rakentavaa ja hyviin valtiosuhteisiin pyrkivää, ja se noudattaa assosiatiivisen argumentaation piirteitä. Yhteistyöretoriikassa on tapana vedota yleensä yleisesti hyväksytyihin näkökohtiin, joilla voidaan vakuuttaa tai suostutella yleisö yhteistyön tärkeydestä. Reettorit pyrkivät puhuessaan saavuttamaan yleisön hyväksynnän käyttämällä tutuksi tulleita rituaaleja ja yleisesti tunnustettuja piirteitä. Kylmän sodan jälkeinen muutos on vaikuttanut argumentaation sisältöön pääasiassa siten, että suvereniteetin rinnalla on ryhdytty arvostamaan enemmän myös integraation merkitystä. Aikaisempi ennakkoluuloisuus on vaihtunut avoimempaan suhtautumiseen yhteistyön uusiin muotoihin ja mahdollisuuksiin. 1990-luvun poliittiset muutokset Suomen lähialueilla ovat vaikuttaneet ulkopoliittisen yhteistyön lähtökohtiin ja toimintatapoihin siten, että eri toiminta-alueet ovat kietoutuneet toisiinsa merkittävästi. Venäjän politiikka näyttää tärkeää roolia myös Suomen EU-politiikassa, kuten myös Baltian politiikka Pohjoismaiden kanssa harjoitetussa yhteistyöpolitiikassa. Merkittävä muutos on ollut myös sopimusmoraalin korvautuminen luottamusmoraalilla, mikä tarkoittaa siirtymistä yhteistyössä jäykemmistä ja sitovammista sopimusjärjestelyistä joustavampiin toimintamuotoihin ja -tapoihin. Ulkopoliittinen identiteetti on puolestaan pysynyt pääperiaatteiltaan toistaiseksi varsin muuttumattomana ja suvereeniin kulttuuriin liittyvänä ilmiönä. Oma identiteetti, kieli ja arvomaailma tuntuvat olevan suomalaisille edelleenkin tärkeitä asioita lisääntyneenkin vuorovaikutuksen maailmassa.

Avainsanat:

Retoriikka, argumentaatio, ulkopoliittikka, yhteistyö, identiteetti

SUOMEN ULKOPOLITIikka JA YHTEISTYÖRETORIikka
Esimerkkejä 1990-luvun suomalaisesta lähialueita koskevasta
ulkopoliittisen yhteistyön argumentaatiosta

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkielman taustoja	1
1.2 Tutkielman tarkoitus	3
1.3 Tutkielman teoreettinen ja metodinen viitekehys	6
1.4 Tutkimusaineisto	7
1.5 Tutkielman aiheeseen liittyvä aiempi tutkimus	9
2 UUSI RETORIikka TUTKIELMAN METODISENA VIITEKEHYKSENÄ	12
2.1 Retoriikan käsite	12
2.2 Tekstin retorinen luenta	15
2.3 Uusi retoriikka	15
2.4 Argumentaation aspektit	20
3 CHAIM PERELMANIN ARGUMENTAATIOTEORIA	25
3.1 Argumentaatioteorian osat	25
3.2 Argumentaation viitekehys (reettori ja yleisö)	26
3.3 Argumentaation lähtökohdat (esisopimukset)	28
3.4 Argumentaation kulku (assosiatiiviset ja dissosiatiiviset tekniikat)	30
3.5 Metafora	32
3.6 Tutkielmassa tapahtuva argumentaatioteorian soveltaminen	33
4 SUOMEN ULKOPOLIITTISTEN TEKSTIEN TULKINTA ARGUMENTAATIOTEORIAA KÄYTTÄEN	36
4.1 Tulkinnan lähtökohdat ja tavoitteet	36
4.2 Suomalaiseen ulkopoliittikkaan liittyviä keskeisiä käsitteitä	41
4.3 Suomalaisen ulkopoliittisen identiteetin muodostuminen ja luonne	49
4.4 Valitut esimerkit 1990-luvun ulkopoliittisesta argumentaatiosta	65
4.4.1 Suomen ja Venäjän välinen yhteistyösuhde	65
4.4.2 Suomi ja Itämeren lähialueyhteistyön liittyminen pohjoismaisen yhteistyön rinnalle	81
4.4.3 Suomen ja EU:n välinen yhteistyösuhde	95
5 YHTEISTYÖRETORIIKAN LUONNE JA SEN KUVAAMA ULKO- POLIITTINEN TODELLISUUS	115
5.1 Yhteenvedo yhteistyöretoriikasta esitettyjen argumentaatioesimerkkien valossa	115
5.2 Arvioita argumentaatioesimerkkien kuvaamasta ulkopoliittisesta todellisuudesta sekä identiteetistä	120
6 LOPUKSI	124
LÄHTEET	

1 JOHDANTO

1.1 Tutkielman taustoja

"Kysymykset Suomen eurooppalaisuudesta, itäisyydestä tai läntisyydestä näyttävät vieläkin askarruttavan mieliä. Minusta tämän kansan identtisyys on ajat sitten löydetty ja vahvistettu. Sen ei enää pitäisi olla ongelma sen paremmin meille kuin ulkopuolisillekaan."(Kekkonen 1980, 106.)

"Puolueettomuuspolitiikkaa noudattavalle maalle - nimenomaan pienelle puolueettomuuspolitiikkaa noudattavalle maalle - on kansainvälinen luottamus ensiarvoisen tärkeää. Poliittikkamme onnistuminen edellyttää, että meihin luotetaan. Tämän luottamuksen hankkiminen on hallituksen, poliittisten puolueiden, puolustuslaitoksen ja koko kansan asia. Me voimme julistaa ystävyttämme, vakuuttaa puolueettomuuttamme ja vedota perinteisiimme, mutta jos tähän ei luoteta, valuu vaivannäkömme hukkaan." (Kekkonen 1980, 176-177.)

Suomen ulkopoliitiikan tehtäväksi on usein ymmärretty tavoite pitää aktiivisesti yllä jatkuvia vuorovaikutussuhteita toisiin valtioihin. Kansalliset tavoitteet on katsottu voitavan saavuttaa paremmin, jos on harjoitettu vuorovaikutusta ja yhteistyötä muiden valtioiden kanssa. Suomi on siksi sovittanut yhteen poliittisia tavoitteitaan ja keinojaan jatkuvasti muuttuvien kansainvälispoliittisten ilmiöiden kanssa, jotta kansakuntamme voisi elää omaa elämäänsä, olla oma itsensä ja maamme kansalaiset voisivat itse päättää kansakuntamme kohtalosta laillisen yhteiskuntajärjestyksen puitteissa.

Suomen ulkopoliitiikan eri aloja on voitu määritellä esimerkiksi toimikenttien tai tehtäväkriteerien mukaan. Ulkopoliittikkamme toimikentät ovat muodostuneet erilaisista yhteistyömuodoista toisten valtioiden kanssa, kuten esimerkiksi toimimisesta Pohjoismaiden Neuvostossa, vaikuttamisesta YK:ssa ja nykyisin myös jäsenyydestä Euroopan unionissa. Tehtäväkriteerien mukaan Suomi on toiminut esim. aseidenriisunnan, ihmisoikeuksien, integraation ja kehitysyhteistyön alueilla.

Ajatukset Suomen ulkopoliitiikan toimintatavoista ovat voineet poiketa toisistaan joissakin erityiskysymyksissä, vaikka ulkopoliitiikan toimikentät tai tehtävät olisikin koettu varsin yleisesti hyväksytyiksi. Suomessa on ollut ajoittain tilanteita, joissa kilpailevat ja keskenään ristiriitaisetkin aatesuuntaukset ovat vaikuttaneet ulkopoliitiikan käytännön toteutukseen. Tällöin presidentin ulkopoliittinen vallankäyttö on noussut merkittäväksi tekijäksi, kun on pitänyt ratkaista jokin ulkopoliittinen kysymys esillä olleiden eri vaihtoehtojen väliltä. Yleisempää yhteisymmärrystä on pyritty rakentamaan

ainakin valtion itsenäisyyden turvaamisen, naapurisuhteiden rakentamisen ja kansainvälisen vaikuttamisen kysymyksissä:

"Me olimme saaneet sen kokemuksen, että apu on joskus hyvin arvokas, mutta että erityisesti puolueettoman maan on itse arvioitava oma asemansa, itse ratkaistava oman turvallisuutensa peruskysymykset, ylläpidettävä voimavarojensa puitteissa tehokkaita puolustusvoimia, pyrittävä varjelemaan ja kehittämään erityisesti naapurisuhteita ja koettava maailmalla yhdessä muiden kanssa vahvistaa kansojen ystävyyttä ja keskinäistä riippuvuutta ja jo etäällä torjua potentiaalisia uhkatekijöitä."(Koivisto 1992, 94.)¹

Kylmän sodan aikana Suomi asemoi itsensä kansainvälisessä politiikassa Paasikiven-Kekkonen -linjan doktriinin ja puolueettomuuden periaatteiden mukaan. Suomi pyrki tuolloin pysyttämään suurvaltojen eturistiriitojen ulkopuolella noudattamalla aktiivista ja rauhantahtoista puolueettomuuspolitiikkaa. Tähän sisältyi päätös olla liittymättä minkään sotilasliiton jäseneksi sekä pyrkimys pitää yllä luottamuksellisia ja rauhaarakentavia suhteita toisiin valtioihin. Erityispiirteenä Suomen ulkopoliitikassa oli vuonna 1948 solmittu YYA-sopimus Neuvostoliiton kanssa, joka toimi lähtökohtana näiden kahden valtion välisten suhteiden kehittämiseksi. Tuossa ajassa ja tilanteessa valitun ulkopoliittisen linjan voidaan katsoa olleen Suomelle kohtuullisen selkeä lähtökohta. Doktriinimäärittelyllä ulkopoliittikan ennustettavuutta saatiin parannettua, mikä toi eräänlaista vakautta Suomen lähialueille ja paransi siten maan kansallista turvallisuutta.

Neuvostoliiton muuttuminen Venäjäksi ja muut 1990-luvun eurooppalaiset muutokset asettivat uusia kysymyksiä puolueettomalle Suomelle. Ulkopoliittinen konstellaatio oli vaihtunut vanhasta kylmän sodan status quosta toiseksi, epävarmuus oli lisääntynyt ja tulevaisuutta oli vaikeampi ennustaa. Suomen lähialueilla erityisesti kysymys Baltian valtioiden itsenäistymisestä herätti pohdintaa. Myös kysymys Euroopan unionin jäseneksi liittymisestä piti ratkaista. Ajatukset eurooppalaisuudesta, itäisyydestä ja läntisyydestä nousivat esille entistäkin useammin, kun suomalaiset hakivat uudessa konstellaatiossa omaa identiteettiään. Vielä toteutuneen EU-jäsenyyden jälkeenkin identiteetin ympärille kietoutuva keskustelu on jatkunut Suomessa.

Suomalaisessa ulkopoliitikassa on yhteistyön käsite ollut yleisesti

¹ Osa presidentti Mauno Koiviston puheesta Saksan Liittotasavallan liittopresidentin ja rouva Richard von Weizsäckerin juhlaillallisilla 2.10.1989.

käytetty ja painoarvoltaan tärkeäksi koettu asia. Yhteistyötahdon esittäminen on voinut tulla ilmi institutionaalisissa yhteyksissä, kuten aikaisemmin YYA-sopimuksen artikloissa tai nykyisin EU:n jäsenyyden mukanaantuomien sopimusten direktiiveissä. Ulkopoliittisissa puheenvuoroissa puolestaan on monella suomalaisella puhujalla (reettorilla) ollut tapana vakuuttaa yleisönsä maansa aktiivisuudesta ja rauhantahtoisuudesta, johon on sisältynyt halu toimia kansainvälisesti siltojen rakentajana. Urho Kekkonen ilmaisi asian esimerkiksi siten, että suomalaiseen ulkopoliittiseen kulttuuriin ja toimintatapaan sopi hänen mielestään paremmin hoitavan lääkärin kuin sanktioivan tuomarin rooli.

Tämän päivän sotilaallisesti liittoutumaton ja itsenäisesti maanpuolustuksensa hoitava EU-Suomi on jatkanut ulkopoliitiikkaansa yhteistyön arvostamisen linjalla. Se on hakeutunut tietoisesti mukaan myös uusiin eurooppalaisiin yhteistyöverkostoihin ja vieläkin uudempia linkkejä ollaan rakentamassa. Perinteisen kansallisen suvereniteetin vaalimisen rinnalle yhteistyöhakuisuudesta ja verkottumisesta näyttäisi olevan tulossa aiempaa merkittävämpi osa suomalaista ulkopoliittista identiteettiä. Vaikka ratkaisun ulkopoliittisen identiteetin ongelmaan olisi vakuutettu aikanaan olleen lopullisesti löydetty ja vahvistettu, uudet ulkopoliittiset ilmiöt näyttävät kuitenkin jälleen kerran avanneen keskustelun sen sisällöstä. Nykyinen ulkopoliittinen diskurssi, joka korostaa entistäkin enemmän yhteistyön ja kansainvälisyyden merkitystä, käydään sellaisista viitekehyksistä, lähtökohdista ja sellaisin tekniikoin, joiden voi ymmärtää olevan ainakin hieman vieraita aikaisemmin ymmärretylle identiteetille ja sen premisseille. Asioiden ja kielen merkitykset ovat muuttuneet. Mitä siis 1990-luvun suomalaisen ulkopoliitiikan yhteistyötä käsittelevien diskurssien sisällöt kertovat nykyajan ulkopoliittisesta todellisuudesta ja identiteetistä?

1.2 Tutkielman tarkoitus

Tämän tutkielman tarkoituksena on suorittaa sen tutkimusaineistoiksi valittujen suomalaisten 1990-luvun ulkopoliitiikkaa ja yhteistyötä käsittelevien tekstien retorinen tulkinta. Teksteistä selvitetään *argumentaatioteoriaa* soveltaen ulkopoliittisen *argumentaation viitekehys*, sen *lähtökohdat* ja sen *kulku* argumentaatioteoriaa käyttäen, jonka kautta voidaan saada käsitys ulkopoliittisen argumentaation luonteesta, tekstien heijastamasta ulkopoliittisesta todellisuudesta sekä ulkopoliittisen identiteetin laadusta.

Tutkielmalle on asetettu tutkimustehtävän lähtökohdaksi sekä ns. nolla- että ykköshypoteesi. Sen nollahypoteesi on, että Suomen siirtyminen Paasikiven-Kekkonen -linjan mukaisesta aktiivisen ja rauhantahtoisen puolueettomuuspolitiikan doktriinista 1990-luvulla määriteltyyn sotilaallisen liittoutumattomuuden ja itsenäisen maanpuolustuksen doktriiniin, liittyminen Euroopan unionin jäseneksi sekä ryhtyminen erilaisiin uusiin yhteistyömuotoihin, eivät olisi vielä sellaisinaan muuttaneet kovin merkittävästi suomalaisen ulkopolitiikan lähtökohtia, toimintatapoja ja identiteettiä. Tämän hypoteesin valossa Suomen ulkopolitiikan ympärillä käytävän *virallisen* diskurssin sekä ulkopoliittisia päätöksiä tukevien argumenttien nähtäisiin muuttuneen sisällöllisesti varsin maltillisesti, mikä kertoisi muutoksen lievistä vaikutuksista ulkopoliittisen yhteistyön toimintakulttuuriin ja ajatteluun.

Suomen ulkopoliittiseen linjaan ja toimintatapaan tiedetään kohdistuneen myös muutosvaatimuksia. *Epävirallisessa* diskurssissa, jota käydään virallisen rinnalla esimerkiksi asiantuntijapiireissä, järjestöissä tai muissa foorumeissa, on pohdittu erilaisten uusien ulkopoliittisten yhteistyömuotojen mahdollisuuksia, mutta toisaalta niissä on voitu miettiä myös vanhojenkin tarpeellisuutta. Diskursseissa on voitu joko perustella Suomen liittymisen tärkeyttä WEU:n tai NATO:n yhteistyömuotoihin tai vaatia Suomea eroamaan kokonaan EU:n jäsenyydestä. Tämänkaltaiset diskurssit, joiden sisällöt siis voivat poiketa paljonkin toisistaan, koettelevat aina enemmän tai vähemmän maan virallisen ulkopolitiikan totuttua jatkuvuutta. Vaikka virallisen diskurssin uskoisi puolustautuneen onnistuneesti argumenteillaan epävirallista vastaan, sekä perustelleen uskottavasti Suomessa tehtyjä ulkopoliittisia päätöksiä ja voimassaolevaa doktriinia, on epävirallinen diskurssi voinut argumentteineen merkitä myös alkanutta ulkopolitiikan lähtökohtien, toimintatapojen ja identiteetin muutosta. Tästä saadaan lähtökohta tutkielman ns. ykköshypoteesille. Sen mukaan 1990-luvun Suomea koskettaneet ulkopoliittiset muutokset ovat vaikuttaneet jo merkittävästi myös ulkopoliittisen yhteistyön lähtökohtiin, toimintatapoihin ja identiteettiin, joka on nähtävissä ulkopoliittisen kielen ja diskurssin sisällöllisistä ja rakenteellisista muutoksista käsin.

Virallinen ulkopoliittinen diskurssi argumentoi ja kohtaa siis aina epävirallisen diskurssin argumentit sekä päinvastoin. Virallinen diskurssi voi saada epävirallisen sisältämiä muotoja silloin, jos epävirallisen argumentit on muotoiltu ja tuotu julki riittävän vakuuttavasti, tilanteeseen sopivalla tekniikalla, ja jos niille on löytynyt riittävän laajaa kannatusta yhteiskunnassa.

Toisaalta virallinen diskurssi voi myös kumota epävirallisen diskurssin argumentit omien argumenttiensa vakuuttavuudella. Kysymys on argumentaation kautta käytävästä taistelusta, joka voi saada mitä moninaisempia muotoja.

Näiden kahden edellä esitetyn hypoteesin lähtökohdasta, jotka kuitenkin ovat eräänlaisia muutoksen äärimuotoja toisiinsa nähden, on tarkoitus arvioida 1990-luvulla Suomessa tapahtuneita ulkopoliittisia muutoksia ja etsiä vastauksia, miten ne ovat muovanneet suomalaista ulkopoliittisen yhteistyön todellisuutta ja identiteettiä, ja miten muutokset näkyvät ulkopoliittisten tekstien kautta. Miten ja missä lisääntynyt yhteistyö ja poliittinen verkostoituminen on muuttanut niin löydetyksi ja vahvistetuksi väitettyä identiteettiä?

Tutkielmassa pyritään hakemaan myös vastausta kysymykseen, miksi virallinen ulkopoliittinen diskurssi on noudattanut Suomessa 1990-luvulla aina joskus tiettyjä rituaalinomaisia piirteitä. Tämä tarkoittaa sitä, että mahdollisista uusista esille tulleista ulkopoliitiikkaan kohdistuneista yhteistyön ilmiöistä ja näkökulmista huolimatta virallinen ulkopoliittinen diskurssi on muotoutunut siten, että argumentaatiossa on pysyttäytytty mielummin totutuissa tulkinnoissa ja virallisesti muotoillun doktriinin rajoissa. Ulkopoliitiikka siinä käsiteltyine yhteistyömuotoineen näyttää olleen luonteeltaan siis hieman instrumentaalista ja sopimusten taakse kätkeytyvää. Se on ollut suomalaisille päättäjille ikään kuin arvokas perintö, jonka periaatteita on tahdottu virallisesti suojella. Vaikka esimerkiksi kylmän sodan aikana puolueettomuuden vakuutettiin olevan usein *vain* ulkopoliitiikan väline, niin tämän välineen vaihtaminen toiseen EU-jäsenyyden yhteydessä oli silti päättäjille kovin problemaattinen kysymys.

Tutkielma perustuu loogiselta rakenteeltaan esimerkin käyttöön perusteluna. Samanlaista loogista rakennetta on käyttänyt esim. Hilikka Summa (1989) väitöskirjassaan. Summan mukaan esimerkin käyttö argumentin perusteena on eräs osa retoriikan teoriaa ja keskeinen näkökohta tarkasteltaessa loogisen päättelyn ja retorisen argumentoinnin välistä eroa. Looginen päätely noudattaa syllogismin rakennetta, jossa kahden premissin pohjalta johdetaan päätelmä. Päätelmän totuus määräytyy sen mukaan, kuinka todellisia premissit ovat. Retorinen argumentointi sen sijaan on perusrakenteeltaan yleensä entymeemi (vajaa syllogismi), joka on aina altis vastaväitteille. Entymeemi muodostuu väitteestä ja sen perustelusta,

justifikaatiosta. Loogisen päättelyn edetessä syllogismien deduktiona, retorinen argumentaatio etenee entymeemien vuorotteluna. Se on aina lopputulokseltaan avoin ja kiistettävissä. (Summa 1989, 15.) Tässä tutkielmassa on avoin entymeeminen rakenne, jolloin tulokset esitetään yhtenä argumenttina jo esitettyjen ja tulevien argumenttien ketjussa.

1.3 Tutkielman teoreettinen ja metodinen viitekehys

Ulkopoliittiseen argumentaatioon sisältyvät mielikuvat ulkopoliittisesta todellisuudesta tuodaan esille tutkielmassa käyttäen uutta retoriikkaa metodisena viitekehysenä. Tutkielmassa ulkopoliittisten tekstien tulkinnassa käytetään retorisen luennan välineenä Chaim Perelmanin ja Lucie Olbrechts-Tytecanin argumentaatioteoriaa, joka tunnetaan myös Perelmanin argumentaatioteorian tai lyhyesti argumentaatioteorian. Tulkinnan avulla nousee esiin se ulkopoliittinen todellisuus, missä Suomi tekstien laatimisen hetkellä on ollut.

Argumentaatioteoria pohjautuu hermeneuttiseen traditioon tekstin ymmärtämisestä ja tulkinnasta. Tähän kuuluu ajatus, että olennaista on nähdä teksti ei ainoastaan todellisuutta heijastavana, vaan myös todellisuutta luovana tekijänä. Uusi retoriikka on kiinnostunut eri yleisöille suunnatusta argumentaatiosta, jossa käytetään hyväksi kaikenlaista vakuuttelua ja suostuttelua. Uuden retoriikan lähtökohtana on näkemys, että kaikki argumentointi on aina välttämättä retorista ja siten se hylkää klassisen retoriikan näkemyksen vain kaunopuheisuuteen tai puheen koristeluun kuuluvasta retoriikasta.

Argumentaatioteorian lähtökohta on *yleisön* käsite. Sen mukaan kaikki argumentaatio on lähtöisin yleisöstä, joka voi olla *universaalityleisö*, *erityisyleisö* tai *puhuja itse*. Puhuja pyrkii muotoilemaan argumenttinsa siten, että argumentaation kohteena oleva yleisö pitäisi niitä oikeutettuina. Tällöin argumentaation lähtökohdat, joihin kuuluu tosiseikkoja, totuuksia ja otaksuvia käsiteltävästä asiasta, joista voidaan käyttää kattavaa termiä esisopimukset, nousevat tärkeiksi puhujan ja kohteena olevan yleisön välillä.

Puhuja pyrkii lähestymään yleisöään aina eri tavoin. Lähestymiseen vaikuttavat tilanne, aihe ja yleisön rakenne. Varsin tyypillisiä vaihtoehtoja on käyttää kvasiloogisia argumentteja, todellisuuden rakenteeseen vetoavia

argumentteja, todellisuuden rakennetta määrittäviä argumentteja, analogioiden ja metaforien käyttöön perustuvaa assosiaatiotekniikkaa, ideoiden tai arvojen rajoittamisen tai laajentamisen dissosiaatiotekniikkaa sekä erityisten määräysten asettamista ideoille ja argumenteille.

Tässä tutkielmassa suoritettavan tekstien tulkinnan välineinä käytetään yleisön käsitettä, esisopimusten käsitettä ja argumentaation tekniikkoja. Suomessa ulkopoliittiset tekstit ovat olleet sellaisia, että ne on suunnattu eri tilanteissa eri yleisöille, mutta toisaalta niiden argumentaatiossa on ollut tyypillistä noudattaa varsin tarkkojakin esisopimuksia siitä, mitä ja miten eri yleisöille voidaan argumentoida. Lisäksi ulkopoliittisten tekstien argumentaatiossa on ollut Suomessa tapana käyttää aina joskus mielenkiintoisia metaforia, joilla on haluttu assosoida yleisöille aina *tietty* vakaa ja hallittu kuva Suomen ulkopoliitiikasta.

1.4 Tutkimusaineisto

Tämän tutkielman primäärisenä tutkimusaineistona toimivat Suomen valtioneuvoston ja eduskunnan antamat viralliset ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa koskevat selonteot ja mietinnöt sekä ulkopoliittiset puheet ja lausunnot. Ulkopoliittiset puheet ja lausunnot on ryhmitelty siten, että presidenttien puheet ja lausunnot kuuluvat high politics -tasolle ja ministereiden sekä kansanedustajien puheet ja lausunnot low politics -tasolle. Näiden lisäksi on olemassa myös virkamiesten puheita ja lausuntoja, jotka muodostavat oman ryhmänsä.

Tutkielman kirjoittamisen aikaan Suomessa on ollut käynnissä valtiosääntöuudistus, jossa presidentin ulkopoliittista valtaa on tarkoitus rajoittaa, sekä toisaalta pääministerin ja eduskunnan ulkopoliittista valtaa lisätä. Tässä mielessä presidenttien sijoittaminen high politics -tasolle voi tuntua uudessa asetelmassa vanhentuneelta, kuin ehkä myös koko jako high vs. low politics. Tutkielmaan valitut tekstiesimerkit ovat kuitenkin ajalta, jolloin presidentin valta ulkopoliitiikan johtajana oli ainakin muodollisesti vahvin suhteessa muihin poliittisiin päätöksentekijöihin, mikä perustelee näin tehtyä luokittelua.

Tämän määrittelyn vaihtoehtona ulkopoliittiset tekstit voisi luokitella myös kuuluvan high diplomacyn tai low diplomacyn piiriin. Tällöin presidentti,

valtioneuvoston jäsenet ja ehkä varauksin myös kansanedustajat sekä suurlähettiläät kuuluisivat high diplomacyn piiriin. Virkamiehet kuuluisivat siten puolestaan pääsääntöisesti low diplomacyn piiriin. Erilaisia äärittelyjä ja dikotomioita voidaan aina tehdä, mutta tämän tutkielman kannalta tärkeänä on nähty se, että siihen valitun high politics vs. low politics -määrittelyn avulla voidaan tiedostaa ja tunnistaa kulloinkin teksteissä reettorina toimivan henkilön ulkopoliittinen valta ja vastuu.

Selontekoja, mietintöjä, puheita ja lausuntoja käsitellään tässä tutkimuksessa teksteinä. Tarkasteltavaksi otettujen tekstien valintaan on vaikuttanut se tekstejä koskeva määrittely, jonka mukaan tekstit voivat olla tieteellisiä monografioita, puheenvuoroja, artikkeleita tai kommentteja eli sellaisia kokonaisuuksia, jotka ovat tunnistettavina tiettyinä asiakirjoina. Tekstillä voidaan viitata myös laajemmin tietynlaiseen tieteellisten käytäntöjen yhteyteen, joka ei välttämättä ilmene konkreettisesti muodossa vaan yhtenevien tulkintakäytäntöjen tuottamana *maailmana*. (Apunen 1991, 33.) Tässä tutkielmassa kuitenkin tekstit käsitetään ensin mainitulla tavalla tunnistettavissa olevina kirjallisina asiakirjoina.

Tutkielman sekundääriseen tutkimusaineistoon kuuluu ensinnäkin tutkielman metodista viitekehystä käsittelevää kirjallisuutta, joka käsittelee uutta retoriikkaa ja argumentaatioteoriaa. Toiseksi sekundääriaineistoon kuuluu mielikuvatutkimusta käsittelevää kirjallisuutta, Suomen ulkopoliittikkaa käsittelevää kirjallisuutta ja aiheesta kirjoitettuja artikkeleita.

Ajallisesti tutkielma on rajattu ulko- ja turvallisuuspoliittisten selontekojen, mietintöjen sekä ulkopoliittisten puheiden ja lausuntojen osalta vuosiin 1988 - 1997. Aikarajauksen perusteluna on presidentti Mauno Koiviston toisen virkakauden aikana 1980- ja 90-luvulla tapahtuneet ulkopoliittiset muutokset, kuten Suomen irrottautuminen Pariisin rauhansopimuksen sotilasartikloista vuonna 1990, YYA-sopimuksen päättyminen vuonna 1992 sekä EU-jäsenyyden valmistelu ja sen yhteydessä alkanut presidentti Martti Ahtisaaren virkakausi, jonka aikana vuonna 1995 Suomesta tuli EU:n jäsen. Tarkastelu päättyy Valtioneuvoston selontekoon eduskunnalle Euroopan turvallisuuskehityksestä ja Suomen puolustuksesta 17.3.1997, koska se oli tutkielmaa laadittaessa toistaiseksi viimeisin laatuaan.

Tekstien käyttöön tämän tutkielman tutkimusaineistona sekä niiden tulkinnan lähtökohtiin palataan vielä uudelleen tarkemmin luvussa 4.1.

1.5 Tutkielman aiheeseen liittyvä aiempi tutkimus

Kansainvälisissä suhteissa ja ulkopoliitikassa erilaisilla mielikuvilla ja niiden rakentamisella on ollut aina tärkeä merkitys, joka on ymmärretty myös tutkimuksen näkökulmasta. Esimerkiksi Robert Jervis (1970, 1976) selvitti mielikuvien merkitystä kansainvälisessä politiikassa. Hän tutki sitä, kuinka valtiot voivat vaikuttaa niihin mielikuviin, joita muilla kansainvälisen politiikan toimijoilla niistä on, ja tällä tavalla käyttää vaikutusvaltaa joutumatta muuttamaan omia poliittisia näkemyksiään. Toiseksi häntä kiinnosti, kuinka kansainvälisen politiikan toimija, lähinnä valtio, voi vaikuttaa mielipiteisiin ja johtaa muut toimijat tekemään omasta käytöksestään sellaisia ennusteita, jotka edistävät sen päämääriä.

Jervis päätyi tulokseen, että valtion historia, maantieteellinen asema tai sisäpoliittiset asemat asettavat mielikuvien esittämiselle rajoitteita. Tutkimustulostensa innoittamana hän pyrki kehittämään edelleen kansainvälisen mielikuvatutkimuksen aluetta ja toi julki ajatuksen harhautuksen teoriasta (theory of deception). (Jervis 1970, 3-17.) Lisäksi hän kiinnostui havaintojen ja harhakäsitysten (perception and misperception) osuudesta kansainvälisen politiikan toimijoiden päätöksenteossa. (Jervis 1976, 3-10)

Harto Hakovirta (1972, 1975a, 1976) on tutkinut myös mielikuvien merkitystä kansainvälisessä politiikassa. Hän on ollut kiinnostunut erityisesti puolueettomien valtioiden ulkopoliittisesta asemasta ja niistä ongelmista, joita tällaisilla valtioilla on sopivien mielikuvien valitsemiseksi ja projisoimiseksi muihin kansainvälisen politiikan toimijoihin. Tästä hän on käyttänyt termiä *kuvapolitiikka*.

Hakovirran mukaan kuvapolitiikka manifestoituu poliittisissa päätöksissä, ulkopoliittisessa toiminnassa, doktriinien muotoilussa ja suunnitelmien laadinnassa, siis monilla eri tasoilla. Ulkopoliitiikan eri aspekteista valtio pyrkii kuvapolitiikan avulla esittämään itsestään toivottuja mielikuvia muille kansainvälisen politiikan toimijoille. Tämän ei tarvitse olla harhauttavaa toimintaa, vaan sen tarkoituksena voi myös olla tehdä todelliset politiikan päämäärät näkyviksi, hyväksyttäviksi ja luotettaviksi.

Mielikuvatutkimusta on myös harjoittanut Harold Lasswell perehtymällä kansainvälisen politiikan propagandatutkimukseen. (ks. Lasswell 1979) Hänet ehkä kuitenkin tunnetaan vielä paremmin kielen ja erilaisten

symbolien merkitysten tutkimisesta kansainvälisessä politiikassa. (ks. mm. Lasswell 1952 ja 1968)

Edellä esitellyt mielikuvatutkimukset ovat edustaneet vanhaa manipulatiivista retoriikan tutkimusta, jonka traditio on yhä olemassa. Tällaisessa tutkimuksessa retoriikkaa on käytetty lähinnä kuvailevasti. Tässä tutkielmassa sen sijaan lähtökohtana on uusi konstrukttiivinen retoriikka, joka pyrkii vakavasti osoittamaan tekstin mielikuvia tai mentaalisia vaikutuksia luovan luonteen. Suhteen sanan ja teon välillä ajatellaan olevan vakavampi ja myös todellisuutta tuottava, ei ainoastaan sitä heijastava.

Uuden retoriikan edustajista Chaïm Perelman oli kiinnostunut mahdollisuudesta arvioida järjestelmällisesti arvopäätelmien hyvyttä tai huonoutta. Hänen ratkaisunsa arvopäätelmien rationaalisen perustan ongelmaan oli tutkia argumentaatiota sellaisena kuin sitä erilaisissa elämäntilanteissa harjoitetaan. Tämä tutkimus tuotti tulokseksi 1958 Perelmanin yhdessä Lucie Olbrechts-Tytecan kanssa kirjoittaman pääteoksen, joka käännettiin ensimmäisen kerran englanniksi vuonna 1969 nimellä *The New Retic* (1971). Perelman määritteli uuden retoriikan praktisen päättelyn tutkimukseksi, jonka tavoitteena oli esittää teoria siitä, miten arvopäätelmien uskottavuus rakennetaan vakuuttavan kielenkäytön avulla. Hän kumosi retoriikan pelkkään kaunopuheisuuden rajoittuvan merkityksen ja toi sen takaisin klassiseen yhteyteensä päättelyn ja vakuuttamisen tutkimukseksi. (Summa 1996, 62 - 65.)

1980- ja 1990-luvun ulkopoliittisen retoriikan tutkijoista voi mainita James Der Derianin ja hänen diplomatiaa käsittelevät tutkimuksensa *On Diplomacy* (1987) ja *Antidiplomacy* (1992). *On Diplomacy*ssa Der Derian purki vakiintuneita käsityksiä diplomatiakäsitteen alkuperästä ja sen kehityksestä. *Antidiplomacy*ssa hän taas kritisoi kansainvälisten suhteiden vanhoja teorioita, kuten realismia ja idealismia. Der Derian pyrki hahmoittamaan erilaisten tekstuaalisten lähteiden avulla, analysoimalla esimerkiksi virallisten ja salaisten asiakirjojen, puheiden tai lehtiartikkeleiden retoriikkaa, miten kansainvälisissä suhteissa todellisuutta välitetään ja luodaan, sekä miten diplomatian käytännöt ovat nykymaailmassa erilaisia kuin menneisyydessä.

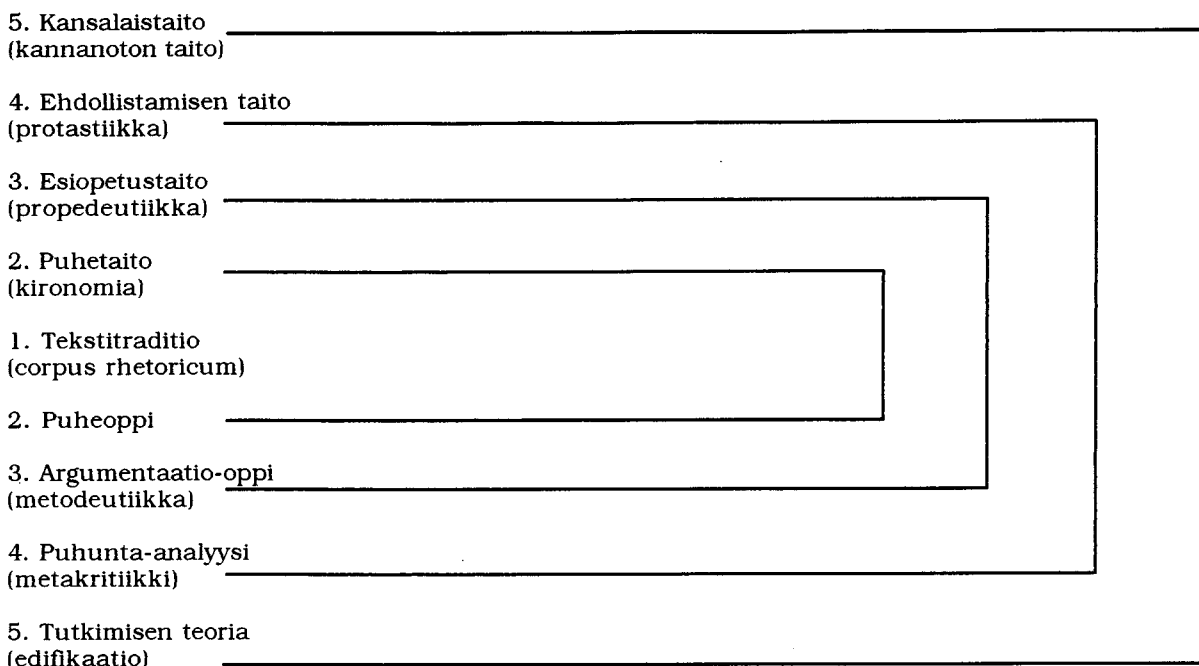
Suomessa retoriikkaan nojaavia valtio-opin väitöskirjoja ovat olleet mm. jo edellä viitattu Hilka Summan *Hyvinvointipolitiikka ja suunnitteluretoriikka* (1989) sekä Jukka Kanervan Machiavellin *Il Principe* -teosta käsittelevä poliittisen retoriikan tutkimus *Diagnoosi ja toiminta* (1990). Kari Palonen on

tutkinut paljon retoriikkaa eri näkökulmista omassa laajassa tuotannossaan, joista esimerkkejä ovat *Tekstistä politiikkaan* (1988) ja *Vai pelkkää retoriikkaa?* (1992). Ulkopolitiikan tutkimuksen alueella uutta retoriikkaa on käyttänyt mm. Riikka Kuusisto lisensiaattitutkimuksessaan *Oikeutettu sota ja julma teurastus?* (1997). Tutkimuksessa vertailtiin Yhdysvaltojen, Ison-Britannian ja Ranskan lausuntoja Persianlahdella ja Bosniassa sekä analysoitiin niiden perustelu- ja suostuttelustrategioita. Uusi retoriikka on siis tarjonnut monia uusia ja mielenkiintoisia näkökulmia kaikelle politiikan tutkimukselle, mikä on lisännyt kiinnostusta tehdä myös tämä pro gradu sen lähtökohdista.

2 UUSI RETORIikka TUTKIELMAN METODISENA VIITEKEHYKSENÄ

2.1 Retoriikan käsite

Retoriikan käsitteen jäsentäminen tai määrittelemine voi perustua ahtaampiin tai laajempiin lähtökohtiin. Sakari Hänninen (1996) on esittänyt näkökulman *retoriikan* eri tarkastelukulmista tai -tasoista, jossa kukin mahdollinen retoriikan tarkastelutaso on mielletty taidon ja opin linkitykseksi:

Kuvio: Retoriikan tarkastelutasot (Hänninen 1996, 162)

Hännisen mukaan *klassinen tekstitraditio* edustaa tässä kaikkein suppeinta tulkintaa, jossa retoriikka yhdistetään tarkoin rajattuun traditioon. Tämä on määrätty tekstikorpusta, johon kuuluvat antiikin retoriikka ja sen perinteitä jatkavat retoriikkaa käsittelevät tekstit. Näkemys retoriikasta yleisenä *puhe- ja väittelytaitona* ja sitä tulkitsevana *puheoppina* on askel retoriikan laajemman tulkinnan suuntaan. Puhetaitoon ja -oppiin sisältyvistä lähestymistavoista ovat esimerkkejä kaunopuheen suuntaus (elokuutionismi) ja kaunokirjallinen retorinen kritiikki. (Hänninen 1996, 163.)

Argumentoitavan tekstin tai puheen ja sen pätevyuden nostaminen

analyysin kohteeksi on ollut Hännisen mielestä merkittävä avartuminen retoriikan näkökulmalle ja sen sovellutusalueelle. Tässä ovat olleet mukana esimerkiksi Chaïm Perelman ja Lucie Olbrechts-Tyteca luonnollista argumentaatiota koskevine näkemyksineen ja malleineen. Edelleen retoriikan sisältöä ja alaa voidaan tulkita tätäkin laajemmin ja kriittisemmin. Se voidaan nähdä *puhunnan ehdollistamisen taitona* (protastiikkana) ja toisaalta *puhunta-analyysina*. Ehdollistamisen taito liittyy tällöin yritykseen edetä ja menestyä diskurssissa hypoteettisten ikään kuin -otaksumien avulla. (Hänninen 1996, 164-166.)

Retoriikka *kansalaistaitona* tarkoittaa Hännisen mukaan poliittisen *konstruoinnin taitoa* tai *mielteenannon* ja *kannanoton taitoa*. Tämä laajin tulkinta tarjoaa yleisen tutkimisen ja keksimisen teorian, tai kriittisen metodin inhimillistä toimintaa ja ajattelua jäsentävän symbolisen konstruoinnin erittelemiseksi. (Hänninen 1996, 166-167.)

Tämän tutkielman lähtökohtana on ymmärtää retoriikka laajemmin kuin klassisena tekstitradiotona tai puhe- ja väittelytaitona. Retoriikka ymmärretään kommunikatiivisen prosessin tuntemukseksi ja hallinnaksi. Sillä viitataan yleensä puhetaitoon ja erityisesti suostuttelun sekä argumentaation taitoon. Retoriikkaan voi kuulua kaikki sellaiset tilanteet, joissa on mahdollisuus erilaisiin mielipiteisiin. Se siis koskee periaatteessa kaikkea ihmisten välistä kommunikaatiota.

Osmo Apusen (1991) mukaan retoriikka viittaa *merkitystä luovaan aktiin* ja sen tehtävänä on tutkia, miten kieli järjestelmänä otetaan aktuaaliseen käyttöön jossakin tietyssä tarkoituksessa. Kysymys on merkityksen antamisesta kielen tarjoamia mahdollisuuksia hyväksikäyttäen. Retoriikka ja retorinen toiminta tähtäävät tietyn vaikutuksen aikaansaattamiseen keskustelutilanteissa; tavoitteena on yhteisymmärrys siitä, että asiat ovat puhujan tarkoittamalla tavalla. (Apunen 1991, 29.)

Kari Palosen ja Hilikka Summan (1996) mukaan retoriikkaa voi luokitella sen mukaan, mihin kielenkäytön tasoon huomio suunnataan. Tällöin voidaan erottaa ensinnäkin *puheiden* tai *esitysten retoriikka*, jolloin tarkastellaan puheita, tekstejä, kuvia tms. esityksiä kokonaisuutena ja arvioidaan niiden taidokkuutta tai vaikuttavuutta suhteessa yleisöön. Toiseksi voidaan erottaa *argumentointi*, joka suuntaa huomion esityksen niihin puoliin, joilla pyritään muuttamaan tai vahvistamaan yleisön käsityksiä asioista. Kolmanneksi voidaan

erottaa vielä *trooppien tai kielikuvien retoriikka*, joita voi tarkastella taidonilmaisuuksina tai argumentoinnin välineinä. (Palonen & Summa 1996, 10.)

Kari Palosen esittämän jaottelun mukaisesti poliittisessa toiminnassa voidaan puhua *policy-*, *polity-*, *politikointi-* ja *politisointiretoriikoista* sen mukaan, millainen retoriikan näkökulma politiikalle valitaan. Policy-retoriikkaa käytetään tilanteissa, joissa monista jotakin tiettyä kysymystä koskevista vaihtoehtoista on valittava jokin yhtenäinen linja. Tämä on ratkaisutilanne, joissa *policy*:n valinta koetaan suhteellisen pysyväksi ja ajatellaan, että sitä on vaikea muuttaa. Policy-perspektiivistä katsottuna politikointi käsitetään vain valmistelevana vaiheena ja *polity*:n puitteet annettuina. Näin on esimerkiksi kansanäänestyksissä tai budjetin sisällön muodostumisesta arvioidessa. (Palonen & Summa 1996, 11-12.)

Politikointiretoriikan näkökulmassa toimijoiden välinen kamppailu kohoaa sen tulosten yläpuolelle. Tällöin *policy*:n lukkoonlyönti on vain uusi käänne kamppailussa, esimerkiksi osa sen asetelmien tai osapuolien uudelleenryhmittymistä. Taito toimia poliittisesti vaihtuvissa tilanteissa ymmärretään silloin tärkeämmäksi kuin asiakysymysten ratkaisu. Poliitiikan tulokset kun kuitenkin ovat aina ennakoimattomia, suhteellisia ja tulkinnanvaraisia. (Palonen & Summa 1996, 12.)

Polity-retoriikalla viitataan tilanteisiin, joissa poliittisuus näyttäytyy vakiintuneiden toimintatapojen, normien ja rakenteiden merkityskenttänä. *Polity*-retoriikan teemoja ovat valtiosääntö ja poliittiset oikeudet, ohjelmat ja puhekäytännöt sekä puolueiden säännöt. (Palonen & Summa 1996, 12.)

Politisointiretoriikka kohdistuu toiminnan pelivaran osoittamiseen ja avaamiseen. Tämä voi ilmetä uusien kysymysten tematisointina, vakiintuneen *polity*:n purkamisena tai sen mahdollisuuksien horisontin uudelleen tulkintana. Tähän retoriikkaan sisältyy aina historiallinen, ajallinen ja katkoksellinen ulottuvuus. Nimet, käsitteet ja luokitukset ovat politisointiretoriikan keskeisiä kohteita, joilla politiikan toimintatilaa luodaan ja tehdään politikoinnin kohteeksi. (Palonen & Summa 1996, 12.)

Tähän tutkielmaan valitujen ulkopoliittisten tekstien tarkastelussa ja tulkinnassa on yhtenä mielenkiintoisena tehtävänä katsoa, kuinka niissä on käytetty *policy-*, *polity-*, *politikointi-* ja *politisointiretoriikkaa*. Ajatus suomalaisesta ulkopoliittisesta retoriikasta voi viitata helposti *polity*:yn, jolloin

sen poliittisuuden voisi uskoa näyttäneen vakiintuneiden toimintatapojen, normien ja rakenteiden merkityskenttänä. Tällöin ulkopoliittisia valintoja tehtäessä olisi ollut tyypillistä käyttää policy-retoriikkaa yhtenäisen vahvan linjan saavuttamiseksi ja ylläpitämiseksi. Ulkopoliittinen politikointi olisi siis ollut vain eräänlaista valmistelua ja polityn puitteet annettuja.

Toisaalta suomalaiseseen ulkopoliitiikkaan voisi olettaa 1990-luvun aikana ilmestyneen Euroopan poliittisten muutosten vuoksi myös enemmän politisointiretoriikkaa, jolloin uusia kysymyksiä olisi tematisoitu, pyritty purkamaan vakiintunutta politya tai yritetty tulkita uudellen polityn mahdollisuuksien horisonttia. Ulkopoliitiikassa nimien, käsitteiden ja luokitusten voisi katsoa olleen politisointiretoriikan kohteina, joilla olisi pyritty luomaan uutta ulkopoliittista toimintatilaa. Nämä kysymykset ovat siis kaikki kovin mielenkiintoisia, joihin pyritään hakemaan vastauksia tässä tutkielmassa.

2.2 Tekstin retorinen luenta

Tekstin *retorinen luenta* voidaan ymmärtää sellaiseksi tekstin analysointitavaksi, joka perustuu tietyn rektorin (puhujan tai kirjoittajan) tietylle yleisölle suuntaamien teesien (väittämien) ja argumenttien (perustelujen) suhteiden tutkimiselle. Käsite retorinen luenta on tähän lainattu Kari Paloselta (1988, 1992).

Retorisessa luennassa retoriikan käsite viittaa sekä argumentaation rakenteeseen että keinoihin, joilla tämä rakenne saadaan paljastettua eli argumentaation teoriaan. Retoriikassa ja argumentaatiossa rektorin ja hänen yleisönsä välillä käydään kamppailua, jossa sanat, lauseet ja tekstit esittäytyvät tekoina. Retoriikalle ja argumentaatiolle on ominaista se, että joihinkin positioihin ei ole suinkaan sitouduttu liian tiukasti, vaan että sen molemmat osapuolet ovat valmiit noteeraamaan myös toisen esitykset ja tarvittaessa muuttamaan kantojaan vakuuttavan argumentaation seurauksena.

2.3 Uusi retoriikka

Alkujaan käsityksen retoriikan olemassaolosta voi katsoa syntyneen antiikin Ateenassa 400-luvulla eKr. filosofien ja sofistien välisten keskustelujen kautta. Retoriikasta muodostui antiikin aikana oppi siitä, miten asia esitetään

vakuuttavasti ja suostuttelevasti puhutun sanan keinoin. Taitoa tarvittiin demokraattisen järjestyksen astuttua voimaan, kun esimerkiksi kansalaiset joutuivat tuomioistuimen edessä perustelemaan keskenään ristiriitaisia vaatimuksiaan maaomaisuuteen. Antiikin puhetaito-oppi oli käytäntöön ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen suntautuvaa toimintaa.(Haapanen 1996, 23-24.)

Retoriikka kehittyi historian kuluessa niin, että keskiajalla siitä oli muodostunut tärkeä osa sivistyneistön kasvatuksessa logiikan ja grammatiikan ohella.(Summa 1989, 91) Antiikin yhtenäinen, arvostettu oppi jakaantui saarnataidoksi ja sanallisista muodoista kiinnostuneeksi kirjetyylin, proosan ja runotyylin opiksi. Italian renessanssi nosti antiikin retoriikan keskeisen tieteen asemaan. Retoriikka vaikutti historiankirjoituksen, moraalifilosofian, proosan, saarnan ja runon tyyliä koskevaan teoriaan. Renessanssin aikana vaikuttanut humanismi pyrki näkemään retoriikassa sisällön ja hienon muodon yhteenliittämisen. Vanha kiista filosofian ja retoriikan suhteesta kääntyi humanisteilla niiden kiinteäksi liitoksi tai filosofia joutui retoriikan alistamaksi.(Barilli 1989, 50-53.)

Retoriikan arvostus laski 1500-luvulle tultaessa, kun erilaisia selviöitä ryhdyttiin nostamaan ajattelun yleispäteviksi lähtökohdiksi. Tällaisia olivat mm. protestantismin korostama henkilökohtainen vakuuttuminen ja kartesiolaisuuden rationaaliset ja empiriset aistimusselviöt. Retoriikan halveksiminen ja argumentaatioteorian sivuuttaminen johti äärimmillään järjen kiistämiseen ja toiminnan kysymysten palauttamiseen milloin tietämisen (totuuden tai todennäköisyyden) ongelmiksi, milloin taas niiden julistamiseen järjelle merkityksettömiksi.(Perelman 1996, 14-15.)

Valistusajattelu ja moderni tieteellinen maailmankuva suhtautuivat kovin varauksellisesti retoriikkaan. Kantille retoriikka oli kaikkea muuta kuin arvostettavaa ja Hegelkin näki sen vain ehkäisevänä ja häiritsevänä elementtinä. Yleisesti retoriikan arvostus pysyi 1900-luvulle asti kovin heikkona, mutta 1960-luvulta lähtien siihen alettiin kiinnittää uudelleen enemmän huomiota. Retoriikkaa ryhdyttiin soveltamaan esim. psykologiassa, sosiaalipsykologisessa kommunikaatiotutkimuksessa, tieteentutkimuksessa, lingvistiikassa, kirjallisuudentutkimuksessa sekä filosofiassa. Retoriikka kiinnosti erityisesti ihmisen kykyä kommunikoida symboleja käyttäen.(Summa 1989, 92.)

Kun retoriikkaa ryhdyttiin yhä ennakkoluulottomammin soveltamaan

tieteen eri alueilla, heräsi sekä amerikkalaisessa että eurooppalaisessa yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa kiinnostus *uuteen* retoriikkaan, jonka uutuuden ymmärrettiin liittyvän sekä sen käsitteelliseen lähtökohtaan että tutkimukselliseen näkökulmaan. Tutkijoista Chaïm Perelman, Kenneth Burke ja Stephen Toulmin olivat merkittäviä uuden retoriikan kehittäjiä ja retoriikan arvostuksen palauttajia. Perelman ja Toulmin kiinnostuivat argumentoinnista. Heidän tavoitteenaan oli esittää kattava teoria argumentoitavan tekstin tai puheen analysoimiseksi ja sen pätevyyden arvioimiseksi. Burke taas pyrki ymmärtämään inhimillisen toiminnan yleisiä ehtoja ja motiiveja sekä retoristen ilmiöiden merkitystä näille. Tähän liittyi myös symbolisen järjestyksen muodostumisen analysointi. (Summa 1996, 51-52.)

Muita merkittäviä uuden retoriikan tutkijoita ovat olleet esimerkiksi Quentin Skinner ja Umberto Eco. Skinnerin tieteellinen työ on käsitellyt historiallisten tekstien tulkintaa, ideologioiden muodostusta sekä ideologian ja poliittisen toiminnan suhdetta. Hän on pohtinut ns. speech-act-teorian kautta esim. puheaktin lokutiivista ja illokutiivista merkitystä sekä konventiota. (Palonen 1996, 137-146.) Umberto Eco puolestaan tunnetaan semiootikkona, joka on tehnyt tutkimusta taiteen, kulttuurin ja joukkotiedotuksen alueella. Hän on kehittänyt kaunokirjallisten tekstien tulkintatekniikoita, joita on sovellettu myös muidenkin tyyppisten tekstien tulkinnaissa.

Uusi retoriikka otti lähtökohdakseen sen, että kaikki tosiasioita, arvoja, mielipiteitä, päätöksiä tai uskomuksia koskeva päättely etenee aina retorisesti. Retorista vaikuttamista ei nähty enää vain pinnallisena sanoilla vaikuttamisena, vaan se ymmärrettiin luonnolliseksi järjellisen inhimillisen ajattelun ja vuorovaikutuksen tekniikaksi. Retoriikan katsottiin pyrkivän toisaalta vakuuttamaan kuulijansa informatiivisilla, ei-ennenkuulluilla, ilmaisuilla, toisaalta taas retoriikan katsottiin vetoavan myös johonkin jo tiedettyyn ja hyväksytyyn asiaan, jonka sen kohteena oleva yleisö pystyy tunnistamaan. (Summa 1989, 93.)²

Argumentin käsite oli keskeinen jo klassisessa retoriikassa, mutta uusi retoriikka on laajentanut sitä ja sen merkitystä edelleen kielellistä vuorovaikutusta tarkasteltaessa. Perelmanin mukaan uuden retoriikan aikana on havaittu, että dialektisessa päättelyssä haetaan yleisesti tunnustetun nojalla hyväksyntää väitteille, jotka ovat tai voivat olla kiistanalaisia. Kysymys on tällöin suostuttelusta tai vakuuttelusta. Tällöin esitellään argumentteja, jotka

² Hilikka Summa pohtii asiaa Umberto Econ esittämien ajatusten lähtökohdasta.

voivat olla enemmän tai vähemmän vahvoja ja vakuuttavia, mutta eivät koskaan puhtaasti muodollisia. Tehokas argumentti vakuuttaa sen, jolle se osoitetaan. Dialektisen päättelyn arvo riippuu siis aina sen vaikutuksesta jonkun ajatteluun.(Perelman 1996, 7-9.)³

Dialektisten päätelmien on todettu siis koostuvan perusteluista eli argumenteista, joilla tähdätään tietyn kiistanalaisen väitteen hyväksymiseen tai hylkäämiseen. Uusi retoriikka on tämän vuoksi ollut kiinnostunut tutkimaan tällaisia argumentteja ja niiden esittämisen ehtoja. Uutta retoriikkaa on ehkä siksi kutsuttu myös argumentaatioteoriaksi. Uudessa retoriikassa on ollut myös tapana tutkia erilaisille yleisöille tarkoitettuja esityksiä. Argumentatiivisen kielen käytön yhdeksi olennaiseksi piirteeksi on todettu, että siinä puhujan ja kuulijan suhde on koko ajan olennaisena osana mukana.(Perelman 1996, 11-13.)

Uusi retoriikka ja argumentaatioteoria voivat tarjota myös uuden lähestymistavan kansainvälisen politiikan ja ulkopoliittikan tutkimukselle, jotka ovat noudattaneet tähän asti hyvinkin tarkasti omia toimintatapojaan ja perinteitään. Perinteisimmälle kansainvälisen politiikan tutkimukselle on ollut tyypillistä valita tutkimuskohteeksi esimerkiksi ulkopoliittikan determinantit ja muodot, ulkopoliittikan toimijoiden väliset vuorovaikutusjärjestelmät tai integraatioprosessit.(Antola, Vesa & Väyrynen 1981, 49-55) Näille uusi retoriikka on vaihtoehto.

Kansainvälisen politiikan tutkimuksen piirissä on nähty 1990-luvulla, että syntyneessä uudessa kansainvälispoliittisessa miljöössä on tarve löytää uusia tutkimustehtäviä ja ilmiöiden analysointimenetelmiä. Esimerkiksi Pekka Sivonen on todennut, että alan tutkimuksessa on voitu erottaa tähän asti kolme analyysitasoa: 1) yksittäisen päättäjän, 2) yksittäisen valtion (mukaanlukien päätöksien saavuttamisen prosessien) ja 3) kansainvälisen järjestelmän toimintamallien erittely. Hänen mukaansa päättäjän tai päätöksentekoprosessien toiminnasta eri tilanteissa on saatu runsaasti empiiristä tietoa yleistyksien pohjaksi, mutta kansainvälisen järjestelmän analysoinnissa on turvauduttu paljolti teoriointiin ja deduktiiviseen päättelyyn.(Sivonen 1993, 37.) Strategisessa tutkimuksessa Sivosen mukaan totuttiin kylmän sodan aikana analysoimaan alueellisen turvallisuuden kysymyksiä ennen kaikkea paikallisen voimatasapainon problematiikkana, kun taas sen jälkeen hänen mielestään koko alueellisen turvallisuuden problematiikka on saanut laajemman

³ Chaim Perelman pohtii asiaa Aristoteleen esittämien ajatusten lähtökohdasta.

merkityksen, mikä korostaa poliittisen analyysin merkitystä. (Sivonen 1993, 33)

Argumentaatioteorian mukaisesti suoritettava ulkopoliittisten tekstien uusretorinen analyysi voi olla se mahdollisuus, jota käyttäen voidaan saada uutta tietoa kansainvälisen politiikan tutkimukseen. Sen avulla on mahdollista saada tietoa paitsi ulkopoliittisen argumentaation luonteesta myös tekstien heijastamasta ulkopoliittisesta todellisuudesta ja ulkopoliittisen identiteetin laadusta, mitä perinteisemmillä menetelmillä ei ole ollut mahdollista niin hyvin saada. Kiinnostava on juuri identiteetin kysymys, jonka tiedetään olevan eräs yhteisöllisyyden perusasioista. Identiteetti on peruuttamaton osa olemassaoloa, joka ei perustu mihinkään korkeampaan alkuperään, vaan on luonteltaan sattumanvarainen, historiallisesti konstituoitu ja jatkuvasti uudelleen konstituoitava. Tunnustamalla identiteettiin liittyvät keinotekoisuudet voidaan helpottaa loiventamaan identiteettien välisiä vastakkainasetteluja, trivialisoimaan eroja ja edistää identiteettien rauhanomaista kilpailua. Jos taas ankarasti valvotaan oman identiteetin varmuutta, voi se johtaa ulkoisten uhkakuvien tematisoimiseen, erojen dramatisointiin ja identiteettien antagonistiseen kilpailuun. (Melender 1996, 52.)

Kansainvälisten suhteiden tutkimukselle on nähty joskus ensisijaisena tehtävänä tuottaa objektiivista, käytännönläheistä ja soveltamiskelpoista tietoa erityisesti ulkopoliittisen päätöksenteon tueksi. Tutkimuksen relevanttien tutkimusongelmien on voitu katsoa seuranneen esimerkiksi Yhdysvalloissa ulkopolitiikan keskeisiä teemoja, jolloin siinä ei ole aina tunnustettu tai kyseenalaistettu tutkimuksiin liittyviä dikotomioita. (Melender 1996, 52.) Toisaalta on havaittu, että ulko- ja turvallisuuspolitiikan koneistoon rekrytoidut tutkijat ovat kyllä jäsentäneet teorian avulla tutkimusongelmia ja aineistoa, ja johtaneet tämän pohjalta yleistyksiä, mutta kysymyksessä teoreettisen aineiston hyödyntämisestä päätöksentekijät ovat olleet vähiten vastaanottavaisia tutkijoiden argumentoinnille. Vaikka päättäjät itsekkin tarkastelisivat poliittisia ongelmia yleistävien käsitteiden avulla, he eivät ole kuitenkaan tottuneet systematisoimaan päättelynsä perusteluja. (Sivonen 1995, 74.)

Uuden retoriikan tutkimussuunta on pyrkinyt tutkimaan tosiasioita ja niiden välisiä suhteita, mutta ei ole ottanut kantaa tosiasioihin niitä arvottaen. Näin tieteelle on pyritty antamaan parhaat mahdollisuudet kehittyä vapaasti eteenpäin. Esimerkiksi Kari Palosen mukaan tutkimus tulkintana on luopunut siitä essentialismiksi tai käsiterealismiksi kutsutusta positiosta, jonka mukaan *asiat todella ovat* jotenkin. Tämä ei välttämättä hänen mielestään toisaalta

edellyttä sitoutumista käänteispositioon *asiat eivät varmasti ole jotenkin*. Palosen mukaan sellainen kanta riittää, jota filosofiassa kutsutaan agnostismiksi. Tämän mukaisesti kantaa ei tarvitse ottaa lainkaan siihen, ovatko asiat *todella* jotenkin, vaan tyydytään erittelemään erilaisia käsityksiä asioista, tulkintojen sisältöä, problematisointitapaa, esittämistoriikkaa jne. (Palonen 1988, 16.)

Uuden retoriikan voisi nähdä yhtenä mahdollisuutena lähentää päättäjiä ja tutkijoita, joiden tavat käsitellä politiikkaa ovat olleet toisilleen ehkä hieman vieraita. Uuden retoriikan tutkimukset operoivat usein sellaisten poliittisten tekstien kautta, joiden voi olettaa olevan päättäjille tutumpia ja kiinnostavampia kuin esimerkiksi ahtaasti tieteelliset tekstit. Tutkittavissa teksteissä politiikan jäljet ovat näkyvissä ja niiden tulkinnalla on mahdollisuus ymmärtää politiikkaa paremmin. Uuden retoriikan tutkima poliittinen kieli voisi olla se yhdistävä linkki päättäjien ja tutkijoiden välillä, jonka kautta molemmat ryhmät voisivat oppia ymmärtämään toisiaan paremmin, ja joka voisi innostaa kehittämään edelleen poliittista lukutaitoa yleisemminkin. Tutkimuksia seuraamalla päättäjät voisivat nähdä, mitä he ovat puhuneet ja tehneet, ja miten heidän olisi muutettava argumentointiaan onnistuakseen pyrkimyksissään paremmin. Tutkijat voisivat vastavuoroisesti saada päättäjiltä mielenkiintoisia uusia ehdotuksia tutkimuskysymyksistä ja myös aineistoa analysoitavaksi. Uusikin retoriikka siis voisi palvella omalla tavallaan päätöksentekoa.

2.4 Argumentaation aspektit

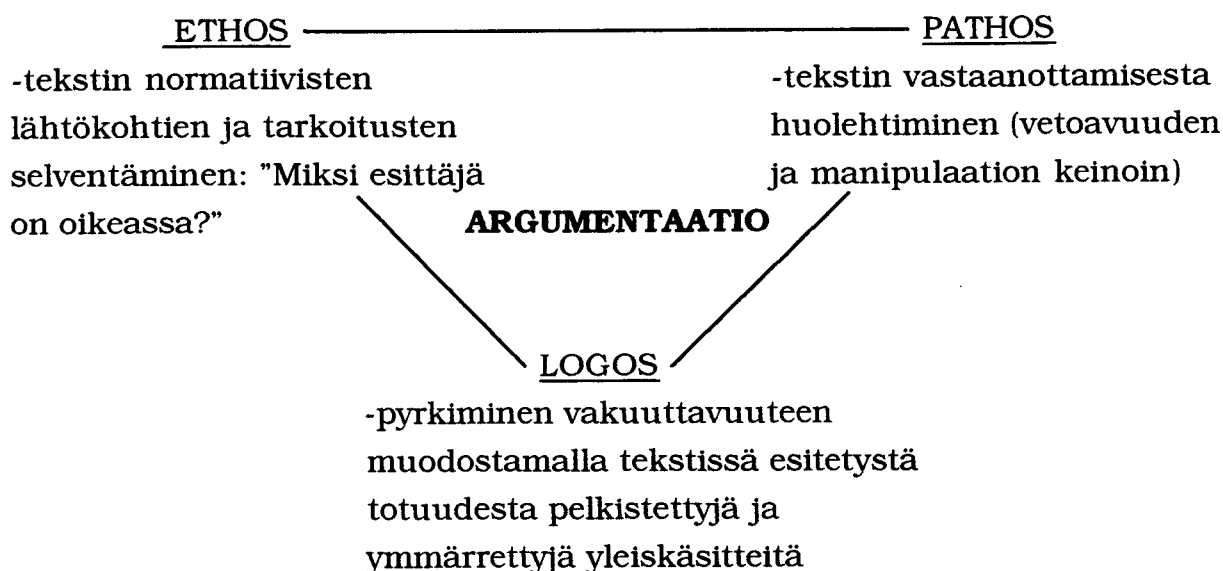
Aristotelien mukaan vaikuttamisen keinot persoonallisessa kommunikaatiossa jakautuvat kolmeen keskinäisessä vuorovaikutuksessa olevaan elementtiin, jotka ovat *ethos*, *pathos* ja *logos*. (Aristoteles 1959, kirja I, kpl 2) Ne ovat olemassa kaikessa argumentoinnissa, joskin eri tavoin painotettuina ja usein toisiinsa kietoutuneina. Ethos ja pathos kytkeytyvät varsinaiseen kommunikaatiotapahtumaan prosessina ja logos argumentin abstraktiin sisältöön. Uuden retoriikan näkemys argumentoinnin luonteesta perustuu näiden kolmen yhteenkietoutumiseen, jolloin siis argumentointi tapahtuu aina jossakin kontekstissa ja sisältää aina jonkin puhujan ja yleisön välisen suhteen. Argumentin toimivuuden ehtona on uskomisen paitsi sen sisältämään asiaan, myös uskomisen sen esittäjään siinä nimenomaisessa kontekstissa, jossa se esitetään. (Summa 1989, 95.)

Ethos voidaan ymmärtää sellaisiksi normatiivisiksi lähtökohdiksi ja tarkoituksiksi, joita esittäjä esitykseensä (puhe, teksti) sisällyttää. Tämä tarkoittaa sitä, miten esittäjä näyttää itsensä ja karakterinsä yleisölleen. Ethos kertoo puhujan *oikeudesta* esiintyä kyseessä olevassa asiassa ja vakuuttaa hänen *hyvästä aikeestaan* sen suhteen. Se lisäksi ilmaisee, miksi juuri kyseisen puhujan argumentit olisi järkevää ja perusteltua ottaa huomioon. (Summa 1989, 96.) Esityksen vakuuttavuus siis syntyy sekä esittäjän antaman henkilökohtaisen panoksen laadusta että siitä, kuinka luotettavan kuvan hän pystyy antamaan itsestään yleisölle. (Aristoteles 1959 kirja I, kpl 2.)

Pathos on varsin usein liitetty nykykielessä emotionaalisuuteen ja pyrkimykseen herättää voimakkaita tunteita. Se voidaan ymmärtää myös manipuloinniksi. Persoonallisen kommunikoinnin sisäänrakennettuna retorisenä elementtinä pathos kuitenkin merkitsee niitä menettelyjä, joilla pyritään vähentämään tai madaltamaan kommunikaation esteitä argumentaatiossa. Järjellisessä argumentaatiossa puhuja pyrkiikin varmistamaan yleisön kyvyn ja halun argumentin vastaanottamiseen. Tämä vaatii puhujalta tiedostettua yleisön huomioonottamista. Yleensä puhujat pyrkivät etsimään yleisön kanssa yhteisen lähtökohdan argumentaatiolle. (Summa 1989, 97.)

Logos on argumentaatiossa komponentti, joka ei viittaa jonkin reaalisen argumentaatioprosessin sisältöön ilmaistuna puhtaasti kognitiivisin termein, vaan argumenttiin kontekstistaan abstrahoituna. Logoksella tarkoitetaan argumentissa sitä osaa, joka on riippumaton sen esittävän puhujan ja kohteena olevan yleisön välisestä suhteesta. (Summa 1989, 97.) Logoksen käsite viittaa siihen, että vakuuttavuus syntyy itse puheessa, kun sen sisältämä totuus tai näennäinen totuus on osoitettu oikeaksi erilaisten vakuuttavien argumenttien avulla, jotka sopivat juuri kyseiseen tapaukseen. (Aristoteles 1959 kirja I, kpl 2.)

Ethoksen, pathoksen ja logoksen sijoittuminen argumentaation kontekstiin näkyy seuraavan sivun kuviossa:

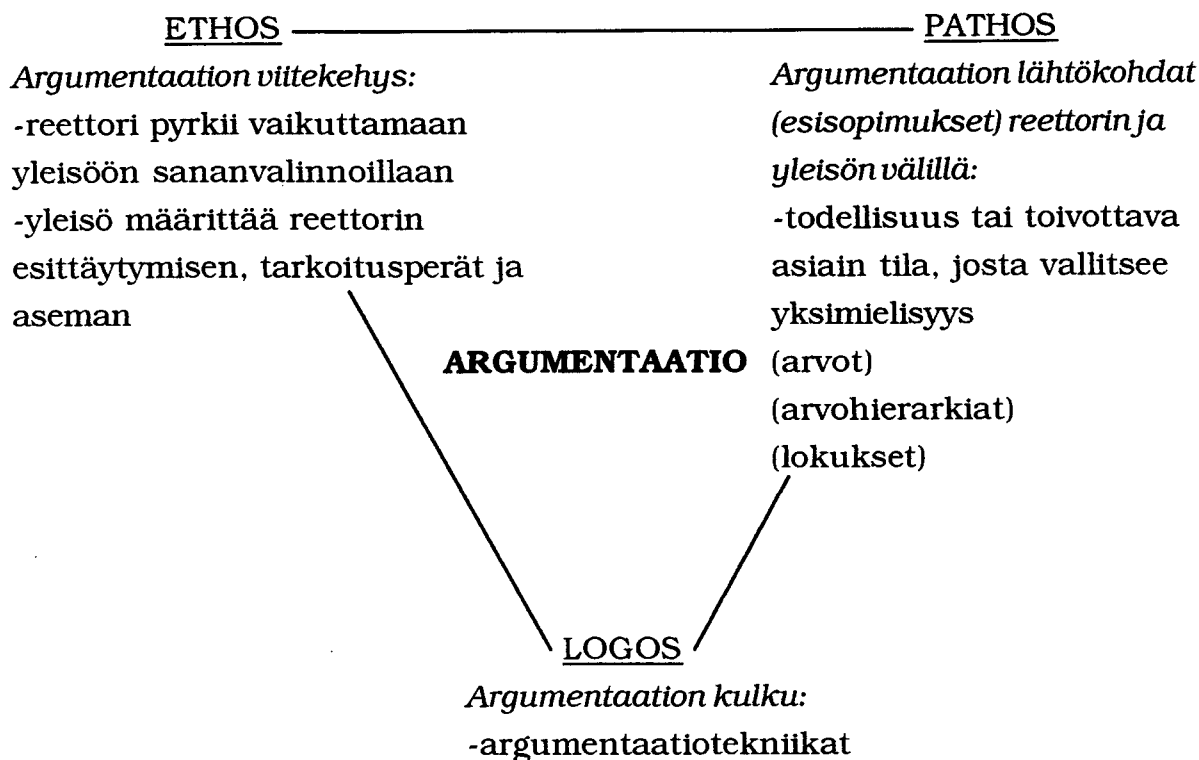

Kuvio. Ethos, pathos ja logos argumentaation kontekstissa

Ethos, pathos ja logos painottuvat eri tavoin erilaisissa argumentaation konteksteissa. Argumentaatiota analysoitaessa on mahdollista, että ethos, pathos ja logos painottuvatkin eri tavoin kuin arkitietämyksen valossa olisi oletettu. Esimerkiksi tarkastelun kohteena olevalle poliittiselle argumentaatiolle asetettu etukäteisoletus vahvasta pathoksesta, logoksen toisarvoisuudesta ja ethoksen näkymättömyydestä voi analyysin tuloksena muuttua. Poliittisen puheen taustalta saattaa ilmetäkin paljon syvempiä ulottuvuuksia kuin ainoastaan yleisöön vetoaminen. Toisaalta myös tieteellisen ja hallinnolliseen valmisteluun liittyvistä argumentoinneista voidaan havaita niiden kognitiivisuudesta ja logos-voittoisuudesta huolimatta myös ethoksellisesti ja pathoksellisesti mielenkiintoisia ulottuvuuksia. (Summa 1989, 97-98.)

Tässä tutkielmassa tulkitaan ethoksen, pathoksen ja logoksen aspektit argumentaatioteorian avulla. Ethoksen nähdään liittyvän argumentaation viitekehykseen ja tarkoittavan rektorin esittäytymistä tekstissä sekä rektorin karaktääriä, tarkoituseriä ja asemaa. Ethosta määrittää se yleisö, johon rektori pyrkii vaikuttamaan sananvalinnoillaan. Pathoksen nähdään liittyvän argumentaation lähtökohtiin, esisopimuksiin, rektorin ja yleisön välillä eli sellaiseen asioiden joukkoon, joka kulloinkin voidaan sulkea kiistelyn ulkopuolelle. Lähtökohdat liittyvät todellisuuteen tai toivottavaan asiain tilaan. Ne perustuvat tärkeinä pidettyihin arvoihin, arvohierarkioihin tai

lokuksiin. Logoksen nähdään liittyvän argumentaation kulkuun, johon kuuluvat teesien ja argumenttien väliset suhteet eli argumentaatiotekniikat. Ethos ja pathos käsittelevät itse puheilannetta ja sitä, kuka puhuu. Logos käsittelee itse puheen sisältöä eli sitä, mitä itse tekstissä sanotaan. Ajattelua selventämään on tehty seuraava kuvio:

Kuvio. Argumentaatioteorian osat (*argumentaation viittekehys*, *argumentaation lähtökohdat* ja *argumentaation kulku*) sijoitettuina argumentaation kontekstiin

Ulkopoliittisia tekstejä tulkittaessa mielenkiinto kohdistuu paitsi argumentaation ethokseen ja logokseen, myös erityisesti sen pathokseen eli lähtökohtiin. Kun yleisön ja reettorin välisen suhteen tunnetaan määrittävän ulkopoliittista argumentaatiota, sen sisältöön ja luonteeseen voi olettaa vaikuttavan myös merkittävästi ne julkisesti tai ei-julkisesti lausutut esisopimukset siitä, miten ulkopoliittikan kysymyksistä tulee puhua, kenen kanssa ja missä tilanteissa. Mielenkiintoisen lähtökohdan tulkinnalle antaa tietoisuus siitä, että ulkopoliittisen todellisuuden kuvaamisen rinnalla tuodaan

yleensä julki myös suotavuuden päämääriä eli sellaisia asioita, joiden mukaisia valtion ulkosuhteiden toivotaan olevan tai millaisiksi niiden halutaan kehittyvän. Tutkijalle on siis kiinnostava haaste selvittää, miten nämä todellisuuden ja suotavuuden päämäärät liittyvät toisiinsa ulkopoliittisissa teksteissä, ja mikä niissä esitetyistä asioista on todellisuutta tai suotavaa. Toisaalta on myös mielenkiintoista arvioida, miten poliitikko voi tai ei voi puhua, mistä aiheesta ja milloin. Ulkopoliittisen argumentaation esisopimuksia tarkastelemalla ja vertailemalla niitä argumentaation viitekehykseen sekä kulkuun, voidaan ymmärtää paremmin esimerkiksi niitä rituaalisia piirteitä, mitä ulkopoliitiikkaan ja siitä puhumiseen uskotaan liittyvän.

Argumentaatiota sekä sen ethosta, pathosta ja logosta käsitellään tarkemmin seuraavassa argumentaatioteoriaa käsittelevässä luvussa, jonka jälkeen teoriaa ryhdytään soveltamaan ulkopoliittisten tekstien tulkintaan.

3 CHAIM PERELMANIN ARGUMENTAATIOTEORIA

3.1 Argumentaatioteorian osat

Chaim Perelmanin argumentaatioteorialle lähtökohtana on ollut hänen kiinnostuksensa selvittää, mitä argumentaatiossa tapahtuu ja miten argumentoija vetoaa rationaalisuuteen verbaalirakenteessaan. Argumentaatioteoria perustuu inhimilliseen ja luontaisesti monimerkityksiseen kieleen, jonka päämääränä on järjellisen päättelyn kautta tapahtuva ajatusten yhtyminen (meeting of minds) ja sitoutuminen tiettyyn väitteeseen tai uskomukseen. Kysymyksessä on päättelyn ja vakuuttamisen strategia, jossa pyritään lisäämään tai vähentämään jonkin väitteen uskottavuutta. (Summa 1989, 100-101.)

Perelmanin argumentaatioteoria on siis erittely niistä erilaisista tavoista, joilla väitteitä, ajatuksia tai vaatimuksia tehdään uskottaviksi sekä saadaan aikaan sitoutumista niihin. Hänen kiinnostuksensa erityisenä kohteena on, miten kieltä käytetään suostuttelun välineenä. (Summa 1989, 101.) Kuten edellisen kappaleen lopussa esitettiin, argumentaatioteoria jakautuu kolmeen osaan, jotka ovat *argumentaation viitekehys* (ethos), *argumentaation lähtökohdat* (pathos) ja *argumentaation kulku* (logos).

Argumentaation viitekehys tarkoittaa niitä ehtoja ja tavoitteita, jotka määrittävät jonkin prosessin argumentatiiviseksi, erotukseksi muista vaikuttamisen prosesseista. Argumentaatiolle on ominaista sen erityinen suhde esityksen kohteeseen tai yleisöön, jollaista ei ole pakkokeinojen käytöllä, loogisella päättelyllä tai intellektuaalisella päättelyllä.

Argumentaation lähtökohdat tarkoittaa rektorin ja yleisön välisiä, argumentaatiota edeltäviä ja siitä riippumattomia yksimielisyyden alueita sekä sitä, miten näitä yksimielisyyden alueita sovelletaan argumentaatiossa. Rektorin ja yleisön välillä vallitsee aina joitain implisiittisiä esisopimuksia siitä, mitä voidaan pitää totena ja millaisilla periaatteilla uskottavia väitteitä voidaan esittää. Näihin esisopimukseen (tietoisesti tai tiedostamatta) argumentaatiossa vedotaan, ja ne vaikuttavat myös perusteiden esitystapaan sekä tyyliin.

Argumentaation kulku (tai tekniikka) tarkoittaa niitä rakenteellisia periaatteita, joita noudattaen argumentaatio etenee. Erilaiset argumentaatiotilanteet ja lähtökohdat johtavat erilaisiin argumentaation

rakenteisiin, joiden päätyyppejä ovat *assosiatiivinen* ja *dissosiatiivinen tekniikka*. Assosiatiivinen tekniikka etenee kytkemällä yhteen ennen erillisiä käsitteitä tai ilmiöitä ja mahdollistaa siten niiden arvioinnin toistensa avulla. Dissosiatiivinen tekniikka taas erottaa toisistaan ennen yhteenkietoutuneita käsitteitä tai ilmiöitä ja uudelleenkonstruoi vallitsevaa käsiteavaruutta. Assosiatiivisuus ja dissosiatiivisuus ovat toisiaan edellyttäviä argumentaatiotekniikkoja. (Summa 1989, 101-102.)

3.2 Argumentaation viitekehys (reettori ja yleisö)

Argumentaatiossa reettori pyrkii hankkimaan tai vahvistamaan yleisön hyväksynnän tai kannatuksen esitetyille väitteille (Perelman 1996, 16). Argumenteilla pyritään vaikuttamaan yleisöön, muuttamaan sen vakaumuksia tai taipumuksia ja hakemaan sen kannatusta. Yleisö ei välttämättä ole todellisesti fyysinen olemukseltaan, vaan pikemminkin se on abstraktin puhujan esityksessä ilmenevä käsitys esityksen kohteesta.

Reettori voi myös joissakin tilanteissa suunnata itse itselleen argumentaatiota. Tällainen argumentaatio (self-deliberating argumentation) on näennäisesti suunnattu jollekin yleisölle, mutta se todellisuudessa toimii keinona pohtia ja nähdä asioita selvemmin itse. (Perelman ja Olbrechts-Tyteca 1971, 40-45.)

Yleisökonstruktioille on olemassa kaksi päätyyppiä: *erityisyleisö* ja *universaaliyleisö*. (Perelman ja Oldbrechts-Tyteca, 30). Erityisyleisö koostuu rajatusta joukosta kuulijoita. Tämä voi tarkoittaa joko ajallisesti ja tilallisesti määriteltäviä konkreettista kuulijoiden joukkoa tai jonkin periaatteen nojalla rajautuvaa abstraktia argumentoinnin kohdetta. Lisäksi argumentoinnin kohteena oleva erityisyleisö ei välttämättä ole sama kuin esityksen toteutuessa fyysisesti läsnäoleva kuulijoiden joukko. Universaaliyleisö taas koostuu kaikista normaaleista ja arvostelukykyisistä aikuisista.

Universaaliyleisö on argumentaation perusteena oleva konstruktio, joka kokoaa vallitsevan kulttuurin olennaiset metafysiset ja epistemologiset perusteet. Kun argumentaatiolla implisiittisesti pyritään vakuuttamaan universaaliyleisö, vedotaan argumenteissa sellaisiin perusteisiin, joita kyseisessä kulttuurissa yleisesti pidetään tosina ja hyväksytyinä, jopa itsestäänselvyksinä. Universaaliyleisö takaa Perelmanin mielestä

argumentaation rationaalisuuden. Pyrkimys universaaliyleisön vakuuttamiseen merkitsee sitä, että vedotaan yleisesti totena ja hyvänä pidettyyn eikä partikulaarisiin intresseihin. Universaaliyleisö on Perelmanin mielestä myös argumentaation laadun kriteeri siinä mielessä, että sitä vasten voidaan arvioida, millainen ja kuinka laaja yleisö on valmis hyväksymään sen.(Summa 1989, 103-104.)

Argumentaatio edellyttää Perelmanin mielestä aina tiettyä kohtaamista ja yhteisymmärrystä, jota yhteiskunnalliset ja poliittiset laitokset voivat joko edistää tai ehkäistä. Sanan- ja julkaisuvapaus ovat hänen mielestään tärkeitä demokraattisia saavutuksia, mutta liberaalissakaan yhteiskunnassa puhuminen ja kuulluksi tuleminen ei ole mahdollista kenelle vain tai joka tilanteessa. Myöskään vannoutuneinkaan keskustelun kannattaja ei antaudu väittelyyn kenen kanssa hyvänsä ja mistä tahansa.(Perelman 1996, 18.)

Perelmanin mukaan argumentaatiolla ei myöskään tavoitella vain älyllistä hyväksyntää. Varsin usein tavoitteena on toiminta tai ainakin toiminta-alttiuden luominen. Toiminnan tielle mahdollisesti nousevien esteiden voittamiseksi tällaisen alttiuden on oltava riittävän vahvaa.(Perelman 1996, 19.)

Perelmanin mielestä erityisyleisöille ja universaaliyleisöille tarkoitettujen esitysten erottelu auttaa ymmärtämään paremmin myös suostuttelun ja vakuuttamisen vastakkaisuutta. Hänen mukaansa sen sijaan, että suostuttelua pidettäisiin subjektiivisena, se liitettäisiin mielikuvitukseen, tunteisiin ja yleensä tahattomiin henkisiin toimintoihin sekä vakuuttaminen puolestaan liitettäisiin järkeen vetoamiseen, voidaan näitä asioita määritellä teknisemmin ja täsmällisemmin. Erityisyleisölle suunnatussa esityksessä tähdätään suostutteluun ja universaaliyleisölle suunnatussa tähdätään vakuuttamiseen.(Perelman 1996, 24-25.)

Universaaliyleisön erottaminen erityisyleisöstä on Perelmanin tapa pyrkiä ratkaista se ongelma, miten voidaan erottaa toisistaan hyväksyttävä, järkeen vetoava argumentaatio ja epäilyttävä, tunteisiin vetoava retoriikka. Hänen mielestään suostuttelun ja vakuuttamisen erossa ei ole kysymys subjektiivisuudesta tai objektiivisuudesta eikä vetoamisesta joko tunteisiin tai järkeen. Kysymys on sen sijaan siitä, että universaaliin vaikuttaminen edellyttää järkeen vetoavaa ja vakuuttavaa argumentaatiota, kun taas erityisyleisön voi suostutella johonkin väitteeseen vetoamalla johonkin yleisön erityiseen intressiin tai taipumukseen.(Summa 1996, 67-68.)

Perelman kytkee universaaliyleisön käsitteen argumentaation moraaliseen arvoon. Hänen mukaansa sellainen argumentaatio on moraalista, jonka voi nähdä olevan yleispätevää kenen tahansa edessä. Tämä käsitys kuten koko yleisötyyppien jaottelu erityseen ja universaaliin on herättänyt myöhemmin kritiikkiä ja niiden soveltamista konkreettisiin yksittäistapauksiin konkreettisissa tilanteissa on pidetty ongelmallisena. Kuitenkin yleisön universaalisuuden asteen arviointi on havaittu kiinnostavaksi kysymykseksi konkreettisia argumentoivia tekstejä analysoitaessa. (Summa 1996, 68-69.)

Tässä tutkielmassa tapahtuvassa tekstien tulkinnassa on ymmärretty Perelmanin yleisöjen jako erityiseen ja universaaliin siitä näkökulmasta, että se voi olla hyvä lähtökohta sellaiselle kysymykselle, millaisen yleisön tekstiesimerkeissä käytetyllä retoriikalla voi vakuuttaa. Perelmanin argumentaatioteorian viitekehystä siis pyritään lähestymään joustavammin kuin jakamalla yleisötyypit ahtaasti kahteen ryhmään. Reettorin ja yleisön suhdetta arvioidaan tämän lisäksi argumentaatioteorian lähtökohtien mukaisesti siten, että pohditaan miten yleisö määrittää reettorin esiintymistä, millaisin sanavalinnoin reettori pyrkii vaikuttamaan yleisöön, miten reettori hakee yleisöltä älyllistä hyväksyntää ja miten reettori pyrkii mobilisoimaan yleisöä.

3.3 Argumentaation lähtökohdat (esisopimukset)

Reettorin ja yleisön väliset *implisiittiset esisopimukset* ovat yleensä *julkilausumattomia*, ja koskevat toisaalta *reaalisuuden* ja toisaalta *arvostamisen periaatteita*. Esisopimusten *todellisuuden päämäärät* koskevat tosiseikkoja, totuuksia sekä otaksumia. *Suotavuuden päämäärät* muodostuvat arvoista, hierarkioista ja topos- eli päättelysääntöihin liittyvästä argumentaation linjoista. Perelmanin mukaan todellisuutta koskevat argumentit justifioidaan yleensä suhteessa universaaliyleisöön, kun taas suotavuuden päämäärät suhteutetaan useammin johonkin erityisyleisöön. (Perelman ja Olbrechts-Tyteca 1971, 66)

Todellisuuden päämääriä koskevat tosiseikat, totuudet ja oletukset ovat pakostakin monitulkinnallisia. Tosiseikat ovat asioita, joita joissain tietyssä ajassa, paikassa ja ihmisjoukossa pidetään yhteisesti reaali-teettina, mutta ne muuttuvat ja menettävät asemansa, kun jokin ulkopuolinen henkilö tai seikka osoittaa ne vääriksi. Tosiseikan asema ei ole siis kertakaikkisesti annettu. Tosiseikan voi pyrkiä osoittamaan olevan yhteensopimaton muiden,

varmemmiksi koettujen tosiseikkojen tai totuuksien kanssa. Sen kumoaminen onnistuu sitä paremmin, mitä enemmän varmempina pidettyjä seikkoja on ja mitä haluttomampi kuulijakunta on niistä luopumaan. Totuudet ovat tosiseikkoja laajempia järjestelmiä, kuten esim. tieteellisiä teorioita, filosofisia tai uskonnollisia käsityksiä, jotka ylittävät kokemuksen. Niiden kyseenalaistaminen ja kumoaminen on vaikeampaa; ja onko se edes järkevää esimerkiksi uskonnollisten käsitysten yhteydessä? Totuudet ja tosiseikat kietoutuvat toisiinsa tiiviisti. Monesti tosiseikan lausuminen on totuus ja totuus tuo esiin tosiseikan. Otaksumat ovat liitoksissa taas yleiseen kokemukseen ja järkelyyn, jolloin ne eivät ole yhtä varmoja kuin tosiseikat tai totuudet. Siksi ne todennäköisemmin joutuvat ristiriitoihin niiden kanssa. Otaksumille on myös ominaista se, että niiden odotetaan tulevan vahvistetuiksi joskus myöhemmin, ja siksi ne otetaankin usein suoralta kädeltä argumentoinnin lähtökohdaksi. (Perelman 1996, 28-32.)

Suotavilla päämäärillä on tärkeä rooli argumentaatiossa ja etenkin arvoilla, koska niistä voidaan johtaa erilaisia yksittäistapauksia yksimielisyyden pohjaksi. Arvoja käytetään aina jossakin vaiheessa argumetoinnissa. Niihin vedottaessa myönnetään, että jokin asia tai olio on ainutkertainen. Sen vaihtaminen olisi vähintään kyseenalaista. Arvoja voidaan kyllä arvostella tai tulkita, mutta ei kieltää kokonaan. Ne voivat olla konkreettisia (esim. *Suomi*) tai abstrakteja (esim. *itsenäisyys*). Konkreettisia arvoja käytetään yleisesti lujittamaan konservatistista yhteiskunta-ajattelua, kun taas abstraktit arvot toimivat useammin pohjana yhteiskuntakritiikille ja vallankumoukselle. Jos ongelmat paisuvat, universaalien ja yleispätevien arvojen (totuus, hyvyys, kauneus, oikeus ym) avulla ja niihin vetoamalla voidaan aina helpommin lähteä etsimään ratkaisua. (Perelman 1996, 34-36.)

Argumentaatio tukeutuu arvojen lisäksi myös hierarkioihin, jotka voivat olla konkreettisia, abstrakteja, homogeenisiä tai heterogeenisiä. Konkreettiset hierarkiat koskettavat konkreettisia arvoja, kuten esimerkiksi ihmisen ja esineen tärkeyttä. Abstraktit hierarkiat koettelevat abstrakteja arvoja, kuten esimerkiksi oikeuden ja hyödyn välistä suhdetta. Heterogeenisissä hierarkioissa rinnastetaan toisiinsa eriluonteisia arvoja, kuten esimerkiksi totuuden, kunniotuksen ja ystävyys suhdetta. Homogeeniset hierarkiat perustuvat määrään, jolloin parempana pidetään joko positiivisen arvon suurinta määrää tai negatiivisen arvon pienintä määrää. Hierarkiarakenteiden avulla voidaan määritellä siis eri arvojen tärkeysjärjestyksiä, mutta aina alemmallekin tasolle päätyvä arvo säilyttää arvolle ominaisen

luonteensa.(Perelman 1996, 36-37.)

Topos- eli päättelysäännöt voivat olla yleisiä, jolloin ne ovat hyvin yleisluontoisia väittämiä, jotka koskevat sitä, minkä katsotaan olevan arvokkaampaa kaikilla alueilla. Päättelysäännöt voivat olla myös erityisiä, jolloin ne koskettavat sitä, mitä on pidettävä suotavampana erityisalueilla. Päättelysäännöt voivat olla myös määrään tai laatuun liittyviä. Määrään liittyvä arvostaa useammalle koituvaa hyötyä, kestävyyttä ja laajuutta. Laatuun liittyvä arvostaa ainutkertaisuutta, harvinaisuutta tai korvaamattomuutta. Muita päättelysääntöjä edellisten lisäksi ovat vetoaminen järjestykseen (edeltävän ensisijaisuus jäljessä tulevaan ja syyn ensisijaisuus vaikutukseen nähden), olemassaoloon (olevan paremmuus mahdolliseen nähden), olemukseen (lajia parhaiten edustavat yksilöt) sekä henkilöön (yksilön arvoon ja autonomiaan liittyvien seikkojen paremmuus).(Perelman 1996,37-38.)

Joskus argumentaation lähtökohtana voi olla myös yksimielisyyden laji, joka johtuu joko esityksen kohteena olevasta yleisöstä tai itse keskustelun etenemistavasta. Perelman esittää tästä esimerkkeinä ensiksi asianajajan, joka argumentoi olettaen tuomarin kunnioittavan maan lakeja ja oikeusjärjestystä, toiseksi tutkijan, joka argumentoi odottaen kollegojensa hyväksyvän tieteenalan perusolettamukset, tai kolmanneksi papin, joka argumentoi uskoen seurakunnan tunnustavan Raamatun arvovallan. Reettorilla on siis oikeus uskoa yleisönsä kannatukseen, jos esitys osoitetaan ammattinsa tai sitoumuksiensa vuoksi tietyt väitteet hyväksyvälle yleisölle.(Perelman, 39.)

3.4 Argumentaation kulku (assosiatiiviset ja dissosiatiiviset tekniikat)

Argumentaation kulku on Perelmanin mukaan joko *assosiatiivinen* tai *dissosiatiivinen prosessi*. Assosiatiivinen argumentaatorakenne liittää toisiinsa ennen erillään olleita elementtejä, minkä tuloksena niistä muodostuu toistensa osatekijöitä tai arviointiperusteita. Dissosiatiivinen argumentaatorakenne taas erottaa toisistaan elementtejä, jotka yleensä liitetään yhteen.(Perelman ja Olbrechts-Tyteca 1971, 187-192.)

Assosiatiivisen argumentin kulku voi olla perusrakenteeltaan *kvasiloooginen*, *todellisuuden rakenteeseen vetoava* tai *todellisuuden rakennetta määrittävä*. Kvasiloogiset argumentit muistuttavat luonteeltaan joskus muodollisen päättelyn eri lajeja. Niiden vakuuttavuus perustuu loogista

päätelyä jäljittelevään muotoon. Ne saattavat näyttää joissakin tilanteissa ja joidenkin kuulijoiden näkökulmasta kovinkin loogisilta, mutta niissä on usein monia tekijöitä, jotka erottavat ne johdonmukaisesta päättelystä. Kvasiloogisessa argumentaatiossa perustelut, joita puhuja kehittää väitteidensä tueksi, ovat luonteeltaan toisenlaisia kuin muodollisen päättelyn perustelut, vaikka perustelujen elementit olisi pyrittykin kvantifioimaan ja niiden välisten suhteiden vakuutettaisiin olevan operoitavissa matemaattisilla suureilla. Pätevyyden tai virheellisyyden todistamisen sijasta kvasiloogisilla argumenteilla pyritäänkin enemmän vahvempien tai heikompien argumenttien kehittämiseen, joita voidaan tarvittaessa vahvistaa muunlaisilla argumenteilla. (Perelman 1996, 62.)

Todellisuuden rakenteeseen vetoavat argumentit ovat sellaisia, joissa vedotaan peräkkäisyysiteisiin, kuten syy ja seuraus, tai rinnakkaisuusiteisiin, kuten henkilön ja hänen tekojensa suhde. Näiden argumenttien oikeutus perustuu siihen, että niiden osoitetaan olevan jonkinlaisessa riippuvuussuhteessa johonkin jo aiemmin hyväksytyyn faktaan tai arvostelmaan. (Perelman 1996, 93-114.)

Todellisuuden rakennetta määrittävät argumentit käyttävät hyväkseen joko erityistapausta tai analogiaa. Erityistapauksena voi toimia esimerkki, jonka avulla voidaan konkretisoida tiettyjä säännönmukaisuuksia. Erityistapauksena voi toimia myös havainnollistus, jolla tuetaan jo olemassaolevaa säännönmukaisuutta, tai malli, jolla jäljitellään tarkoitettua esimerkin esittämistä. Analogian avulla taas voidaan pyrkiä paljastamaan argumentin kohteena olevan todellisuuden rakenteesta jokin piirre, jolla osoitettaisiin olevan yhtäläisyyksiä johonkin toiseen tutumpaan todellisuuden alueen rakenteelliseen piirteeseen. Analogioista yksi keskeisimpiä on metaforat, joilla rinnastetaan kaksi erillistä asiaa. (Summa 1989, 108.)

Dissosiativisia tekniikoita käytetään, kun pyritään erottamaan toisiinsa liittyviä todellisuuden elementtejä toisistaan ja liittämään näitä merkityksiä ennen kuulumattomiin yhteyksiin uuden käsitteistön luomiseksi. Tällöin totutut käsite- ja ilmiörakenteet hajoavat ja todellisuus hahmottuu uudelleen. Perelmanin mukaan *käsitteellinen dissosiaatio* etenee tyypillisesti aina *filosofisen parin* avulla, minkä seurauksena tapahtuu ilmenemismuodon ja todellisuuden vastakkainasettelua. Tuloksena syntyy käsitteitä, jotka muodostuvat itsenäisiksi ja integroituvat kieleen siten, etteivät ne ole enää tunnistettavissa tietyn argumentaation tuotoksina. Näistä esimerkkejä ovat

käsiteparit teoria - käytäntö, sisältö - muoto tai (lain) henki - (lain) kirjain.(Summa 1989, 109-110.)

3.5 Metafora

Aristoteles on määritellyt metaforan ilmiöksi, joka syntyy, kun asialle annetaan nimi, joka varsinaisesti kuuluu jollekin muulle. Merkityksen siirtyminen voi tapahtua joko yleisestä erityiseen, erityisestä yleiseen tai analogian kautta.(Aristoteles 1982, 55.)

Nykytutkimuksessa metafora on käsitetty yleensä *kahden sanan* sekä niiden *käyttöyhteyden* väliseksi *dynaamiseksi suhteeksi*. Metaforan osien on sanottu olevan vuorovaikutuksessa keskenään. Tällöin on nähty syntyvän merkityksiä, jotka ylittävät metaforan sananmukaisen merkityksen. Metaforassa on nähty myös symbolijärjestelmien yhdistymisien kautta syntyvän useita merkityksiä.(Mykkänen ja Lautela 1996, 243.)

Perelman ymmärtää metaforan teeman ja perustan sulautumisen tuloksena tiivistyneeksi *analogiaksi*. Analogian hän ymmärtää siten, että se tulisi tulkita sen etymologisessa, suhdetta tarkoittavassa merkityksessä. Analogia eroaa matemaattisesta ilmauksesta siinä, että se ei aseta kahta suhdetta tasaveroisiksi tai samanlaisiksi, vaan pikemminkin vahvistaa samankaltaisuuden niiden välillä. Jos jotakin suhdetta siis verrataan johonkin toiseen suhteeseen, voidaan todeta niiden samankaltaisuus ilman, että itse asiaa ei väitettäisikään samaksi.(Perelman 1996, 129-130, 136.)

Perelmanin mukaan analogiassa voidaan esimerkiksi ajatella siten, että "A:n suhde B:hen on kuten B:n suhde D:hen". Metafora voi olla tällöin jotakin muodoista "A:n D", "C:n B" tai "A on C". Hän käyttää tässä esimerkkiä analogiasta "vanhuus on elämälle samaa kuin ilta päivälle". Tästä hän johtaa metaforat "päivän vanhuus", "elämän ilta" ja "vanhuus on ilta". Perelman kuitenkin muistuttaa, että "A on C" -muotoiset metaforat ovat pettävimpiä, sillä ne tulkitaan helposti identifikaatoksi. Niiden kunnollinen käsittäminen edellyttää aina, että analogia rekonstruoidaan palauttamalla puuttuvat termit.(Perelman 1996, 136.)

Perelmanin mukaan metaforinen sulautuminen voidaan ilmaista adjektiiveilla (esim. loistava paljastus), verbillä (esim. vastaväittäjä iski

takaisin), possessiivipronominilla (esim. meidän Waterloomme), genetiiviattribuutilla (esim. elämän ilta), kopulalla (esim. elämä on unta) tai vain sijoittamalla sana yhteyteen, joka sulkee pois sen kirjaimellisen merkityksen.(Perelman 1996, 136-137)

Perelman muistuttaa metaforien kulumisesta, jos niitä toistetaan usein. Tällöin niistä voi tulla luonteeltaan kuolleita tai uinuvia, jolloin niistä on tullut osa tavanomaista kielenkäyttöä. Niiden metaforisuus paljastuu vasta silloin, jos niitä yritetään kääntää vieraaseen kieleen, jossa vastaavia muotoiluja ei tunneta.(Perelman 1996, 137)

Metaforat ovat muodostuneet keskeiseksi osaksi kaikkea luovaa ajattelua ja argumentaatiota, olivat ne sitten eläviä tai kuolleita, valvovia tai uinuvia. Filosofinen ajattelu, jota ei voida empiirisesti todentaa, kehittyy argumentaatiossa, jossa tietyille analogioille ja metaforille haetaan hyväksyntää maailmankuvan keskeisinä tekijöinä. Kysymyksessä ei siis ole pelkkä sanoilla pelaaminen, vaan uuden todellisuuden luominen kunkin tekstin viitekehystä, lähtökohdista ja argumentaatiotavoista lähtien. Sanat itsessään ovat alastomia, ja puhuja pukee ne eri tarkoituksiin, ja lopulta todellisuus muodostuu yleisön subjektiivisten tulkintojen kautta.

3.6 Tutkielmassa tapahtuva argumentaatioteorian soveltaminen

Tähän tutkielmaan valittujen tekstien tulkinnassa sovelletaan argumentaatioteoriaa siten, että teksteistä etsitään argumentaation viitekehukseen, argumentaation lähtökohtiin ja argumentaation kulkuun liittyviä ilmiöitä. Näiden tarkastelun kautta voidaan saada käsitys argumentaation luonteesta, tekstien heijastamasta ulkopoliittisesta todellisuudesta, ulkopoliittisen yhteistyön sisällöstä sekä ulkopoliittisen identiteetin laadusta. Jotta tulkintatehtävän luonne selviäsi tarkemmin, esitellään seuraavalla sivulla *argumentaatiokartta*, joka sisältää yksityiskohtaisemman erittelyn selvittävistä kysymyksistä:

Argumentaation viitekehys (ethos)

- reettorin ja yleisön tyyppin arviointi
- reettorin ja yleisön välisen suhteen arviointi
- universaaliyleisöön kohdistuvan vakuuttamisen tunnistaminen tekstistä
- erityisyleisöön kohdistuvan suostuttelun tunnistaminen tekstistä

Argumentaation lähtökohdat (pathos)

- tekstissä ilmenevien todellisuuden päämäärinen tunnistaminen:
 - . tosiseikat
 - . totuudet
 - . otaksumat
- tekstissä ilmenevien suotavuuden päämäärien tunnistaminen:
 - . arvot
 - . hierarkiat
 - . topos- eli päättelysäännöt
- tekstissä mahdollisesti ilmenevien yksimielisyyden lähtökohtien tunnistaminen

Argumentaation kulku (logos)

- tekstin assosiativisen kulun tunnistaminen:
 - . kvasiloogiset argumentit
 - . todellisuuden rakenteeseen vetoavat argumentit
 - . todellisuuden rakennetta määrittävät argumentit
 - . metaforat
- tekstin dissosiativisen kulun tunnistaminen

Käsitys:

- argumentaation luonteesta
- tekstien heijastamasta ulkopoliittisesta todellisuudesta
- ulkopoliittisen identiteetin laadusta
- ulkopoliittisesta yhteistyöstä

Kuvio. Tekstien tulkinnassa apuna käytettävä argumentaatiokartta

Esimerkeiksi valittujen ulkopoliittisten tekstien tulkinnassa kiinnitetään huomiota siis niiden sisältämien ethoksen, pathoksen ja logoksen eri ulottuvuuksiin. Kuten jo edellä tuli todettua, argumentaation viitekehyksessä universaaliyleisö ja erityisyleisö ymmärretään sellaisesta lähtökohdasta, että ne ovat sellaisia yleisön universalisuuden asteiden

äärimuotoja, joiden mahdollisen olemassaolon tiedostamisen kautta voidaan lähteä pohtimaan teksteissä ilmenevien yksittäisten argumenttien tai koko retoriikan vakuuttavuutta. Argumentaation lähtökohdat liittyvät puolestaan niihin rektorin julkilausumattomiin oletuksiin niistä perusteista, joilla yleisöä kannattaa lähestyä. Nämä voivat olla luonteeltaan todellisia tai suotavia päämääriä. Argumentaation kulku muodostuu taas sellaisista kielen resursseista, joiden avulla rektori rakentaa esittämiensä väitteiden uskottavuutta. Argumentaation vakuuttavuus ei aina perustu argumentin loogiseen rakenteeseen, vaan kuinka uskottavasti rektori käsittelee esityksessään valitsemiaan asioiden välisiä kytkentöjä, esimerkkejä, rinnastuksia metaforia tai vastakkainasetteluja.(Summa 1996, 69-71.)

4 SUOMEN ULKOPOLIITTISTEN TEKSTIEN TULKINTA ARGUMENTAATIO-TEORIAA KÄYTTÄEN

4.1 Tulkinnan lähtökohdat ja tavoitteet

Tässä tutkielmassa suoritettavan ulkopoliittisten tekstien tulkinnan lähtökohdaksi toimivat siihen valitut *esimerkit* 1990-luvun suomalaisesta ulkopoliittisesta diskurssista. Perelmanin mukaan esimerkkien voidaan olettaa edustavan tiettyjä säännönmukaisuuksia, joiden konkretisointeina ne toimivat. Tällöin on hänen mukaansa mahdollista keskustella säännön kantavuudesta ja perustellusta yleistysasteesta, mutta ei itse yleistyksen periaatteesta. (Perelman 1996, 120-122.)

Esimerkkien avulla on tavoitteena erityistapauksista lähtien selvittää sääntöjä tai rakenteita, johon ne perustuvat. Oleellista tässä on pyrkiä valitsemaan mahdollisimman kiistattomia esimerkkejä, koska tehtävien johtopäätöksienhän pitäisi nojautua niiden todellisuuteen ja todenperäisyyteen. Johtopäätösten yleispätevyys on aina kuitenkin oma kysymyksensä. Esimerkkiin perustuva johtopäätös voidaan aina kyseenalaistaa, mutta toisaalta tällaisen kyseenalaistuksen voidaan myöskin pakottaa automaattisesti hylkäämään sääntö, jota vastaan se esitetään, tai ainakin tarkistamaan sitä.

Esimerkin avulla voidaan luoda ennakkotapaus tai sääntö. Toisaalta sääntö voi olla myös jo ennestään hyväksytty, jolloin sitä voidaan havainnollistaa erityistapauksen avulla. Erityistapauksen kautta etenevä argumentaatio viittaa aina implisiittisesti jonkin säännön olemassaoloon tai yleistyksen mahdollisuuteen, vaikka sääntöä ei argumentaatiossa sinänsä tuotaisikaan esiin. Esimerkin avulla tahdotaan tuoda julki tositapaus ja hyväksyttää se omissa puitteissaan faktaksi. Erityistapausta voi käyttää myös illustraationa, jolloin sen avulla pyritään tekemään jokin jo olevaksi oletettu säännönmukaisuus ymmärrettävämmäksi ja tiedostetummaksi. Illustraatio toimii siis enemmän huomion kiinnittäjänä kuin väitteen vahvistajana. (Summa 1989, 119.)

Kari Palosen (1988) mukaan politiikan ilmiön merkityksen ymmärtämisessä on kysymys siitä, että tutkimus ei lähde tyhjästä. Jokaisella ihmisellä on aina olemassa jonkinlainen ennakkokäsitys tutkittavasta politiikan ilmiöstä, ja politiikka on tuskin koskaan täysin outoa tai vierasta siitä puhuvalle henkilölle. Siksi tutkimus suuntautuu ilmiöitä koskevien

ennakkokäsitysten muuttamiseen.(Palonen 1988, 14 -15.)

Merkityksen selvittäminen edellyttää tulkintaa. Tulkinnassa on tapana noudattaa tiivistäen esitettynä kolmea hermeneutiikan periaatetta. Näistä ensimmäinen on *esitymmärryksen* periaate. Tekstin tulkinnan lähtökohtana ovat tulkitsijan ennakkokäsitykset, jotka liittyvät tekstiin ja sen sisältöön. Tulkinnan kuluessa tulkitsija korjaa ennakkonäkemyksiään tekstin ohjaamana. Toinen on *hermeneuttisen kehän* periaate. Tekstin osan merkityksen katsotaan liittyvän tekstin kokonaisuuteen. Osa ymmärretään kokonaisuuden kautta ja kokonaisuus osien kautta. Kolmas on *ilmetsyyden* periaate. Tulkinnan tulee onnistuakseen olla sopusoinnussa tekstin kanssa. Tulkinnan ja tekstin sisällöt eivät voi olla ristiriidassa, vaan tulkinnan tulee tehdä teksti ymmärrettävämmäksi.(Kaakkuri-Knuuttila & Ylikoski 1998, 30-31.)

Tämän tutkielman tavoitteena on tulkita siihen valittujen esimerkkien avulla, miten *yhteistyön* käsitettä on käytetty suomalaisessa ulkopoliittisessa retoriikassa vuosina 1988 - 1997. Tutkielmassa haetaan vastauksia, millainen merkitys yhteistyön käsitteelle on annettu, kuinka yhteistyön merkitys ja sisältö on vaihdellut erilaisissa poliittisissa kysymyksissä, sekä miksi ja miten sitä on käytetty ajan keskeisissä ulkopoliittisissa teemoissa. Lisäksi on tarkoitus arvioida sitä, mitä suomalainen ajalle ominainen tapa liittyy yhteistyö ulkopoliittisen diskurssin sisältöihin kertoo suomalaisen ulkopoliitiikan todellisuudesta sekä ulkopoliittisesta identiteetistä.

Tutkielma käyttää esimerkkien tulkinnassa argumentaatioteorian rinnalla apuna myös ns. Kysymys-vastaus -menetelmän periaatteita. Sen mukaisesti jokainen esitetty väite on tulkittavissa vastauksena johonkin kysymykseen ja jokainen tutkimusaskel on tulkittavissa kysymyksenä, johon etsitään vastausta. Tekstissä ilmenevien lauseiden merkityksen katsotaan täsmentyvän siis osoittamalla, mihin kysymykseen lause on vastaus.(Kaakkuri-Knuuttila 1998, 35-39.) Tämä on mahdollista saada selville muotoilemalla joukko tulkintahypoteeseja, joihin tekstin osa vastaa ja valitsemalla sen jälkeen oikea kysymys tekstin muiden osien tai laajemman yhteyden nojalla. Menetelmään sisältyy myös ns. suopeuden periaate, jonka mukaisesti epäuskottavalta tuntuva tekstin osan tulkinta voidaan tarkastaa pohtimalla, onko jotakin käsitettä käytetty jossakin tavallisesta poikkeavassa merkityksessä, arvioimalla käytettyjen sanojen merkitysten avoimmuutta sekä etsimällä käsitteen merkitystä myös muista tekstin osista.(Kaakkuri-Knuuttila 1998, 39-41.)

Tutkielmaan valitut esimerkit liittyvät Suomen lähialuetta koskevaan ulkopoliittikkaan. Ensimmäinen tarkasteltava ulkopoliittikan alue liittyy Suomen ja Venäjän väliseen yhteistyösuhteeseen, toinen pohjoismaiseen ja Itämeren lähialueen yhteistyösuhteeseen ja kolmas yhteistyösuhteeseen Euroopan unionin kanssa. Tutkielman rajauksen vuoksi on jätetty ulkopuolelle sellaisia mielenkiintoisia yhteistyömuotoja, jotka liittyisivät esim. Barentsin alueen yhteistyöhön tai Suomen YK- ja kehitysyhteistyöpolitiikkaan. Tavoitteena on siis lisätä nykysuomalaiseen lähialueiden ulkopoliittikkaan liittyvien erityispiirteiden, toimintatapojen ja ilmiöiden ymmärrettävyyttä ja uskottavuutta.

Esimerkit on valittu edellä määritellyn aikajakson suomalaisista ulkopoliittisista lausumista, puheista ja virallisista ulko- ja turvallisuuspoliittisista selonteista sekä mietinnöistä. Esimerkit edustavat aikajaksolle tyypillisiä suomalaisen ulkopoliittisen diskurssin sisältöjä, jossa yhteistyön käsite on esiintynyt toistuvasti pohdittaessa ajankohtaisia kysymyksiä sekä valittaessa sopivia toimintatapoja suhteessa lähialueisiin. Diskurssien keskeisimmät teemat ovat liittyneet Neuvostoliiton murrokseen ja Venäjän politiikkaan, Baltian tasavaltojen itsenäistymiseen ja niiden kanssa toimimiseen uusissa lähtökohdissa sekä EU:n jäsenyyteen ja sen tuomiin velvoitteisiin. Keskustelun kohteena on ollut myös Suomen ulkopoliittinen doktriini ja sen puolueettomuuteen perustuvan lähtökohdan korvaaminen sotilaallisen liittoutumattomuuden ja itsenäisesti hoidetun maanpuolustuksen lähtökohdalla. Nämä teemat esiintyvät myös tutkielmaan valituissa esimerkkiteksteissä, mikä mahdollistaa niiden ottamisen retorisen luennan kohteeksi. Teksteistä uskotaan siksi olevan mahdollista löytää myös suomalaiseen ulkopoliittiseen identiteettiin liittyviä tekijöitä.

Tutkielma jäsentyy jatkossa siten, että suoritettavan tulkinnan taustaksi esitetään alaluvussa 4.2 eräiden keskeisten ulkopoliittisten käsitteiden määrittelyt, joista esimerkiksi puolueettomuus ja myöhemmin sotilaallinen liittoutu-mattomuus ovat olleet suomalaisen ulkopoliittikan lähtökohtia. Luvussa 4.3 etsitään lähinnä kuvailevasti sellaisia Suomelle ominaisia ulkopoliittisia erityispiirteitä, jotka voisivat muodostaa lähtökohtia suomalaiselle ulkopoliittiselle identiteetille. Luvusta 4.4 alkaa tutkielman selittävä osuus, jossa suoritetaan esimerkkitekstien retorinen luenta. Tekstit on ryhmitelty kolmeen aihepiiriin, joista ensimmäisenä käsitellään Suomen ja Venäjän välistä yhteistyösuhdetta (4.4.1), toisena Suomen yhteistyösuhdetta Pohjoismaiden kanssa ja Itämeren lähialueella (4.4.2), sekä kolmantena Suomen

ja EU:n välistä yhteistyösuhdetta (4.4.3). Luvussa 5 esitetään yhteenveto Suomen lähialueita ja yhteistyötä koskevasta ulkopoliittisesta argumentaatiosta ja sekä arvioidaan Suomen ulkopoliittista todellisuutta ja ulkopoliittista identiteettiä suoritetun tulkinnan pohjalta. Yhteenveto tulkinnan tuloksista ja johtopäätökset esitetään lopuksi luvussa 6.

Ulkopoliittisten tekstien tulkinnan lähtökohtana on ollut tässä tutkielmassa jakaa ulkopoliittisen diskurssin haarautumat neljään ryhmään. Samankaltaista diskurssien ryhmittelyä on käyttänyt myös Hilikka Summa tutkiessaan asuntopolitiikkaa, jota on sovellettu tässä seuraavasti (ks. Summa 1989, 120-121):

- *Virallinen* ulkopoliittinen diskurssi, jota ulkopoliittinen johto ja hallinto tuottavat *virkatyönä*. Tähän keskusteluun kuuluvat valtion kansalaisilleen tuottamat julkiset tekstit, joissa kuvataan tavoitteellista ulkopoliittikan tilaa tai sen ulottuvuuksia. Nämä tekstit ovat sellaisia, joiden avulla assosioidaan yleensä myös vieraiden valtioiden kanssa.
- Ulkopoliittikan kriittiset, sen kehittämiseen tähtäävät *itseymmärrystekstit*, joissa perustellaan näkemyksiä siitä, miten ulkopoliittikkaa tulisi hoitaa. Esittäjät voivat olla poliitikkoja tai muita alan asiantuntijoita. Tekstit voivat saada *virallisemman* tai *epävirallisemman* luonteen esittäjästä, esitystilanteesta ja yleisöstä riippuen.
- *Tieteellisen kritiikin ääni*, jossa objektiivisuuttaan julkituova ja ulkopuolisen asemaan asettautuva taho kertoo *totuuden* ulkopoliittikasta.
- *Puolueiden, järjestöjen, NGO-järjestöjen tai yhdistysten ääni*, jotka tuovat julki käsityksiään poliittisista kysymyksistä erilaisten ohjalmatekstien, kannanottojen tai lausuntojen muodossa.
- *Kansalaisten* esittämät ulkopoliittikkaan liittyvät vaatimukset, syytökset tai moraaliset *kannanotot*.

Virallinen ulkopoliittinen diskurssi, itseymmärrystekstit ja tieteellisen kritiikin ääni asettuvat objektiivisen totuuden kertojan asemaan. Virallinen ulkopoliittinen diskurssi kertoo totuuden ulkopoliittikan reaali maailmasta ja siinä esiintyvistä tarpeista sekä lainalaisuuksista. Itseymmärrystekstit kertovat ulkopoliittikan *sisäisistä* ja sitä ympäröivän maailman välisistä todellisista

suhteista. Tieteellisen kritiikin ääni pyrkii puolestaan kertomaan ja myös osoittamaan oikeaksi objektiivisen totuuden reaali maailmasta. Puolueet ja erilaiset järjestöt ovat poliittisia voimia, joiden voi nähdä noudattavan esimerkiksi intressikeräymän tai intressiartikulaation periaatteita (Jansson 1985, 197-201).⁴ Tämän ajattelutavan mukaan poliittisilla puolueilla on tapana sovitella yhteen ja yhdisellä eri intessejä sekä luoda niistä käyviä vaihtoehtoja. Järjestöt taas tuovat tietoisuuteen enemmän omia erityisiä intressialueitaan. Toisaalta nämä roolit saattavat vaihtuakin aina tilanteiden mukaan. Kansalaisten esittämät ulkopoliittikkaan liittyvät diskurssit ovat useammin näkökulmiltaan subjektiivisempia, koska ne pyrkivät puhuttelemaan edellisten neljän ryhmän ääntenjohtajia tai muita vaikuttajatahoja. (Summa 1989, 121.)

Tutkielmassa tulkittavaksi otetut suomalaiset tekstit on valittu virallisten ulkopoliittisten tekstien sekä ulkopoliittikan itseymmärrystekstien ryhmästä. Keskittyminen virallisiin teksteihin ja itseymmärrysteksteihin on perusteltavissa siten, että niiden retorisisella luennalla uskotaan voitavan arvioida määriteltynä aikajaksona olleita ilmiöitä ja tapahtuneita muutoksia, jotka liittyvät viralliseen suomalaiseen ulkopoliittiseen argumentaatioon ja ulkopoliittiseen yhteistyöhön. Näiden tekstien avulla on katsottu olevan mahdollista arvioida myös niiden kuvailemaa virallisen ulkopoliittikan todellisuutta sekä tekstien kertoamaa kuvaa Suomen ulkopoliittisesta identiteetistä.

Tieteellisen kritiikin, puolueiden ja erilaisten järjestöjen tai kansalaisten kannanottojen tarkasteleminen sekä esimerkiksi arviointi niissä esitettyjen ajatusten siirtymisestä virallisten tekstien sisältöön ja päinvastoin avartaisi ja syventäisi tämän tutkielman sisältöä, mutta nämä on päätetty rajata tutkimusteknisistä syistä työn ulkopuolelle. Kirjoittajalla on kuitenkin herännyt kiinnostus jatkaa tämän pro gradun jälkeen yhteistyöretoriikan tutkimusta. Mahdollisessa jatkotutkimuksessa määriteltäisiin tutkimuskysymys uudelleen, laajennettaisiin tutkimusaineistoa ja otettaisiin tarkastelun kohteeksi kaikki edellämäin mainitut ulkopoliittiset tekstiryhmät. Suomalaisen tekstien rinnalla olisi mielenkiintoista käyttää myös ulkomaalaisia tekstejä ja vertailla niiden yhteistyöhön liittyviä sisältöeroja. Tekstien edustavuus ulkopoliittisten ilmiöiden ja muutosten kuvaajina sekä todentajina pyrittäisiin osoittamaan tieteellisesti myös tarkemmin.

Lähialueille suuntautuva suomalainen ulkopoliittikka ja siinä usein

⁴ Jan-Magnus Jansson pohtii asiaa Gabriel Almondin esittämien ajatusten kautta

ilmaistu yhteistyön käsite on tiettyjen reettoreiden ja yleisöjen välinen argumentaatioprosessi, jossa erilaisin lausumin pyritään tekemään Suomen ulkopoliittisia vaatimuksia uskottaviksi. Argumentaatio on persoonallista kommunikaatiota, jossa ovat mukana ethos-, pathos- ja logoskomponentit. Erilaisilla retorilla tekniikoilla ja kielenkäytöllä on siinä merkittävä tehtävä. Argumentaation viitekehyksen, lähtökohtien ja kulun selvittämisellä voidaan ymmärtää sitä retorista tilannetta, missä argumentaatio tapahtuu, ja siten ymmärtää ulkopoliittista todellisuutta.

4.2 Suomalaiseen ulkopoliittikkaan liittyviä keskeisiä käsitteitä

Käsitykset *ulkopoliitikasta*, sen merkityksestä ja siihen liittyvistä tehtävistä ovat muuttuneet Suomessa aina ajan myötä. 1980-luvulla ulkopoliittikka voitiin määritellä esimerkiksi laajasti valtion pyrkimykseksi toteuttaa kansainvälisellä tasolla yhteiskunnalliset arvonsa, jotka syntyvät valtion sisäisessä poliittisessa prosessissa (Törnudd 1983, 43). Ulkopoliittikan sisällön määräytymiseen katsottiin vaikuttavan valtion kansalliset intressit ja voimavarat sekä käsitykset maailmankuvasta, poliittisista tavoitteista ja päämäärästä (Väyrynen P. 1988, 34-45). Ulkopoliittikan hoitaminen nähtiin tuolloin siis eräänlaisena jatkuvana prosessina, jossa poliittinen päätöksenteko, teoria ja käytännön toteuttaminen toimivat vuorovaikutuksessa keskenään. 1990-luvulla ulkopoliittikan päätehtäväksi on ymmärretty edistää maan kansallisia etuja, vahvistaa maan kansainvälistä asemaa ja tukea rauhanomaista kansainvälistä kehitystä (Blomberg 1992, 21). Yleisesti ulkopoliittikan määritelmistä voidaan nähdä suuntaus, että ajan kuluessa on ryhdytty arvostamaan myös eriasteisia kansainvälisen yhteistyön muotoja valtiollisen suvereniteetin ajamisen rinnalla. Tällaisen ajattelun lisääntymiseen voi nähdä syynä esimerkiksi sen, että Länsi-Euroopassa integraatiokeskustelu on lisääntynyt ja sillä on ollut myös konkreettisia vaikutuksia, kuten EU-yhteistyön syveneminen.

Suomessa ulkopoliittikan käsitteen rinnalla on ollut tapana käyttää myös *turvallisuuspolitiikan* käsitettä, jonka avulla on haluttu korostaa turvallisuuden keskeistä merkitystä koko kansakunnalle. 1980-luvulla Suomen turvallisuuspolitiikan päämääräksi nähtiin usein valtiollisen itsenäisyyden säilyttäminen ja kansalaisten elinmahdollisuuksien turvaaminen. Turvallisuuspolitiikan tärkeimmiksi välineiksi ymmärrettiin ulkopoliittikka ja puolustuspolitiikka, joista ulkopoliittikka nähtiin tuolloin ensisijaisena.

Määrittelyn sisältämän välineiden marssijärjestyksen tiedetään sittemmin aiheuttaneen kritiikkiä ainakin puolustushallinnon piirissä, jonka tuloksena päädyttiin myöhemmin tasavertaisempaan määritelmään. 1990-luvulla turvallisuuspolitiikan on katsottukin muodostuvan ulkopolitiikan, puolustuspolitiikan, talouspolitiikan ja yhteiskuntapolitiikan aloista. Sen avulla on pyritty turvaamaan valtion itsenäisyys ja toimintavapaus sekä kansalaisten hyvinvointi ja elinmahdollisuudet niihin kohdistuvien turvallisuusuhkien vaikutuksilta. (Tietoja maanpuolustuksesta 1996.)

Keskustelu ulkopolitiikan ja turvallisuuspolitiikan käsitteistä, niiden merkityksestä ja niiden tehtävistä on seurannut Suomessa aikaansa. Viime vuosina on esitetty ajatuksia jälleen uusien näkökulmien lanseerauksesta, kuten esimerkiksi puhumalla *rauhanpolitiikasta*, *vakauspoltiikasta* tai *turvallisuusyhteistyöpolitiikasta*. Kuitenkin yleinen tapa puhua ulkopolitiikasta on säilynyt tähän asti melko vakiintuneissa muodoissa. Siitä on keskusteltu esimerkiksi sen toimikenttien tai tehtäväkriteerien mukaan. Suomessa puhuttaessa ulkopolitiikan toimikentistä on tarkoitettu esimerkiksi Venäjän politiikkaa, EU-politiikkaa, YK-politiikkaa tai kehitysmaapolitiikkaa. Taas puhuttaessa Suomen ulkopolitiikan tehtäväkriteereistä on tarkoitettu esimerkiksi aseidenriisuntapolitiikkaa, ihmisoikeuspolitiikkaa, integraatiopolitiikkaa tai kehitysyhteistyöpolitiikkaa. *Konflikti* ja *kriisi* ovat kuitenkin olleet sellaisia käsitteitä, jotka ovat olleet vaikeammin määriteltäviä ja herättäneet monimuotoisempia kysymyksiä keskusteluun. Puhuminen esimerkiksi *konfliktinestosta*, poliittisesta ja sotilaallisesta *kriisinhallinnasta* tai yhteisestä sotilaallisesta voimankäytöstä *rauhaan pakottamiseksi* ovat tunnetusti jakaneet suomalaisia mielipiteitä ulkopolitiikan sisällöstä, merkityksestä ja tehtävistä.

Tällä vuosikymmenellä ulkopolitiikkaa on Suomessa siis lähestytty uusista lähtökohdista, koska tunnetusti Suomen ulkopoliittinen ympäristökin on muuttunut. Pekka Visuri on määritellyt ulkopolitiikan ja turvallisuuspolitiikan keskeiseksi elementiksi sen *doktriinin*, jonka pohjalta valtio luo poliittiset ja sotilaalliset strategiansa. Hänen mukaansa doktriini voi olla luonteeltaan julistettu, julistamaton (salainen) tai tapahtuneesta käytännöstä muotoutunut (kuvitteellinen) oppi tai toimintaperiaate. Se voi olla rakenteeltaan tiukempi tai löyhempi, mutta se antaa aina riittävät puitteet käytännön toimenpiteille ulko- ja turvallisuuspolitiikan eri lohkoilla. (Visuri 1997, 237.) Jos doktriini nähdään näin keskeisenä elementtinä, voisi ulkopoliittisen keskustelun sen mukaisesti nähdä kohdistuvan useimmin sen sisältöön ja merkitykseen. Joka tapauksessa doktriinin merkityksen nostaminen

tällä tavoin edustaa ajattelua, jonka syvyyttä on mielenkiintoista arvioida seuraavassa.

Doktriiniajattelu on ollut suomalaisille käytännössä hyvinkin tuttu asia jo ajalta, kun kansalaisia kasvatettiin ymmärtämään aktiivisen ja rauhantahtoisen puolueettomuuspolitiikan sisältöä. Yleisesti ymmärrettiin, että ulkopoliittisen doktriinin eräitä perustyypppejä olivat *liittoutuminen*, *liittoutumattomuus*, *puolueettomuus* tai *eristäytyminen*. Opit menivät tutusti ja turvallisesti eteenpäin niin kauan, kunnes kylmän sodan päätyttyä ja EU-jäsenyyden toteutumisen yhteydessä maan ulkopoliittista doktriinia tarkastettiin totutusta puolueettomuudesta sen nykyiseen muotoon. Suomi valitsi sotilaallisen liittoutumattomuuden ja itsenäisesti hoidetun maanpuolustuksen doktriinin. Mutta antoiko muotoiltu uusi doktriini jälleen kerran riittävät puitteet käytännön toimenpiteille ulko- ja turvallisuuspolitiikan eri lohkoilla? Ehkä tuntui enemmänkin siltä, että uuden doktrinin sisällöllinen merkitys ei avautunutkaan kaikille. Puolueettomuuden vaihtuminen sotilaalliseen liittoutumattomuuteen oli monimutkainen juttu, kun sen merkitystä piti selittää toistuvasti esimerkiksi Suomen EU-kansanäänestyksen yhteydessä. Tämä johtui liittoutumiseen, liittoutumattomuuteen ja puolueettomuuteen liittyvien vanhojen käsitysten joutumisesta ristiriitaan uusien käsitysten kanssa.

Kylmän sodan aikana liittoutumisen motiivien taustalla nähtiin usein jokin koettu uhka, jonka torjumiseksi haettiin ratkaisua. Liittoutuminen tunnustettiin tällöin yleensä liittoutumattomuutta tai eristäytymistä paremmaksi ratkaisuksi tilanteessa, jossa valtioon kohdistuva turvallisuusuhka koettiin niin vaikeaksi, että sen ei katsottu selviävän siitä omavoimaisesti. Ulkopoliitiikan tueksi haettiin siksi lainavoimaista suorituskykyä sellaisten valtioiden tuella, joiden intressit ja uhkakuvat olivat yhteiset. Lainavoimainen suorituskyvyn katsottiin pitävän sisällään yleensä sotilaallisen yhteistyön eri muotoja. (Pentti 1985, 17-19.)

Liittoutumisella tämänkaltaisesta lähtökohdasta katsottiin olevan siis tarkoitus lisätä valtion voimavaroja ajaa omia intressejään yhdistämällä voimat samoja etuja ajavien toisten valtioiden kanssa. Voimatasapainon teorian lähtökohdasta liittoutumista tutki aikanaan esim. Karl W. Deutsch (1968, 192-196) analysoidessaan *turvallisuusyhteisön* (security community) käsitettä. Deutschin mukaan turvallisuusyhteisö syntyi integraation kautta, jota harjoitettiin, kun valtiot kokivat keskinäisen yhteistyön tärkeäksi erityisesti

turvallisuuden, mutta myös imagon tai rooli-identiteetin vahvistamisessa, ja kun perusarvojen sisällöistä vallitsi riittävä yksimielisyys.

Turvallisuusyhteisö saattoi olla luonteeltaan *pluralistinen* tai *sulautunut* (amalgamated security community). Pluralistinen turvallisuusyhteisö oli rakenteeltaan elastisempi ja sen toiminta keskittyi vain rauhan ylläpitämiseen. Tästä esimerkkinä Deutsch käytti 1960-luvulla Pohjoismaiden välisiä suhteita. Sulautunut turvallisuusyhteisö oli puolestaan rakenteeltaan sitovampi, ja sen piirissä valtiot pyrkivät rauhan säilymisen ohella yhdistämään voimiaan muillakin politiikan alueilla ja saavuttamaan yhteisen vahvemman identiteetin sekä poliittisen roolin kansainvälisessä järjestelmässä. Tästä esimerkkinä Deutsch käytti puolestaan USA:n poliittista järjestelmää.

Turvallisuusyhteisön yksi vastakohtia Deuschille on *sulautumaton ei-turvallisuusyhteisö*. Tämä oli kahden tai useamman valtion välinen vihamieleinen suhde, jollaisena hän näki mm. USA:n ja Neuvostoliiton välisen ideologisen suhteen liittolaisineen kylmän sodan aikana. Toinen vastakohta oli *sulautunut ei-turvallisuusyhteisö*, jossa valtiot olivat yhdistäneet poliittisia ja hallinnollisia instituutioitaan, mutta tätä ei koettu ja tunnustettu riittävän laajasti oikeutetuksi, minkä vuoksi väkivallan mahdollisuus eli voimakkaana. Tästä Deutsch käytti esimerkkinä eurooppalaista Habsburgien valtdynastiaa vuonna 1914 ja sen kohtaloa.

Suomalainen puolueettomuuspolitiikka oli voimatasapainon aikana doktriinina valinta, johon vaikutti tuolloin vallinneet käsitykset kansainvälisessä järjestelmässä vallitsevista säännönmukaisuuksista ja toimintatavoista. Suomen puolueettomuusasema toteutui johdonmukaisesti noudatetun ulkopoliittisen linjan kautta, joka vakiintui pitkäjänteisen työn kautta uskottavaksi ja hyväksyttäväksi toisten valtioiden silmissä. Se erosi kansainvälisen järjestelyn kautta saavutetusta puolueettomuudesta, koska sitä ei nimenomaisesti tunnustettu kansainvälisessä oikeudessa tai muuten toisten valtioiden taholta. (Mäentakanen 1983, 66-69.)

Puolueettomuuspolitiikka oli kylmän sodan aikana Suomelle väline pysyttäytyä suurvaltojen välisten ristiriitojen ulkopuolella. Liittoutuminen olisi tuossa ajassa ja tilassa ymmärretty osallistumiseksi sotilasliittojen toimintaan, jonka olisi nähty liittävän Suomen osalliseksi kylmän sodan ideologisiin taisteluihin sekä etupiireihin. Liittoutumisen olisi nähty myös horjuttavan paitsi Suomen omaa myös sen lähialueiden poliittista ja sotilaallista vakautta.

Puolueettomuus oli siis varsin helposti perusteltavissa sopivana doktriinisena vaihtoehtona Suomelle tuon ajan Euroopassa. Siksi myös sen syrjäyttäminen sotilaallisen liittoutumattomuuden tieltä, joka ymmärrettiin kriittisimmillään askeleena pois puolueettomuudesta kohti mahdollista liittoutumista, ei saanut taakseen aina varauksetonta hyväksyntää kaikissa poliittisissa piireissä.

Kansainvälisepoliittisten paineiden purkautuessa ja uuden maailmansodan pelon vähentyessä perinteiselle voimatasapainon teorialle ja sitä noudattavalle ulkopoliittiselle ajattelulle löydettiin rinnalle integraatioteorian ja funktionalismin periaatteita soveltavat näkökulmat. Liittoutuminen alettiin nähdä funktionaalista näkökulmasta ilmiönä, jonka syynä korostettiin pyrkimystä organisoida kaikkia mahdollisia yhteistyön muotoja, eikä sillä välttämättä enää nähty pyrittävän voimapolitiittisten asioiden hallintaan. (Visuri 1997, 238-239.)

Funktionalistinen selittämistapa kiinnittyi ulkopoliittiseen ajatteluun siten, että erilaisten ilmiöiden alettiin ymmärtää olevan lähtökohdiltaan järjestelmän tarpeita tyydyttäviä. Esimerkiksi Länsi-Euroopan integraatio voitiin funktionalismin valossa nähdä poliittista legitimizeettiä vahvistavana, erilaisten konfliktien nousun estävänä tai valtioiden välistä sitoutumisen tarveksi ilmaisevana kokonaisuutena. Jos funktionalismi toisaalta avasi ulkopoliittista ajattelua uusista näkökulmistaan käsin, se myös toisaalta eräällä tavalla muovasi ajattelua kaavamaisemmaksi tai institutionalisemmaksi. Esimerkiksi jonkin poliittisen toiminnan ymmärtäminen aina lähes kaavamaisesti jotakin järjestelmää palvelevaksi ilmiöksi ei ollut välttämättä laadultaan kovin kestävää, vaan pikemminkin rajoittavaa. Kärjistäen funktionalismin lähtökohdista saattoi johtaa jopa poliittisen kielenkin ja puhunnan palvelevan vain jotakin tiettyä ja rajattua puhekontekstia, vaikka tunnetusti kieli peilaa paljon laajempia ilmiöitä.

Funktionalistisessa ajattelussa kansainväliset suhteet nähtiin tuloksena yksittäisten ilmiöiden kausaalisista suhteista. Jokin suuren mittakaavan ilmiö voitiin funktionalistien mukaan redusoida pienempien satunnaisten ilmiöiden esiintymiseen yhdessä. Tämän edellytyksenä nähtiin olevan pienten instanssien suuri lukumäärä ja se, että ne saavat vaikuttaa vapaasti. Tämän mukaan kansainvälisen politiikan makrotason ilmiöt piti voida redusoida yksilötasolle, jossa sen funktioiden varsinaiset tekijät olivat. Poliitiikan perustana tuli tällöin olla vapaa kansalaisyhteiskunta. (Apunen 1991, 118-119.)

Funktionaalisten suhteiden joukko muodostui esim. talouden, tieteen ja tekniikan, liikenteen sekä kulttuurin alojen suhteista. Raimo Väyrysen mukaan voitiin puhua myös talodellisesta, sosio-kulttuurisesta ja koordinoivasta funktionaalista sektorista (Väyrynen R. 1971, 130). Nämä voitiin vielä edelleen jakaa alasektoreihin.

Funktionalismia kansainvälisen politiikan tutkimuksessa edusti Apusen mukaan esimerkiksi David Mitrany, joka pohti jo 1930- ja 1940-luvuilla rauhan käsitettä ja mahdollisuutta luoda toimiva rauhan järjestelmä. Hänen teoriansa olivat toimintateoreettisesti orientoituneita ja ongelmakeskeisiä. Mitranyyn rationaalisen toiminnan malli pohjautui ajatukseen, että politiikan tarkoituksena oli ratkaista ihmisten todellisia ja käytännöllisiä ongelmia. Käytännön ongelmien ratkaisemiseksi oli Mitranyyn mukaan välttämätöntä, että ihmiset tekisivät yhteistyötä ohi hallitusten välisen politiikan. Erityisen tärkeätä oli hänen mielestään eri alojen asiantuntijoiden osallistuminen yhteistyöhön. (Apunen 1991, 119-121.)

Mitrany kehitti ajatuksen hämähäkinverkosta mallina (cobweb model), joka kuvasi kansainvälisen politiikan monimutkaisia verkostoja. Hänen mukaansa yksilöt, ryhmät, kansat ja myös hallituksetkin toimivat yhdessä ratkaistaakseen ongelmiaan ja maksimoidakseen hyvinvointiaan. Tämän kautta olisi syntyvä vähitellen yhteisyyden tunne. Prosessi tapahtuisi kaksinapaisesti tehtävien laajentumisen ja spillover-efektin kautta siten, että yhteistyö sekä syvenisi jo olemassaolevilla alueilla että laajenisi uusille alueille. Mitranyyn mukaan ulkopoliittikka saattoi esimerkiksi laajentua jollekin tekniselle alueelle ja ilmentää näin valtion ulkopoliittista orientoitumista. Kun tällaisen yhteistyön edut tulisivat sitten ilmi, voimapolitiikkaa voitaisiin saada muutettua ja kesytettyä. Samalla kansallisuuksien väliset yhteiset siteet kasvaisivat ja sodan mahdollisuus pienenisi. (Groom & Olson 1991, 191.)

Ernst Haasin (1968) mukaan todellisuudessa funktionaaliset sektorit olivat ilman muuta suoraan myös poliittisia. Näiden sektoreiden välillä esiintyvä valtiollinen yhteistyö saattoi olla bilateraalista tai multilateraalista. Toiminta saattoi tapahtua globaalilla tai alueellisella tasolla. Funktionaalinen yhteistyö nähtiin olevan kahden tai useamman valtion välistä, vapaaehtoista ja vaihdon idealle perustuvaa yhteisen edun nimissä tehtävää toimintaa. Yhteistyöstrategioiden puolestaan nähtiin määräytyvän sen mukaan, minkä sisältöisiä yhteiset edut ovat. Tienraivaajastrategiassa oli aluksi yksi muita sektoreita intensiivisempi yhteistyösektori, jonka rinnalle vähitellen nähtiin

liittyvän muita sektoreita. Tasatahtistrategiassa taas pyrittiin kasvattamaan kaikille sektoreilla intensiivisyyttä samalla tahdilla. (Haas 1968, 14-19.)

Voimatasapainon ja funktionalismin näkökulmien kautta edelleen avautunut kylmän sodan jälkeinen ajattelu muovasi Länsi-Euroopan integraation piirissä käytävää yhteistyötä siten, että poliittisen yhteistyön tarpeet ymmärrettiin uudelleen yleiseurooppalaisemmasta näkökulmasta. Kylmän sodan aikana ideologinen ilmasto oli vaikuttanut silloisen EC:n poliittiseen rooliin siten, että sen piirissä toteutunut integraatio oli nähty lähinnä voimapolitiittisena keinona vahvistaa yhteisesti mukana olleiden valtioiden turvallisuutta ja taloudellista kilpailukykyä. Blokkien vastakkainasettelua seuranneessa uudessa EU-ympäristössä turvallisuus- ja talouskysymykset pysyivät kyllä edelleen tärkeinä, mutta niiden lähtökohdat ja soveltamistavat muuttuivat uhkakuvien muutosten mukana. Liittymisen tähän yhteistyöhön ei enää katsottu sisältävän aina ehdotonta velvollisuutta osallistua sotilasliittojen toimintaan. Sen sijaan se ymmärrettiin mahdollisuutena organisoida kaikkia mahdollisia yhteistyön muotoja ja rakentaa uusia verkostoja. Liittoutumisen käsitteen merkitys muuttui siis aikaisemmasta väljemmäksi, mikä herätti myös suomalaiset arvioimaan uudelleen ulkopoliittisen doktriininsa sisältöä.

Suomessa tahdottiin osallistua integraatiopolitiikkaan EU:n jäsenenä, koska jäsenyyden unionissa ei nähty enää sitovan maata sellaiseen etupiiriin tai poliittiseen leiriin, jollaisena vanha EC oli nähty kylmän sodan aikana, ja johon kuulumisen oli katsottu tuolloin olleen mahdotonta Suomen valtiollisen puolueettomuusaseman vuoksi. EU:n jäsenenä Suomen ei katsottu kuitenkaan enää olevan puolueeton siinä merkityksessä kuin se oli aikaisemmin ymmärretty. Suomen katsottiin kuuluvan sellaiseen valtioiden väliseen yhteistyöjärjestelmään, jossa sen tuli sitoutua yhteisesti sovittuihin toimintatapoihin ja verkostoihin. Suomi tavallaan liittoutui EU-yhteistyöhön, mutta samalla halusi pysyä sotilaallisesti liittoutumattomana Ruotsin ja Itävallan tavoin. Se tahtoi sitoutua yhteistyön kaikkiin muihin muotoihin, mutta pitäytyä huolehtimaan itsenäisesti maanpuolustuksestaan. Suomi halusi näin pitää edelleen aloitteen itsellään turvallisuuskysymyksissä. (Suomen liittyminen Euroopan unioniin 1994, 11-14.)

Suomalaisen ulkopoliittisen doktriinin 1990-luvun muutosprosessin vaiheita seuraamalla voi vakuuttua doktriinin periaatteellisesta merkityksestä. Se että on tunnettu intensiivistä tarvetta muuttaa doktriinin sisältöä ja

merkitystä ajan henkeen paremmin sopivaksi, ja että muutoksesta on käyty vilkasta keskustelua, osoittaa doktriinin olevan tärkeä elementti ulkopoliitikassa. Mutta pyrkimys ymmärtää ulkopoliitikkaa ja siihen sisältyvien ilmiöiden merkityksiä yksin doktriinien kautta voi viedä harhaan, minkä vuoksi doktriineille ei pitäisi antaa ehkä sittenkään niin itsestäänselvää painoarvoa ulkopoliitikassa kuin niille helposti on ollut tapana joskus antaa.

Poliittisessa kielessä sanojen ja käsitteiden merkitykset muuttuvat jatkuvasti. Jotkin ilmaukset unohtuvat tai niiden käyttöyhteydet muuttuvat toisenlaisiksi. Myös ilmausten sävy voi muuttua. Merkitykset ovat siis tulevaisuudelle avoimia. Ihmiset voivat yhteisönä muokata ilmauksien käyttöä paremmin erilaisten tarkoituksien kanssa yhteensopiviksi samalla kuitenkin säilyttäen tietyn jatkuvuuden aiemman käytön kanssa. Tämän lisäksi voidaan keksiä myös aivan uusia ilmaisuja ja merkityksiä. (Kaakkuri-Knuutila & Ylikoski 1998, 28.)

Poliittisen kielen merkitysten selvittäminen edellyttää tulkintaa. Tulkinnan tavoitteena on paljastaa tulkittavan tekstin merkityssisältö kokonaisuudessaan. Kun ulkopoliittiset tekstit otetaan tulkinnan kohteeksi, pyritään ottamaan huomioon myös erilaisten käsitteiden merkitysten muuttumisen mahdollisuus. Vaikka siis ulkopoliittisissa teksteissä vakuutettaisiinkin esimerkiksi jonkin doktriinin merkitystä ja olemassaolon jatkuvuutta, ymmärretään että kansainvälinen ympäristö muuttuu aina ja sen mukana kielenkin merkitykset. Ja kun nämä muuttuvat, muuttuvat myös doktriinit.

Doktriinin asettaminen ulkopoliitikan tai turvallisuuspolitiikan keskeiseksi ja luonteeltaan jatkuvaksi elementiksi, jonka pohjalta valtio luo poliittiset tai sotilaalliset strategiansa, ei saisi olla itsestäänselvä asia. Doktriinien tiedetään kyllä toimineen keskeisinä elementteinä vakaammassa status quo -asetelmissa, kuten Suomen puolueettomuusdoktriini toimi kylmän sodan aikana, mutta tämän päivän alati muuttuvassa eurooppalaisessa miljöössä on vaikeata uskoa yksin doktriineihin. Suomen nykyisen ulkopoliittisen doktriinin voi nähdä kyllä edelleenkin pyrkimyksenä saavuttaa sellainen polity-asetelma, jossa ulkopoliitikka näyttäytyisi vakiintuneiden toimintatapojen, normien ja rakenteiden merkityskentässä. Asiassa voidaan nähdä myös ulottuvuus, että doktriinin avulla ulkopoliitikka ja kansainväliset suhteet pyritään pitämään hallituissa ja jatkuvissa muodoissa sekä päätösvalta maan ulkopoliittisen johdon käsissä. Mutta ulkopoliitikassa ja sen kielessä

tapahtuvat merkitysmuutokset ovat osa tätä päivää integraation ja muiden poliittisten prosessien edistyessä, jolloin käsitteet ja käsitykset ulkopoliittisesta doktriinistakin nousevat jatkuvasti politikoinnin kohteiksi.

Vaikka doktriini tuntuisikin sisällöltään realistiselta vielä tänään, se voi olla formaali jo lähitulevaisuudessa. Voimassaolevan doktriinin sisältö kyseenalaistuu esimerkiksi Suomessa joka kerta, kun politikoidaan mahdollisesta NATO:n tai WEU:n jäsenyydestä. Kun lisäksi ollaan tietoisia politiikan eri alojen ja niiden sisältämien tehtävien yhteenkietoutumisesta, sekä seurataan kansallisen ja EU-johtoisen päätösvallan välisiä poliittisia kädenvääntöjä, voi jäädä miettimään koko doktriinikäsitteen merkitystä. Millainen tai mikä itse asiassa onkaan ulkopoliittinen doktriini tänä päivänä? Onko se luonteeltaan esimerkiksi kansallinen vai ylikansallinen, ulko-, puolustus- vai talouspoliittinen?

Kaiken tämän valossa ulkopoliittisen doktriinin ei voi vielä sellaisinaan katsoa kertovan paljoakaan maan ulkopoliitiikan sisällöstä, merkityksestä tai jatkuvuudesta. Doktriinit ovat pikemminkin useasti ympäröityjä formulointeja, joilla haetaan ulkopoliitikassa pelivaraa erilaisia tilanteita varten. Mutta se missä yhteydessä doktriinin sisältö tuodaan julki, ja miten se sanotaan, kertoo jo enemmän ulkopoliitiikan merkityksestä. Poliittista realismia lähemmäksi voi siis päästä paremmin, jos tulkitsee myös doktriinien ympärillä käytetyn kielen merkityksiä eikä keskity yksin doktriinien formaaleihin sisältöihin. Tämä koskettaa myös muidenkin ulkopoliitiikan käsitteiden merkitysten tarkastelua. Käsitteitä ei tule arvoida irrallisina vaan suhteessa käytettyyn kieleen. Tässä näkökulmassa uusi retoriikka tarjoaa sellaisia mahdollisuuksia, mitä esimerkiksi vanhempi doktriinitutkimus ei ole tähän asti voinut tarjota.

4.3 Suomalaisen ulkopoliittisen identiteetin muodostuminen ja luonne

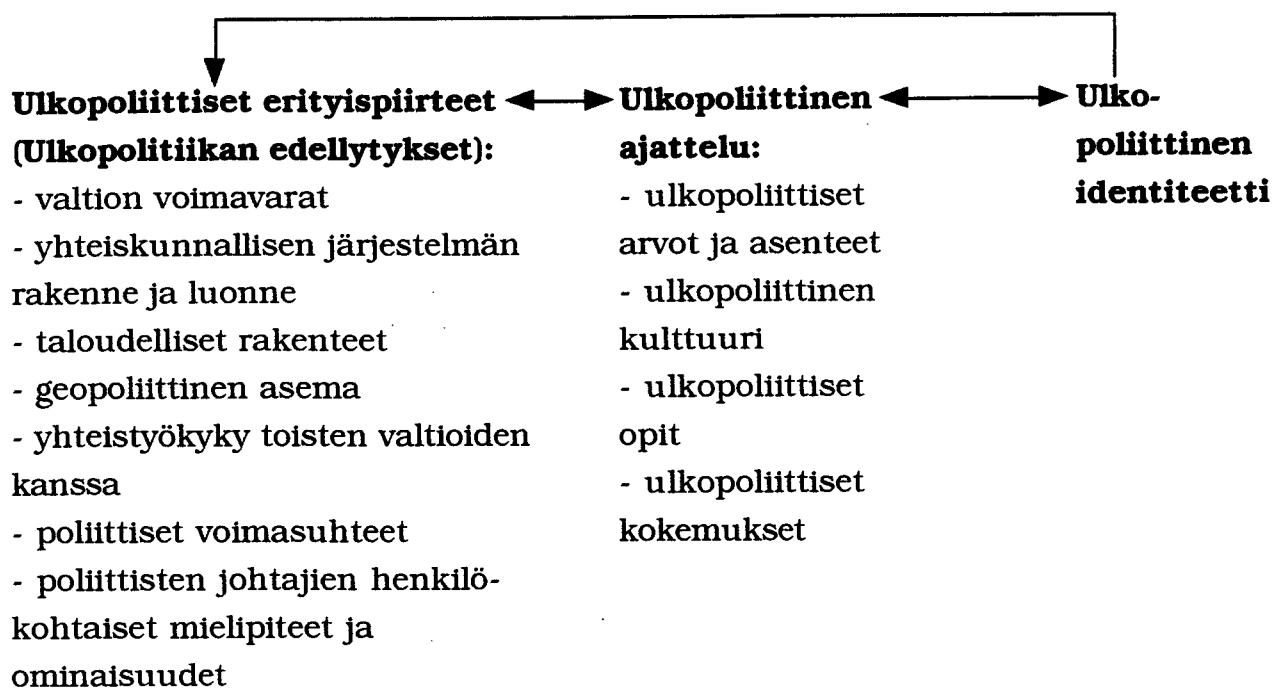
Suomen ulkopoliittisten identiteetin voidaan nähdä olevan yhteydessä ulkopoliittiseen ajatteluun, jonka puolestaan voidaan katsoa muodostuvan ulkopoliittisista arvoista ja asenteista, ulkopoliittisesta kulttuurista sekä ulkopoliittisista opeista. Ulkopoliittiseen ajattelu puolestaan on yhteydessä ulkopoliittisiin erityispiirteisiin, eli sellaisiin ulkopoliitiikan edellytyksiin, joiden luonne on määräytynyt kokemuksista ulkopoliitiikan elävästä vuorovaikutuksesta fyysisen elinympäristön ja sosiaalisten ilmiöiden kanssa.

Ulkopoliittisia erityispiirteitä ovat mm. valtion voimavarat, yhteiskunnallisen järjestelmän rakenne ja luonne, taloudelliset rakenteet, geopolittinen asema sekä yhteistyökyky toisten valtioiden kanssa. Myös poliittisten johtajien henkilökohtaiset ominaisuudet ja mielipiteet sekä poliittiset voimasuhteet ovat tekijöitä, joiden tiedetään liittyvän ulkopoliittisiin erityispiirteisiin ja vaikuttavan ulkopoliittiseen ajatteluun.(Forsberg & Vaahtoranta 1993, 19-21.)

Ulkopoliittiseen identiteettiin liittyy keskeisesti nimenomaan käsitys kulttuurista, jonka avulla yhteisön jäsenet luokittelevat toisiaan, perustelevat omaa toimintaansa ja tulkitsevat muita. Kulttuurin tarjoamille määrityksille annetaan erilaisia myönteisiä tai kielteisiä arvoja sen mukaan, missä suhteessa yhteisön jäsenet itse ovat niihin. Kulttuurin tarjoamista myönteisen itsemäärittelyn aineksista koostuu kulttuurisia identiteettejä, joiden muodostaminen ei olisi mahdollista ilman yhteisön tuottamaa erottelujen järjestelmää.(Sulkunen 1992, 196-197.)

Sekä ulkopoliittista (tai turvallisuuspoliittista) ajattelua että arvoja voidaan tarkastella eri tasoilla ajattelevan ja arvostavan subjektin luonteesta riippuen. Valtion harjoittama virallinen ulko- ja turvallisuuspolitiikka ja sen perustelut edustavat ylintä tasoa. Samoja asioita voidaan tarkastella myös yhteiskunnan erisuuruisten osaryhmien puitteissa.(Suhonen 1986, 149-150.)

Seuraavaa kuviota voi käyttää yhtenä lähtökohtana pohdittaessa ulkopoliittisen identiteetin muodostumista. Ulkopoliittinen identiteetti on mahdollista ymmärtää ulkopoliittisten erityispiirteiden ja ulkopoliittisen ajattelun yhdessä muodostamana ilmiönä. Toisaalta ymmärretystä ulkopoliittisesta identiteetistä voi siirtyä vaikutteita myös ulkopoliittiseen ajatteluun ja erityispiirteisiin, jotka taas voivat muuttua vaikuttaa uudelleen identiteetin sisältöön. Identiteetin rakentumisen voi siis nähdä prosessina, jossa vallitsee vuorovaikutuksen eri muotoja sen eri elementtien välillä:

Kuvio: Ulkopoliittisen identiteetin yhteys ulkopoliittiseen ajatteluun ja ulkopoliittisiin erityispiirteisiin

Myös Rob Walker on pohtinut identiteetin kysymystä kansainvälisissä suhteissa. Hänen mukaansa identiteetin on perinteisesti ymmärretty liittyvän enemmän jonkin valtion suvereeniin piirteisiin, kuin että jotakin kansainvälistä yhteisöä voitaisiin arvioida sen valossa. Valtion suvereniteetti on ymmärretty puolestaan kyvyksi ylläpitää pakkovaltaa jollakin rajatulla maantieteellisellä alueella. Suvereniteetin ehdoksi on usein myös lisätty vaatimus kyvystä puolustaa itseään toisten valtioiden vaatimuksilta joko diplomatian tai aseellisen maanpuolustuksen turvin. (Walker 1993, 169.)

Viime aikojen poliittinen diskurssi on kuitenkin omaksunut myös värikkäitä toiveita siitä, että tulevaisuudessa identiteetin sisältö voisi laajentua suvereenisuudesta ja tulla ymmärretyksi globaalisemmin. Tämä pohdinta on liittynyt niihin keskusteluihin, joissa on pohdittu sitä, miten ihmisten tulisi suhtautua käynnissä oleviin yhteistyön ja integraation muutoksiin sekä niiden tarjoamiin mahdollisuuksiin. Kun tähän asti kansainvälisten suhteiden luonne on ymmärretty enemmän yksittäisten valtioiden välisenä kanssakäymisenä, on

sille vaihtoehdoksi yritetty rakentaa luonteeltaan enemmän universaaleja ja ei niin valtiokeskeisiä lähtökohtia. On puhuttu järjestelmien sulauttamisesta ja toimimisesta yhteisten kulttuuripiirteiden lähtökohdista. Valtioidentiteetin rinnalla on puhuttu esimerkiksi EU:ssa mieluusti eurooppalaisesta identiteetistä.

Rob Walker on kiinnittänyt huomiota samaan asiaan. Hän näkee mielenkiintoisen dilemman siinä, kuinka valtiollinen suvereniteetti voitaisiin sovittaa kansainväliseen järjestelmään. Suvereniteetti ja siihen sisältyvä kansallinen identiteetti ovat tärkeitä valtiollisen järjestelmän lähtökohtia ja sellaisina usein korkealle arvostettuja, mutta nykyisessä kansainvälistyvässä maailmassa ne aiheuttavat myös ongelmia valtioiden välisen yhteistyön rakentamiselle. Haaveilut yhteisemmistä identiteeteistä ovat hänen mielestään ongelmallisia, koska suvereensuuden alistaminen globaalin alaisuuteen toisi ongelmia jo etukysymyksissä. Olisiko mahdollista löytää niin paljon yhteistä tahtoa jonkin yhteiseksi määritellyn identiteetin viitekehyksessä, että kansainvälisen yhteistyön edun nimissä luovuttaisiin kansallisten intressien edusta? Walkerin mukaan sellainen ajattelu ei ole uskottavaa. Identiteettiä ei voi irrottaa territorionaalisista kehyksistään ja ryhtyä puhumaan siitä noin vain universaalimmin. (Walker 1993, 176-183.)

Suomalaisen ulkopoliittisen identiteetin muodostumisen ja sen luonteen arvioinnissa on tärkeää edellisen valossa ottaa siis lähtökohdaksi nimenomaan suomalainen ulkopoliittinen ajattelu. Maan ulkopoliittiseen ajatteluun ovat kyllä vaikuttaneet keskeisesti Suomen asema Venäjän ja Ruotsin, idän ja lännen, välissä sekä maantieteellisesti että kulttuurisesti, mutta oma ulkopoliittinen identiteetti on rakentunut itsenäisten kokemusten ja niiden jäsentelyn kautta. Suomelle ominaisen ulkopoliittisen ajattelun voidaan katsoa syntyneen kansallisen heräämisen aikana 1860-luvulla, kun suomalainen älymystö ryhtyi pohtimaan itsenäistymisen mahdollisuuksia. Tuolloin ajattelun yhtenä merkittävänä vedenjakajana toimi äidinkieli ja se vaikutti myös suhtatumistapaan ajan aatteita kohtaan. (Jansson 1986, 27.)

Ruotsinkielinen sivistyneistö nojasi itsenäisyysajattelussaan liberalismiin, jolle tunnusomaisia tavoitteita oli tuona aikana pienten kansojen itsemääräämisoikeuksien ajaminen, kansallisten vapautusliikkeiden tukeminen ja kansainvälisen oikeusjärjestyksen rakentaminen. Tämän ryhmittymän piirissä pyrittiin lisäämään kulttuurista ja valtiollista yhteydenpitoa Skandinavian ja Länsi-Euroopan valtioihin ja supistamaan Suomen riippuvuutta suhteessa

Venäjään.

Suomenkielinen sivistyneistö nojasi puolestaan itsenäisyysajattelussaan J.V.Snellmanin oppeihin, joiden mukaan kaikessa poliittisessa toiminnassa tuli tunnustaa todelliset valta- ja voimasuhteet. Suomenkieliset sovelsivat tätä ajatusta siten, että Suomen suhde Venäjään tuli ratkaista rauhanomaisesti ja molempien maiden etunäkökohdat huomioon ottaen. He uskoivat kansakunnan itsenäiseen tulevaisuuteen ja näkivät siihen pyrittäessä tärkeäksi välineeksi kansallisen kulttuurin kehittämisen.

1900-luvun alun *sortokaudet* venäläistämistoimenpiteineen, vuodesta 1907 toimineen kansanedustuslaitoksen kautta saadut sisäpoliittiset kokemukset, ensimmäinen maailmansota ja Venäjän vallankumous vaikuttivat edelleen suomalaiseen ulkopoliittiseen ajatteluun. Valtiollinen itsenäisyys kypsyi vuoteen 1917 mennessä kaikkien suomalaisten poliittisten suuntien yhteiseksi päämääräksi, vaikka erimielisyydet sen sisällöllisistä ulottuvuuksista johtivatkin itsenäisyysliikkeen ja vallankumouksellisen työväenliikkeen väliseen konfliktiin vuonna 1918. Näiden kokemusten jälkeenkin Suomen itsenäisyyden säilyttämisestä on vahvistunut edelleen maan ulkopoliittikan ensimmäinen tunnustettu tavoite ja keskeinen osa ulkopoliittista identiteettiä. Tämä asia on tuotu usein julki suomalaisessa poliittisessä keskustelussa:

"75 vuotta sitten Suomen kansa lähti itsenäisyyden tielle. Siihen oli valmentauduttu pidemmän ajan kuluessa, omaleimaisuutta oli ammennettu kansankulttuurista, joka yhdessä korkeakulttuurin saavutusten kanssa toi Suomea erillisenä elinvoimaisena kansana kansainväliseen tietoisuuteen... Luottamus omiin voimiin kasvoi, mutta se ei ollut luottamusta massan voimaan, se oli luottamusta omiin mahdollisuuksiin ylivoimaisenkin vastuksen edessä silloin, kun toimeen tartutaan ja kun pyrkimys on jalo ja sillä on siunaus. Tietoisuus omien voimien rajallisuudesta on aina ollut meille ominaista. Joskus näitten voimien ehtyminen on näyttänyt olevan lähellä, joskus olemme myös hairahtuneet uskomaan jotakin peräti suurta itsestämme." (Koivisto 1992.)⁵

Itsenäisyyden merkitystä korostava identiteetti ilmenee edellisessä esimerkissä vahvana *luottamuksena* omiin voimiin ja mahdollisuuksiin. Suomalaisen itsenäisyyden uskotaan ja luotetaan pysyvän aina omaleimaisena ja elinvoimaisena ylivoimaistenkin vastusten edessä, kun se on aikaisemminkin tottunut voittamaan vaikeudet. Suomalainen itsenäisyys on maan kansalaisille *jalo* asia ja sillä on *siunaus*.

⁵ Osa tasavallan presidentin puheesta Itsenäisyyspäivänä 6.12.1992

Suomen itsenäisyyden säilyttämisen rinnalle toiseksi keskeiseksi ulkopoliittisen ajattelun lähtökohdaksi on muodostunut tietoisuus maan kuulumisesta pohjoismaiseen kulttuuriryhmään ja sen arvostaminen (Jansson 1986, 29). Pohjoismaisuus ei ollut kuitenkaan suomalaisille itsenäisyyden ensi vuosina heti niin merkittävä lähtökohta kuin millainen siitä myöhemmin muodostui. Suomi haki itsenäisyyden ensivuosina tukea ulkopoliittisille pyrkimyksilleen Puolasta ja Baltian maista ns. *reunavaltiopoliitiikan* avulla, koska suhteet Ruotsiin olivat viilentyneet Ahvenanmaan kysymyksen yhteydessä. Tämä yhteistyön katsotaan päättyneen vuonna 1922 Suomen eduskunnan hylätessä ulkoministeri Holstin neuvotteleman ns. Varsovan-sopimuksen. 1930-luvulla Euroopan poliittinen ilmasto muuttui synkemmäksi Saksan kansallissosialismin noustessa ja länsiliittoutuneiden vallan murentuessa. Uhkakuvien muuttuessa Suomi haki yhteistyölle uusia mahdollisuuksia Pohjoismaiden kanssa ja valtioiden välisten suhteiden lähtökohdaksi asetettiin pyrkimys yhteiseen puolueettomuuteen sekä ristiriitojen ulkopuolella pysyttäytyminen. Ratkaisuun vaikuttivat myös Pohjoismaiden yhteiset käsitykset demokratian säilyttämisen tärkeydestä ja kehittämisestä edelleen. Vaikka Pohjoismaiden kaltainen puolueettomuus otettiin Suomessa ulkopoliitiikan viralliseksi lähtökohdaksi vuonna 1938, se ei auttanut sitä pysyttäytymään toisen maailmansodan ulkopuolella. Mutta tämä kaikki merkitsi kuitenkin pohjoismaisen yhteistyön alkua, joka johti myöhemmin Pohjoismaiden neuvoston perustamiseen vuonna 1952, ja sen jäseneksi Suomi liittyi vuonna 1954. Viimeistään talvi- ja jatkosodan kokemukset sekä kylmän sodan yhteydessä kiihtyneet ideologiset kilvoittelut sekä etupiiri- jaot nostivat pohjoismaisuuden osaksi suomalaista ulkopoliittista identiteettiä:

”Pohjoismaista yhdentymiskehitystä edistävät, paitsi kulttuurisiteet ja historialliset yhteydet Ruotsiin, monet muut tekijät: Pohjoismaiden neuvosto ja sen ympärille syntyneet organisaatiot, Pohjolan muodostuminen tullivapaaksi alueeksi 1960-luvun alussa ja yhteiset pohjoismaiset työmarkkinat vuodesta 1954... Ruotsin kielelle on Suomen perustuslaissa turvattu kansalliskielen asema... Ruotsinkielisen väestön osuus maan kehitykseen tärkeillä aloilla on olennainen. Ruotsin kielen merkitys pohjoismaisessa yhteistyössä on perustavaa laatua.” (Koivisto 1992, 61-62.)⁶

Pohjoismaisuuden korostaminen identiteettinä oli Suomelle keino asemoida itsensä kylmän sodan Euroopassa länsieurooppalaiseen kulttuuripiiriin. Vaikka suomalaisilla oli muistissa Ruotsin vallan aikana aina välillä koetut yhteiskunnalliset epäkohdat sekä kielitaistelun muovaamat ennakkoluulot, painoivat toisessa vaakakupissa Ruotsilta saatu runsas

⁶ Osa Åbo Akademin 70-vuotisjuhlailaisuudessa 5.5.1987 pidetystä puheesta

humanitaarinen apu talvi- ja jatkosodan aikana sekä ns. vaaran vuosien aikana alkanut pelko joutua Neuvostoliiton etupiiriin. Oli siis varsin luonnollista, että kieltä, kulttuurisiteitä ja historiallisia yhteyksiä Ruotsiin arvostettiin ja oltiin kiinnostuneita osallistumaan Pohjoismaiden neuvoston toimintaan. Vapaa liikkuvuus, yhteiset työmarkkinat sekä tullivapaus vahvistivat ulkopoliittikan edellytyksinä entisestään tätä identiteettiä ja pohjoismaisuudesta tuli luonteva asia suomalaisille. Pohjoismaisuuteen voi katsoa liittyneen lisäksi länsimaisen demokratian, markkinatalouden, hyvinvointivaltion ja tasa-arvon periaatteet. Vielä nykyäänkin pohjoismaisuus näyttelee identiteettinä merkittävää osaa mm. EU-politiikassa, vaikka kylmän sodan aikaiset etupiirit ovatkin hävinneet.

Pyrkimyksestä normalisoida ulkopoliittiset suhteet Neuvostoliiton kanssa muodostui kolmas keskeinen ulkopoliittisen ajattelun lähtökohta, ja se sai vielä erityisen huomioarvon, kun Suomi ja Neuvostoliitto solmivat YYA-sopimuksen vuonna 1948 (Jansson 1986, 31). Euroopassa oli alkamassa kylmä sota ja suurvallat liittolaisineen koettelivat toisiaan eri keinoin. Suomen selviytymisstrategiaksi tässä mittelössä tuli presidenttien Paasikiven ja Kekkonen muotoilema puolueettomuuspolitiikan doktriini.

"Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden onnistunut tulos luetaan usein nimenomaan YYA-sopimuksen ansioksi. Onko väitteellä katetta, vai onko kysymyksessä vain jonkinlainen juhlapuhekäytäntö? Mielestäni katetta on. Se on muodostunut ja muodostaa yhä eräänlaisen maittemme välisen peruskäyttäytymisen säännöstön, myös niitä tilanteita varten, joihin liittyy suurta epävarmuutta." (Kekkonen 1980, 63.)

"Olennaista Suomen kannalta on, että sopimukseen ei sisälly mitään automaattista mekanismia, niin kuin on asianlaita esimerkiksi Pohjois-Atlantin puolustusliitossa ja Varsovan liitossa. Neuvostoliiton mahdollisen avunannon sopimus kytkee tarpeeseen, jonka vaatimasta avusta osapuolet sopivat keskenään." (Kekkonen 1980, 67.)

"Olemme kansainvälisessä politiikassa noudattaneet johdonmukaisesti omaa tunnettua ja tunnustettua linjaamme. Samanaikaisesti olemme kaiken aikaa kehittäneet ja vahvistaneet hyvän naapuruuden politiikkaa suhteissamme Neuvostoliittoon. Itse asiassa on olemassa sekä muodollinen että asiallinen yhteys sopimuksen ja toisaalta oikein käsitetyn ja toteutetun puolueettomuuspolitiikkamme välillä... Tässä suhteessa palauttaisin vielä mieliin useasti toistamani Suomen paradoksin: Kuta suurempi luottamus Suomen ja Neuvostoliiton välillä vallitsee, sitä laajempi liikkumavapaus Suomella on suhteissaan muihin valtioihin. Tätä järkeilyä en ole havainnut tähän mennessä osoitetun kiistetyksi." (Kekkonen 1980, 71-73.)

Doktriinin eräänä lähtökohtana oli ilmaista Suomen yhteiskuntajärjestelmän tapa arvostaa demokratiaa ja avoimuutta, joihin vedoten korostettiin tahtoa suhtautua rauhanomaisesti myös toisia demokratioita

kohtaan. Demokraattisuuden yhdeksi tunnusmerkiksi ymmärrettiin kansalaisten tahto ylläpitää ja kehittää teollistuneen markkinatalouden järjestelmää sekä vapaan omistuksen ja yrittäjyyden kulttuuria. Suomen asemoitiin kulttuuriperimältään skandinaaviseksi valtioksi, joka sijaitsi geopolitiittisesti suurvalta Neuvostoliiton naapurissa sekä toisaalta Euroopan laidalla. Suomelle katsottiin hyödylliseksi noudattaa aktiivista ja rauhantahtoista puolueettomuuspolitiikkaa, jonka periaatteisiin kuului pyrkimys pysyttäytyä suurvaltojen eturistiriitojen ulkopuolella sekä pitää yllä hyviä suhteita kaikkiin valtioihin.

Ajattelu, joka painotti hyvien naapurisuhteiden merkitystä erityisesti Neuvostoliittoon, muovasi edelleen suomalaista ulkopoliittista identiteettiä yhdessä itsenäisyyden arvostamisen sekä skandinaavisen kulttuuriperimän hyväksymisen kanssa. Hyvien suhteiden rakentaminen Neuvostoliittoon ei ollut suinkaan aina kaikissa tilanteissa niin yksinkertaista ja hyvien suhteiden merkityksen mieltäminen tärkeäksi herätti joskus varauksellisiakin ajatuksia, koska maiden poliittiset järjestelmät sekä toimintatavat erosivat toisistaan hyvinkin paljon ja tuoreessa muistissa olivat raskaat sotakokemukset. Kriittisissä piireissä puhuttiin suomettumisesta ja pelättiin Suomen muuttumista kommunistiseksi valtioksi Neuvostoliiton suorittaman painostuksen alla. Tämänkaltaisten argumentaatioiden vasta-argumentaationa ulkopoliittisen johdon piti aina välillä käyttää hyvien suhteiden merkityksen korostamisen sekä edellä määritellyn *Suomen paradigman* rinnalla myös luonteeltaan hieman rajumpakin sanamuotoja:

"Aika ajoin on liikkeellä sellainen ajatuskummajainen, että rauhanomainen rinnakkaiselo ja kiinteät naapuruussuhteet Neuvostoliiton kanssa saavat vähitellen aikaan Suomen muuttumisen aste asteelta kommunistiseksi valtioksi. Omasta puolestani olen edelleen vakuuttunut siitä, että vaikka koko muu Eurooppa muuttuisi kommunistiseksi, Suomi jää perinteisen pohjoismaisen kansanvallan pohjalle, jos Suomen kansan enemmistö näin tahtoo, niin kuin uskon." (Kekkonen 1980, 52-53.)

Ulkopoliittisen aktiivisuuden ja rauhantahtoisuuden käsitteitä analysoitiin ja selvennettiin hyvinkin paljon kylmän sodan aikana (mm. Törnudd 1982, 19-28 ja Suomi 1983, 242). Aktiivisuuden suhteen arvioitiin, että Suomen ulkopoliitikassa se ei merkinnyt sitä, että se olisi ollut itseisarvo sinänsä tai toimintaa toiminan vuoksi. Suomi pyrki olemaan aktiivinen silloin, kun siitä oli maalle tai sen pyrkimyksille käytännön hyötyä. Rauhantahtoisuuden puolestaan katsottiin ilmenevän yhteistyön eri muotoina toisten valtioiden kanssa sekä pyrkimyksenä rauhanomaiseen rinnakkaiseloon toisenlaisia poliittisia ja

yhteiskunnallisia ihanteita edustavien valtioiden kanssa. Suomi pyrki puolueettoman maan statukseen. Puolueettomuus ja sen tavoittelu kuuluivat ehdottomasti kylmän sodan ajan suomalaiseen ulkopoliittiseen identiteettiin. Se oli väline, jolla pystyttiin turvaamaan valtiollinen itsenäisyys, pohjoismainen kulttuuriperintö sekä ylläpitämään hyviä valtiosuhteita paitsi Neuvostoliittoon myös muihin maihin.

Suomen ja Neuvostoliiton välinen YYA-sopimus kuitenkin monimutkaisti Suomen puolueettomuuspyrkimyksiä. Sen sisällössä ja muodossa oli löydettävissä samoja piirteitä kuin useiden Itä-Euroopan maiden kanssa solmituissa sopimuksissa. Esimerkiksi Raimo Väyrysen mukaan Suomen asema oli verrannollinen Unkarin ja Romanian asemaan. Neuvostoliiton sopimuspolitiikka oli toisen maailmansodan jälkeen bilateralismin sävyttämää ja se tähtäsi erillissopimukseen kohdemaiden kanssa. Suomessa kuitenkin hyvin päämäärällisesti pyrittiin katkaisemaan näiden sopimusten välinen yhteisyys. Suomalaiset halusivat tehdä maastaan Neuvostoliiton muiden sopimuskumppaneiden mallista poikkeavan erityistapauksen. Erityisaseman tavoittelu näkyi YYA-sopimuksen poliittisissa ja sotilaallisissa määräyksissä. Poliittisella tasolla sopimuksessa ei esiintynyt sellaista yhteistä neuvotteluvelvollisuutta kuin Neuvostoliiton solmimissa muissa sopimuksissa. Suomen ei tarvinnut ryhtyä toisten tavoin konsultaatioihin Neuvostoliiton kanssa kaikissa niissä kansainvälisen politiikan kysymyksissä, jotka koskettivat molempien osapuolten intressejä. Sotilaspoliittisissa määräyksissä sopimus koski ainoastaan Suomen maa-, meri- ja ilma-alueen puolustusta. Sotilaalliset toimenpiteet määriteltiin astuvan voimaan, erikseen niin sovittaessa, vain hyökkäyksen tai sen suoran uhkan materialisoituessa. (Väyrynen R. 1990, 110-111.)

Suomen puolueettomuuspyrkimys ilmeni YYA-sopimuksesta siten, että sen johdannossa oli maininta Suomen pysyttelemisestä suurvaltojen eturistiriitojen ulkopuolella. Tämän tarkoituksena oli osoittaa, että Suomi oli pyrkimässä takaisin puolueettomuuspolitiikan linjalle, josta se oli joutunut siirtymään pois sodan aikana. Puolueettomuuden avulla Suomi pyrki laajentamaan poliittista liikkumavapauttaan ahtaassa geopoliittisessa konstellaatiossa ja se nähtiin tärkeänä turvallisuustavoitteena. (Möttölä 1993, 70.)

Vaikka Suomea ei oltu kansainvälisessä oikeudessa muodollisesti määritelty puolueettomaksi valtioksi esimerkiksi Sveitsin tavoin, jonka asema oli kansainvälisten sopimusten mukaisesti todettu, sen puolueettomuuden

tavoittelu herätti luottamusta toisten valtioiden piirissä ja tämä tuli tunnustetua poliittisesti. Länsimaissa ymmärrettiin kohtuullisen hyvin Suomen YYA-sopimuksen mukaisen idänpolitiikan taustat ja sen uskottiin vakauttavan kansainvälisiä suhteita Euroopassa. Suomen aktiivinen ja rakentava rooli kansainvälisissä kysymyksissä esim. YK:n ja ETYKin foorumeilla vahvisti edelleen näitä käsityksiä. Suomen puolueettomuuspolitiikka sai kansainvälisen tunnustuksen, kun sen toiminnan ymmärrettiin olevan myös lännen etujen mukaista. Neuvostoliitolle Suomen puolueettomuuden tunnustaminen oli kuitenkin vaikeata, koska se epäili puolueettomuspyrkimysten vaarantavan YYA-sopimuksella hankitun turvallisuustakuun. Mutta kylmän sodan loppusuoralla vuonna 1989 myös se tunnusti Suomen puolueettomaksi maaksi ilman varauksia.

"Aiemmin maamme puolueettomuuspolitiikan tunnustetuksi ja tunnetuksi tekeminen oli tapahtunut kahdenvälisellä pohjalla, ja sen mahdollistamia kansainvälisiä palveluksia olimme tarjonneet YK:ssa. Etykistä muodostui uusi foorumi, joka käsityksemme mukaan on edistänyt myös meille elintärkeiden turvallisuusongelmien rauhanomaista ratkaisua... Tänä päivänä meidän suomalaisten ei tarvitse kainostella työmme tuloksia. Kiistelystä, syrjäisestä rajaseudusta, idän ja lännen riitamaasta, on tullut idän ja lännen silta, joka omalta osaltaan on toivoakseni kyennyt ja kykenee vastedeskin osoittamaan rauhanomaisen rakennustyön ja eri osapuolten edut huomioon ottavan sovintopolitiikan mahdollisuudet Euroopassa." (Kekkonen 1980, 185-186.)

Puolueettomuuspolitiikkaansa markkinoidakseen Suomi rakensi myös eräänlaisen rauhanvälittäjän roolin kansainvälisessä politiikassa. Tämän roolin näyttämöinä toimivat erityisesti YK ja ETYK, joissa Suomi haki tietoisesti omalle puolueettomuuspolitiikalleen uskottavuutta. Suomalaiseen ulkopoliittiseen ajatteluun sisällytettiin ns. *sillanrakentajan* tehtävä, josta muotoutui myös osa ulkopoliittista identiteettiä. Sen symboleina toimivat niin maailman eri osissa toimivat rauhanlähettiläät, luotettavat ja rauhantahtoiset YK:n sinibaretit kuin marmorinen Finlandiatalo, jonka suojissa pidetyssä vuoden 1975 ETY-kokouksessa saavutettiin liennytysohjelma Helsingin henki.

1990-luku aloitti uuden vaiheen suomalaisessa ulkopoliitikassa. Kylmä sota oli päättymässä ja ideologinen, poliittinen ja sotilaallinen kahtiajako päättymässä Euroopassa. Saksa yhdistyi ja Neuvostoliitto hajosi Itsenäisten Valtioiden Yhteisöksi, jonka jäsenvaltioista Venäjä peri merkittävimmän suurvalta-aseman. Länsi-Euroopan valtiot olivat integroitumassa ja Itä-Euroopan valtiot fragmentoitumassa. Jugoslaviassa syttyi sota ja Eurooppaa jakoi elintasokuilu.

Suomi reagoi muuttuneeseen asetelmaan nopeasti. Saksan yhdistyessä Suomi totesi yksipuolisesti 21.9.1990, että Pariisin rauhansopimus oli menettänyt merkityksensä siitä näkökulmasta katsottuna, miten siinä oli määritelty Suomen täysvaltaisuutta rajoittavat Saksa koskevat ja muut sotilaalliset määräykset, ydinasekieltoa lukuunottamatta.(Järvenpää 1992.)

Suomen tuli myös ratkaista suhteensa valtiolliseen itsenäisyyteen pyrkiviin Baltian tasavaltoihin. Tammikuussa 1991 alkoivat Virossa, Latviassa ja Liettuassa tunteet kuohua, jolloin Suomi aluksi suhtautui itsenäisyysasiaan hyvin varovaisesti. Seurattuaan aikaansa Suomen hallitus ilmoitti olevansa valmis 25.8.1991 ryhtymään neuvotteluihin diplomaattisuhteiden solmimiseksi Baltian maihin. Tämän jälkeen suomalaisessa ulkopoliittisessa keskustelussa ryhdyttiin tuomaan myös heti painokkaasti julki Itämeren alueen yhteistyötä ja ajatus Itämerineuvostosta sai kannatusta. Asia ilmaistiin esim. seuraavasti:

"Suomi pitää tärkeänä, että nyt tartutaan Neuvostoliiton muutoksen luomassa tilanteessa ponnekkaasti niihin haasteisiin, joita yhteistyön kehittämisen Itämeren alueen maiden kesken tarjoaa...

Nyt on tullut aika tarkastella alueen maiden kesken kokonaisvaltaisesti, miten kansainvälistä yhteistyötä on suunnattava. Yhteistyön piirissä tulisi olla edustettuna kaikki Itämeren ranta-alueet, mutta sen ei tietenkään pidä olla suljettu ryhmä." (Väyrynen P. 1991.)⁷

Itämeren alueen yhteistyö koettiin kaikissa Pohjoismaissa tärkeänä asiana, mutta erityisesti Suomessa, jolla oli vanhat historialliset kulttuuri- ja kielisiteet Viroon, joiden ylläpito oli vähentynyt Viron jouduttua Neuvostoliiton miehittämäksi toisen maailmansodan aikana ja muututtua Neuvostotasavallaksi. Nyt suhteiden uudelleenelvyttämiseen oli mahdollisuus ja se tuotiin alkuvarovaisuuden jälkeen yhä rohkeammin julki suomalaisessa ulkopoliittisessa ajattelussa. Viron asiasta tuli suomalaisille lähes sydämenasia:

"Suomi ja Viro tulevat olemaan toinen toisilleen mitä läheisimmät yhteistyökumppanit. Pieninä pohjoiseurooppalaisina maina meillä on runsaasti yhteisiä etuja puolustettavina.

Pohjoisten maiden yksi keskeinen yhteistyön alue on itämeren, - Teidän näkökulmastanne ja Teidän kielellänne - Länsimeren piiri. Tähän mennessä Itämeren alueella on saatu aikaan yhteistyötä vain ympäristösuojelun alalla, eikä sekään ole ollut vielä riittävän tuloksellista. Nyt on vireillä uusia hankkeita Itämeren alueen yhteistyön tehostamiseksi ja sen laajentamiseksi. On esitetty erityisen Itämeren neuvoston perustamista. Suomi on ollut ja on

⁷ Itämeren alueen yhteistyö ja Itämerineuvosto; osa ulkoasiainministeri Paavo Väyrysen lausunnosta 27.8.1991

aloitteellinen tässä kysymyksessä. Virolle ja Suomelle avautuu Itämeren yhteistyön piirissä kiinnostava työkenttä.

Ajaessaan Itämeren yhteistyön kehittämistä Suomi ei pyri tekemään siitä vaihtoehtoa Baltian maiden pyrkimyksille luoda yhteyksiä Pohjoismaiden Neuvostoon. Tiedämme, että varsinkin Viro kokee olevansa pohjoismaa ja tahdomme edesauttaa läheisten suhteiden aikaansaamista Baltian maiden ja Pohjolan välille.

Turvallisuuspoliittisessakin mielessä Baltian maat ovat lähellä Pohjolaa. 1960-luvulta lähtien vireillä ollut hanke Pohjolan ydinaseettoman vyöhykkeen aikaansaamiseksi on kehittynyt laaja-alaiseksi koko Pohjois-Eurooppaa käsittäväksi turvallisuuspoliittiseksi hankkeeksi. Tätäkin ajatusta voidaan edistää ETYKin piirissä, kun Helsingin huippukokouksen jälkeen ryhdytään käymään kaikkien osaanottajamaiden välisiä neuvotteluja sekä aseidenriisunnasta että luottamusta ja turvallisuutta lisäävistä toimenpiteistä. Pohjoismaat ja muut pohjoiseurooppalaiset maat voivat tuolloin tehdä aloitteita sellaisten neuvottelujen käynnistämiseksi ja sellaisten sopimusten aikaansaamiseksi, joilla voitaisiin vähentää aseistusta ja sotilaallista toimeliaisuutta koko Pohjois-Euroopassa, sekä maa- että merialueilla.”(Väyrynen P. 1992)⁸

Suomessa esitetyllä ulkopoliittisella ajattelulla tahdottiin liittää Baltian maat ja erityisesti Viron osaksi pohjoismaista kulttuuripiiriä lähes samoin periaattein kuin Suomi itse oli kylmän sodan aikana perustellut omaa pohjoismaisuuttaan. *Länstimeri* yhdisti Baltian länsimaiseen kulttuuriin ja sen periaatteiden toteutumista tahdottiin tukea. Baltian maiden itsenäistyttyä Suomen pohjoismaisen identiteetin sisältö laajeni kattamaan myös Itämeren alueen yhteistyön, joka oli ollut syrjemmässä suomalaisessa ulkopoliittisessa ajattelussa 1920-luvun reunavaltioyhteistyön epäonnistumisesta lähtien.

Syksystä 1991 alkaen Suomi neuvotteli Neuvostoliiton ja myöhemmin Venäjän kanssa uuden sopimuksen suhteiden perustasta, joka astui voimaan 20.1.1992. Samalla YYA-sopimus kumottiin. Sopimus suhteiden perustasta noudatti ETYKin periaatteita, ja sen turvallisuuspoliittiset määräykset muotoiltiin vastavuoroisiksi ja molemminpuolisiksi. Sopimukseen ei sisällytetty sotilaallisia yhteistyövelvoitteita eikä muitakaan positiivisia turvallisuustakeita. Turvallisuuspoliittiset sitoumukset muotoiltiin negatiivisiksi turvallisuustakeiksi, joihin kuuluivat keskinäinen voimankäytön kieltä sekä alueen luovuttamattomuus hyökkääjälle läpikulkua varten. Sopimukseen sisällytettiin myös pidättäytyminen hyökkääjän sotilaallisesta avustamisesta tilanteissa, joissa toinen osapuoli on joutunut hyökkäyksen kohteeksi. Konsultaatiovelvoitetta sopimukseen ei sisällytetty. YYA-sopimuksen

⁸ Ulkoasiainministeri Paavo Väyrysen vierailu Viroon 30.10. - 1.11.1991; osa ministerin puheesta Tarton yliopistolla 1.11.1991.

purkaminen ja sen korvannut sopimus normalisoi Suomen aseman ja uudet lähtökohdat Suomen kansainvälisen aseman kehittämiseksi. (Möttölä 1993, 96.)

"Poliittinen toimeliaisuutemme oli viime vuosikymmeninä aivan kohtuuttomassa määrässä entisen Neuvostoliiton huomion kohteena. Moskovan yleistä politiikkaa hallitsi ristiriitainen asenne länttä kohtaan. Tämän huomioon ottaen ja kun kaupparamme Neuvostoliiton kanssa oli meille tärkeitä, keskitetysti sovittua ja ohjailtua, herkistyimme tarkkaan seuraamaan mielialojen ja mielipiteiden kehittymistä Neuvostoliitossa.

Maantieteellisen asemamme ja tekemiemme sopimusten vuoksi meille oli tärkeää, että Neuvostoliitto ei kokenut turvallisuuttaan uhatuksi Suomen ilmansuunnalta. Samoin meille oli tärkeää saada läntiset naapurimme ja länsivallat vakuuttuneiksi siitä, että me kaikissa mahdollisissa tilanteissa tulisimme huolehtimaan maamme alueen koskemattomuudesta...

Haluamme edelleen mitä parhaimpia suhteita napureittemme ja kaikkien muitten maitten kanssa. Meillä on niiden kanssa samat arvot ja yleiset tavoitteet uudessa Euroopassa. Jatkamme pyrkimyksiämme osallistua jatkuvasti tiivistyvään eurooppalaiseen integraatioon.

Emme ole hakemassa mitään uusia järjestelyjä sotilaallisen turvallisuutemme parantamiseksi, koska emme koe olevamme uhattuina. Mutta kun pyrimme taloudelliseen, yhteiskunnalliseen, sivistykselliseen ja myös poliittiseen yhteistoimintaan, niin se tuo mukanaan tarpeita myös ottaa kasvavaa vastuuta yhteisestä turvallisuudesta maanosassamme." (Koivisto 1992.)⁹

Kylmän sodan paineiden purkautuduttua alkoi Suomessa esiintyä erilaisia itsetutkiskelun muotoja, joissa pohdittiin Suomen ja Neuvostoliiton välisistä suhteista saatuja kokemuksia ja arvioitiin jälkikäteen suhteille ominaisten erilaisten toimintatapojen mielekkyyttä. Vaikka yhteistyö Neuvostoliiton kanssa vaihtui yhteistyöksi Venäjän kanssa ja YYA-sopimus muuttui naapurisopimukseksi, hyvien suhteiden ylläpitäminen itänaapuriiin säilyi kuitenkin tärkeänä osana suomalaista ulkopoliittista ajattelua ja identiteettiä. Nyt vain suhteiden ylläpitämiselle katsottiin olevan paremmat perustat kuin kylmän sodan aikana, koska muodollisia ideologioita eroja oli vähemmän.

Suomi jätti vuonna 1992 hakemuksen Euroopan yhteisön täysjäsenyydestä, joka muuttui Maastrichtin sopimuksella Euroopan unioniksi. Hakemuksen taustalla oli Suomen halukkuus osallistua ja sitoutua käynnistyneeseen eurooppalaiseen poliittiseen ja taloudelliseen integraatioon. Uusissa yhteistyöolosuhteissa puolueettomuusdoktriini oli vaihtumassa sotilaallisen liittoutumattomuuden ja itsenäisesti huolehdittavan maanpuolustuksen doktriiniksi.

⁹ Osa tasavallan presidentin puheesta itsenäisyyspäivänä 6.12.1992

Euroopan unionin jäsenyyden katsottiin vaativan edelleenkin aktiivisuutta suomalaiseen ulko- ja turvallisuuspoliittiseen toimintatapaan, jolle oli ollut ominaista myös huolellinen harkitsevaisuus. EU:sta katsottiin tulevan Suomen ulkopolitiikan kannalta tärkein poliittinen viiteryhmä. Vaikka Suomi oli ottanut lähtökohdaksi sotilaallisen liittoutumattomuuden säilyttämisen ja se noudatti harkintaa ja varovaisuutta suhtautumisessaan turvallisuusympäristössään tapahtuviin muutoksiin, alettiin olla myös yhä ennakkoluulottomammin kiinnostuneita laajemmistakin poliittisen yhteistyön muodoista EU:n, Länsi-Euroopan unionin WEU:n ja Naton rauhan- kumppanuusohjelman puitteissa. (Sivonen 1995, 54-55.) Suomalaisia kuitenkin askarrutti uuden toimintaympäristön mukanaantumat uudet velvoitteet ja mahdollisesti syntyvät uudet uhkakuvat, joita käsiteltiin julkisuudessa mm. seuraavalla tavalla:

"Kuten eduskunnalle jätetystä EY-selonteosta käy ilmi, ei EY-jäsenyys heikentäisi Suomen turvallisuutta. Voidaan jopa väittää, että EY-jäsenyyden kautta turvallisuutemme paranisi. Näin tapahtuisi ainakin verrattuna siihen vaihtoehtoon, että toimisimme EY:n ulkopuolella perinteisistä viiteryhmistämme puolueettomista maista ja Pohjoismaista erillään.

Turvallisuutemme parantuminen tapahtuisi kahdella tavalla:

Ensiksikin se, että olisimme osa suurempaa poliittista yhteisöä vähentäisi todennäköisyyttä, että Suomeen kohdistuisi turvallisuutemme kielteisesti vaikuttavia paineita. Mikäli tällaisia paineita kuitenkin ilmaantuisi, voisimme EY-jäsenyyden myötä saada välitöntä poliittista tukea kansainväliselle turvallisuudellemme.

Toiseksi EY-jäsenyys parantaisi turvallisuuttamme siten, että se antaisi meille suoran vaikutusmahdollisuuden niihin päätöksiin, joita EY:n ministerikokouksissa tehtäisiin koko Euroopan turvallisuutta silmällä pitäen." (Rehn 1992.)¹⁰

Tämä esimerkki kuvaa EU-yhteistyöhön lähes varauksettoman hyväksyvästi ja toiveikkaasti suhtautuvaa argumentaatiota. Yhteistyö nähtiin tässä valossa mahdollisuutena profiloitua suurempaan ryhmään, jonka jäsenyys takaisi niin turvallisuuden kuin vaikutusmahdollisuudet kansainvälisen politiikan asiakysymyksissä. Näkökulma edusti uutta tapaa politisoida kysymyksiä ja nousta vakiintunutta polityä vastaan. Tällaista lähes *lapsen uskoa* lähestyvää ajattelua EU:n tarjoamista eduista julistettiin vielä enemmän EU-kansanäänestyksen lähestyessä, mutta kyllä sen vastapainona esiintyi sellaisiakin julistuksia, joissa EU nähtiin jopa Ilmestyskirjan merkinä tulevasta *tuomion päivästä*. Kansanäänestyksessä sitten enemmän tai vähemmän

¹⁰ "Suomen turvallisuus ja EY"; osa puolustusministeri Elisabeth Rehnin puheesta 122. maanpuolustuskurssin avajaisissa Sotakorkeakoululla 13.1.1992

rationaalisia perusteluja jäsenyyden eduista ja haitoista saaneet kansalaiset äänestivät Suomen EU:n jäseneksi vuodesta 1995 alkaen. Ironisesti ajateltuna usko positiivisen tulevaisuuden olemassaoloon voitti maailmanlopun pelon.

Euroopan unionin jäsenyyden yhteydessä alkanutta eurooppalaisen yhteistyön tärkeäksi kokemista ja toimimista EU:n rakenteissa voidaan pitää toistaiseksi viimeisimpänä suomalaisen ulkopoliittisen ajattelun ulottuvuutena. Itsenäisyyden tärkeänä kokemisen, pohjoismaiseen kulttuuri- piiriin assosiatoitumisen, luottamuksellisen Venäjä-suhteen tärkeäksi tunnustamisen sekä maailmanrauhan ja ulkopoliittisen sillanrakentamisen halun rinnalla EU:n jäsenyyden tärkeäksi kokemisesta on tullut kiinteä osa suomalaisen ulkopoliittikan identiteettiä:

"Suomen kannalta voidaan kieltämättä sanoa, että kylmän sodan päättymisen vaikutukset ovat meille voittopuolisesti myönteisiä. Suursodan uhka, jossa pelkäsimme ensimmäisten joukossa joutuvamme vedetyksi mukaan taisteluihin, on väistynyt. Myös tilanne Suomen lähialueilla on suurista eurooppalaisista mullistuksista huolimatta säilynyt vakaana. Tähän olemme itse aktiivisesti vaikuttaneet. Neuvostoliiton hajoamisen yhteydessä kahdenväliset suhteet Venäjään saatettiin viipymättä uudelle perustalle. Yhteydet ovat jatkuneet vilkkaina. Venäjän sisäisen kehityksen epävarmuustekijöistä huolimatta Suomen ja demokratiaansa rakentavan Venäjän suhteet ovat kehittyneet myönteisesti...

Suomella on ensimmäistä kertaa mahdollisuus suoranaisesti vaikuttaa Euroopan integraation kehitykseen. Tehtävä on haasteellinen. Suomi on liittynyt unioniin edistääkseen tärkeinä pitämiään etuja. Yksi niistä on kansainvälisen asemamme vahvistaminen. Tämä edellyttää vahvaa, toimintakykyistä ja kehittyvää unionia, jossa kaikkien jäsenvaltioiden edut otetaan tasapuolisesti huomioon. Näkemyksemme mukaan unionia tulisi edelleen kehittää itsenäisten valtioiden yhteenliittymänä." (Lipponen 1995.)¹¹

Suomalainen EU-jäsenyys näyttäisi saaneen toistaiseksi eräänlaisen väliseen roolin, joilla turvataan historian aikana muotoutuneen ulkopoliittisen identiteettikokonaisuuden olemassaolo ja jatkuvuus. Tästä kertoo ilmaus, että Suomi on EU:n jäsen edistääkseen tärkeinä pitämiään etuja, joista yksi on kansainvälisen aseman vahvistaminen. Tähän etuun voi katsoa sisältyvän niin kansallisen suvereniteetin vaalimisen kuin sillanrakentajan arvon nostamisenkin. Mutta milloin EU:sta itsestään tulee merkittävämpi osa suomalaista identiteettiä, on vielä avoin. Ehkä yhteiseen valuuttaan siirtyminen, vapaampi liikkuvuus unionin alueella tai muuten lisääntyvä verkostoituminen muuttavat suomalaisen ulkopoliittisen identiteetin uusista näkökulmista eurooppalaisemmaksi, vaikka eurooppalaisuuden identiteettinä

¹¹ "Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikka EU-jäsenyyden oloissa", osa pääministeri Paavo Lipposen esitelmästä Maanpuolustuskurssiyhdistyksen vuosikokouksessa 8.5.1995

olisikin jo katsottu tulleen paljon aikaisemmin löydettyksi Suomessa.

Tämän päivän suomalaisessa ulkopoliitikassa ilmenevät ulkopoliittisen ajattelun piirteiden ja identiteettien sisältöjen voi katsoa olevan kuitenkin luonteeltaan hyvinkin jäsentyneitä ja niiden sisällöissä ei voi uskoa tapahtuvan ratkaisevia muutoksia lähiaikoina kovin suurella todennäköisyydellä. Ratkaisevalla muutoksella tarkoitetaan tässä sellaista tapausta, että jokin erityispiirre poistuisi kokonaan tai se saisi tilalleen jonkin täysin toisenlaisen piirteen. Suomen voi kovin helposti uskoa pysyvän itsenäisenä pohjoismaana, joka EU-ympäristössä omien poliittisten etujensa ajamisen yhteydessä pyrkii huolehtimaan mahdollisimman hyvin rauhan säilymisestä sen lähialueilla ja muuallakin maailmassa. Mutta kunkin erityispiirteen ympärillä käydään jatkuvaa keskustelua ja kamppailua erilaisten hyvinä tai huonoina pidettyjen asioiden puolesta tai niitä vastaan.

Esimerkiksi itsenäisyyskysymyksen ympärillä voidaan pohtia valtiollisen suvereeniteetin arvoa suhteessa valtioiden välisen integraation arvoon. Pohjoismaisuuden ja eurooppalaisuuden ympärillä voidaan arvoida uudelleen skandinaavisen kulttuuritiedon ja kielitaidon ensisijaista tärkeyttä suomalaisille. Naapurisuhteissa voidaan joutua arvioimaan, tulisiko Venäjän vai Baltian tasavaltojen edut ottaa huomioon ensisijaisesti jossakin Itämeren erityiskysymyksessä. EU-politiikassa puolestaan voidaan joutua ratkaisemaan, hyväksytäänkö Saksan vai Ison-Britannian ehdotus, kun pitäisi päättää rauhanpakottamisesta jollakin lähialueella, vai ollaanko puuttumatta koko asiaan.

Pohdinnat ja tehtävät ratkaisut erilaisissa asioissa asettavat suomalaisen ulkopoliittisen identiteetin jatkuvasti tarkkailun alle. Suomalainen ulkopoliittinen ajattelu liikkuu metaforan näkökulmasta keulasta redille ankkuroidun aluksen tavoin, koko ajan tietyllä identiteetin säteellä. Aluksen keulan suunta muuttuu tuulen vaihtaessa suuntaa ja aaltojen heiluttaessa sitä. Se kiinnostaa ja herättää kysymyksiä; pitävätkö ankkurit aluksen kiinni positiossaan vai irtoavatko ankkurit pohjasta, tarkoituskella tai vahingossa, ja miten sen jälkeen aluksen sijainti muuttuu?

4.4 Valitut esimerkit 1990-luvun ulkopoliittisesta argumentaatiosta

Seuraavaksi tarkastellaan esimerkiksi valittujen ulkopoliittisten tekstien retorisia strategioita Perelmanin argumentaatioteorian käsitteistön avulla. Argumentaatioteorian käsitteistöön kuuluvat edellämainitusti argumentaation viitekehys (reettori ja yleisö), argumentaation lähtökohdat (reettoriin ja yleisön väliset esisopimukset) sekä argumentaation kulku (argumentaatiotekniikat).

Ensimmäiseksi ulkopoliittisten tekstien viitekehystä arvioidaan reettoriin ja yleisön välisen suhteen muodostaman konstruktion ja siinä tapahtuvien muutosten kautta. Toiseksi tarkastellaan argumentaation perustelujen yleisenä systematiikkana ilmeneviä reettoriin ja yleisön esisopimuksia. Kolmanneksi argumentaation kulkua analysoidaan teksteissä ilmenevien assosiativisten ja dissosiativisten tekniikkojen kautta. Ulkopoliittisen argumentation erittelyn tulokset kootaan yhteen sen ethos-, pathos- ja logos-komponenttien tarkastelulla.

Tutkielmaan on valittu tulkittavaksi yhteensä 11 esimerkkiä ulkopoliittisista teksteistä, jotka on jaettu kolmeen ryhmään. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat Suomen ja Venäjän välistä yhteistyötä käsittelevät tekstiesimerkit, toiseen ryhmään Itämeren lähialueyhteistyötä ja pohjoismaista yhteistyötä käsittelevät tekstiesimerkit ja kolmanteen ryhmään Suomen ja EU:n yhteistyösuhdetta käsittelevät tekstiesimerkit. Jokaisessa kolmessa ryhmässä suoritetaan niihin valittujen esimerkkien retorinen tulkinta argumentaatioteorian avulla, jonka jälkeen saaduista tuloksista kootaan lukuun 5 yhteenveto. Luvussa 6 esitetään tutkielman johtopäätökset.

4.4.1 Suomen ja Venäjän välinen yhteistyösuhte

Seuraavassa esiteltäviä esimerkkejä käyttäen analysoidaan Suomen ja Venäjän väliseen yhteistyösuhteeseen ja -retoriikkaan liittyviä ilmiöitä ja niissä tapahtuneita muutoksia argumentaatioteorian avulla. Esimerkeistä ensimmäinen liittyy kylmän sodan ja Neuvostoliiton olemassaolon ajan loppuun, toinen Venäjän uuden valtiollisen ajan alkuun, kolmas Suomen EU-jäsenyyden toteutumisen aikaan ja neljäs Suomen EU-jäsenyyden vakiintuneempaan aikaan.

Esimerkki 1:

"Jälkeenpäin ajatellen vastaitseenäistyneen Suomen ja nuoren neuvostovaltion keskinäiset suhteet olisivat voineet alusta lähtien kehittyä myönteisemmin kuin mitä tapahtui. Olihan Leninin johtama hallitus tunnustanut Suomen itsenäisyyden. Suomen valtiojohto tiesi, että Venäjän puolueista vain bolševikit olivat valmiita tällaisen tunnustuksen antamaan.

Suomen ja Neuvostoliiton suhteet eivät kehittyneet niin myönteisesti 1920- ja 1930-luvuilla, että uuden sodan lähestyessä keskinäinen luottamus olisi ollut riittävä sellaisten suhdejärjestelyjen aikaansaamiseksi, jotka olisivat pitäneet Suomen sotien ulkopuolella.

Se, että enemmän ei tehty maittemme välisten suhteiden kehittämiseksi Suomen puolelta, ei johtunut siitä, että Suomen hallituksella olisi ollut vihamielisiä pyrkimyksiä Neuvostoliiton suhteen, vaan siitä, että Suomi tuudittautui liikaa siihen uskoon, että suursotaa ei tule, ja jos tulee, Suomi pystyy pysyttämään sen ulkopuolella.

Raskaat sodat opettivat Suomen kansalle, että erityisesti pienen kansan täytyy ottaa varteen suuren naapurin turvallisuuden tarpeet ja varoa rakentamasta tulevaisuuttaan merentakaisen avun ja sympatian varaan.

Hyvän lähtökohdan Suomen ulkopoliittiselle uudelleensuunatukselle antoi se, että maa oli selviytynyt sodan koettelemuksista paitsi viisastuneena, myös edustuksellisen kansanvaltansa säilyttäneenä ja taloudellisesti elinvoimaisena. Se alkoi suurella ponnella ratkaista niitä pulmia, joita rauhansopimuksen tunnollinen toteuttaminen toi mukanaan.

Uuden ulkopoliittikan ydinkysymys oli luottamuksellisten suhteiden rakentaminen Neuvostoliiton kanssa.

Kun YYA-sopimus vuonna 1948 solmittiin ja kun se sai suomalaisia hyvin tyydyttävän sisällön, uusi linja oli sinetöity. Solmimamme sopimukset ovat edelleen keskinäisten suhteittemme perustana. Me pidämme niistä kiinni eikä niiden sanamuotoa ole tarvinnut muuttaa, vaikka vuosikymmenet ja kansainvälinen tilanne niiden mukana ovat vaihtuneet.

Tärkeintä on ollut sopimusten henkeä koskeva yhteisymmärrys ja tämän yhteisymmärryksen pohjalle kunnioitettujen edeltäjieni J.K. Paasikiven ja Urho Kekkosen yhdessä neuvostojohdon kanssa rakentama molemminpuolinen luottamus. Tarkastellessamme suhteittemme kehitystä neljän vuosikymmenen aikana voimme todeta saaneemme keskinäisen luottamuksen pääomalle runsaan koron.

Neuvostoliitto on valtava monikansallinen yhteisö, jonka eri osat täydentävät toisiaan ja ovat toisistaan riippuvaisia. Vaikka aikaisemmin tehdyt hyvin suoraviivaiset ratkaisut jättivät pinnan alle jännitteitä, jotka nyt purkautuvat, on kaikki syy luottaa tämän kansainyhteisön kykyyn ratkaista ongelmansa niin, että osien omaleimaisuus lisääntyy kokonaisuutta vahvistavalla tavalla.

Uusi ajattelutapa Neuvostoliiton ulkopoliitikassa antaa uusia virikkeitä myös meidän

maittemme suhteiden kehitykselle.” (Koivisto 1989,)¹²

Tulkinta:

Argumentaation viitekehys (ethos)

Reettori ja yleisö

Tässä esimerkissä toimii reettorina Suomen tasavallan presidentti ja yleisönä Neuvostoliiton korkein poliittinen johto sekä myös muita korkeita poliittisia päätöksentekijöitä molemmista valtioista. Kysymys on siis high politics -tason argumentaatiosta sekä suomalaiselle että neuvostoliittolaiselle yleisölle.

Reettorin pyrkimyksenä on vaikuttaa argumenteillaan yleisöön siten, että se ymmärtäisi mahdollisimman hyvin Suomen esittämät arviot maiden välisistä suhteista, niiden harjoittaman yhteistyöpolitiikan tuloksista ja sen tulevaisuuden mahdollisuuksista. Reettori pyrkii suostuttelulla saamaan esittämishetkellä paikalla olevan erityisyleisön myös hyväksymään esittämänsä ulkopoliittiset väittämänsä. Toisaalta reettori pyrkii vakuuttamaan myös puhettaan mahdollisesti myöhemmin lukevat universaalimmatkin yleisöryhmät Suomen ja Neuvostoliiton välisten hyvien suhteiden jatkuvuudesta. Argumentaatiosta on tulkittavissa erityislaatuinen vuorovaikutussuhde Suomen ja Neuvostoliiton välillä, joka ohjaa reettoria valitsemaan sanansa harkiten. Reettorin suhtautuminen argumentaatiotilanteeseen ja pyrkimys välittää sanomansa yleisölle ilmenee mm. seuraavista formuloinneista: *”ei ... Suomen hallituksella ... ollut vihamielisiä pyrkimyksiä Neuvostoliiton suhteen, Suomi ... oli selviytynyt sodan koettelemuksista ... viisastuneena, rauhansopimuksen tunnollinen toteuttaminen, yhdessä neuvostojohdon kanssa rakentama molemminpuolinen luottamus, uusia virikkeitä ... suhteiden kehitykselle”.*

Argumentaation lähtökohdat (pathos)

Esisopimukset

Reettorin argumentaatiossa heijastuvat oman aikansa lähtökohdat Suomen ulkopoliittisesta asemasta sekä siihen liittyvistä tosiseikoista,

¹² osa presidentti Mauno Koiviston puheesta Neuvostoliiton Kommunistisen Puolueen Keskuskomitean Pääsihteerin, Neuvostoliiton Korkeimman Neuvoston Puheenjohtajan ja Rouva M.S. Gorbatsovin kunniaksi järjestetyillä juhlapäivällisillä Presidentinlinnassa 25.10.1989.

totuuksista ja otaksumista. Vaikka tekstistä on tulkittavissa myös tietoisuus tuona aikana uuden ja vanhan maailmankuvan välille tulleista ristiriidoista, reettori kuitenkin valitsee pääsääntöisesti pysyttämisen jo aiemmin todetuissa ja etukäteen odotetuissakin määrittelyissä, eikä esitä näille kyseenalaistuksia. Argumentaatiota ohjaa ajalle ominainen sopimusmoraali, jossa YYA-sopimuksen kunnioittaminen oli kaikkea ulkopoliittista kanssakäymistä maiden välillä ohjannut lähtökohta. Sopimus oli pikemminkin ehto saavuttaa luottamusta ja ylläpitää sitä, kuin että se olisi ollut luottamuksen tuloksena saavutettu sopimus

YYA-sopimus nähdään maiden välisen yhteistyösuhteen takaavana instituutiona, jonka merkitystä tässä tekstissä on tahdottu erityisesti korostaa, ja sille on tahdottu antaa jopa arvonkaltainenkin status. YYA-sopimuksen jatkuvuudelle on haluttu antaa takuu maailmankuvan muutoksista huolimatta, jotta luottamus jatkuisi. Arvoon vedottaessa on tapana vedota sen ainutkertaisuuteen, jonka vaihtaminen olisi kyseenalaista. Arvoa voi arvostella tai tulkita, mutta ei kieltää kokonaan: *"Solmimamme sopimukset ovat edelleen keskinäisten suhteittemme perustana. Me pidämme niistä kiinni eikä niiden sanamuotoa ole tarvinnut muuttaa, vaikka vuosikymmenet ja kansainvälinen tilanne niiden mukana ovat vaihtuneet."*

Tekstissä ilmenevät hierarkiat ovat luonteeltaan pääasiassa abstrakteja, *"suhteet olisivat voineet kehittyä ... myönteisemmin kuin mitä tapahtui"*, tai homogeenisia, *"pienen kansan täytyy ottaa varteen suuren naapurin turvallisuuden tarpeet"*. Tekstin topos- eli päättelysäännöt ovat paljolti laatuun liittyviä, koska tekstissä ilmaistaan toistuvasti eri tavoin arvostus Suomen ja Neuvostoliiton yhteistyösuhteen ainutkertaisuutta ja korvaamattomuutta kohtaan. Kuitenkin silmiinpistävää on Neuvostoliiton etujen korostaminen jopa Suomenkin etujen edellä.

Argumentaation kulku (logos)

Argumentaatiotekniikat

Teksti noudattaa assosiativista kulkua, jossa argumentaatorakenne liittyy toisiinsa erillään olevia elementtejä, joiden perusteella arvioidaan yhteistyösuhdetta. Argumentit ovat pääasiassa luonteeltaan todellisuuden rakenteeseen vetoavia tai kvasiloogisia. Todellisuuden rakenteeseen vetoamista syys-seuraus -suhdetta käyttäen esiintyy esimerkiksi todettaessa, että Suomen

ja Neuvostoliiton sota johtui keskinäisen luottamuksen puutteesta, joka nyt kuitenkin on saavutettu YYA-sopimuksella. Toisaalta sotaa käsitellään myös tekstissä kvasiloogisin argumentein, koska sen syiden ja seurausten esittäminen noudattaa tässä vain yhtä tulkintaa, joka kuitenkin on muotoiltu ja esitetty varsin vakuuttavasti. Tosiasiassa sodan syttymisen syyt ovat yhä edelleenkin yksi tieteellisen tutkimuksen kohteita, johon haetaan yhä tarkempia vastauksia. Oliko siis sodan syttyminen todellisuudessa kiinni siitä, että *"Suomi tuudittautui liikaa uskoon"*, vai olivatko syyt sittenkin toiset?

Todellisuuden rakenteeseen vetoavaa argumentaatiota liittyy myös siihen, että edustuksellisen kansanvallan ja taloudellisen elinvoimaisuuden säilymisen sodasta huolimatta nähdään antaneen hyvän lähtökohdan Suomen ulkopoliitikalle ja sen uudelleensuuntaukselle. On loogista, että politiikan edellytysten ollessa kunnossa tarjoutuu paremmat mahdollisuudet erilaisten poliittisten päätösten tekemiseen kuin että jos ne eivät olisi kunnossa. Mutta oliko sotakorvauksiin tuomittu, hyödykepulon sekä siirtolais- ja asutusongelmien kanssa painiva Suomi todellisuudessa hyvässä lähtökohdassa?

Tekstissä todetaan siis YYA-sopimuksen toimineen edesauttajana Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden kehittämisessä luottamuksellisiksi. Tämä argumentti on siinä mielessä looginen, sillä sopimuksen solmiminen ja sen noudattaminen valtioiden välillä on yleensä merkki niiden välisten suhteiden ainakin jonkinasteisesta luottamuksellisuudesta. Todellisuudessa YYA-sopimus kyllä kehitti maiden välisiä suhteita ja toi tiettyä joustavuutta kylmän sodan aikana Pohjois-Euroopassakin olemassaollulle mustavalkoiselle ideologiselle etupiiriäjoelle eräänlaisena ulkopoliittisen harmaan sävynä, mutta tunnetusti se myös sitoi Suomen ulkopoliittista toimintavapautta niin sotilaallisten konsultaatioiden optioillaan kuin muillakin siihen liittyneillä formaaleilla määrittelyillään. Siksi siitä ja sen kaltaisesta sopimuskulttuurista haluttiinkin irrottautua heti kuin se oli mahdollista.

Esimerkki 2:

"Kun idän ja lännen vastakkainasettelu oli ohi, ryhdyimme toimenpiteisiin uusien ja ajanmukaisten sopimusten solmimiseksi Venäjän kanssa. Tavoitteemme oli periaatteellisesti samanlainen sopimusjärjestely, jollainen Neuvostoliitolla oli useiden länsivaltojen, erityisesti Saksan ja Ranskan kanssa.

Neuvotteluja ehdotettiin pian elokuun 1991 vallankaappauksen kukistumisen jälkeen. Kun Venäjän presidentti Jeltsin oli vain kaksi kuukautta aikaisemmin ehdottanut

sopimusten solmimista myös Suomen ja Venäjän federaation välille, sovimme Venäjän kanssa, jonka ulkoministerinä jo silloin oli Andrei Kozyrev, että neuvottelemme rinnakkaiset sopimukset. Näin tehtiin ja Neuvostoliiton sekä Venäjän ulkoministeriöt pitivät toisensa tietoisina neuvottelujen etenemisestä.

Neuvottelut saatiin Suomen alkuperäiset tavoitteet täyttävään päätökseen juuri ennen kuin Neuvostoliitto joulukuussa 1991 hajosi. Me katsoimme, että YYA-sopimuksen korvaamisella uudella sopimuksella olisi ollut oma arvonsa, koska se olisi poistanut mahdollisia ongelmia tulevissa suhteissa Neuvostoliiton seuraajavaltioiden kanssa. Aika oli kuitenkin ajanut Neuvostoliiton ohi. Kun molemmat neuvotellut sopimukset olivat yhdenmukaiset - Venäjän sopimus vain hieman yksityiskohtaisempi - uusi sopimus Venäjän kanssa korvasi YYA-sopimuksen. Asia varmistettiin Suomen ja Venäjän välisellä kirjeenvaihdolla.

Siirtyminen Suomen-Neuvostoliiton-suhteista Suomen-Venäjän-suhteisiin tapahtui varsin kivuttomasti. Uudet perussopimukset allekirjoitettiin jo tammikuussa 1992, vain kuukausi Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen. Suomen ja Venäjän suhteiden perusta on rakennettu uuden Euroopan hengessä, Pariisin ETYK-huippukokouksen periaatteiden mukaisesti.

Suhteittemme hoitaminen Neuvostoliittoon ei olisi kulkenut niin sujuvasti kuin se kulki, ellei minulla olisi ollut helppoa pääsyä yhteyteen neuvostojohdon kanssa, ja jollei sitä varten olisi ollut erityistä kanavaa, jota me yleensä kutsuimme puoluelinjan kanavaksi. Käytännön toteutuksen osalta se oli paljolti Neuvostoliiton turvallisuuspalvelun organisaation järjestämä...

Ympyrä on viime aikoina tavallaan umpeutunut. Kun aikaisemmin Neuvostoliitto kiinnitti meidän asioihimme välillä aivan kohtuutonta huomiota, niin viime aikoina meidän taholtamme tapahtuvaa huomionosoittamista Venäjän asioihin, jopa jonkinmittaista puuttumistakin niihin, on sillä puolella pidetty suorastaan suotavana." (Koivisto 1993.)¹³

Tulkinta:

Argumentaation viitekehys (ethos)

Reettori ja yleisö

Tässä esimerkissä reettorina toimii tasavallan presidentti ja yleisönä Paasikivi-seuran jäseniä. Paasikivi-seura on foorumi, jonka jäsenistöön kuuluu suomalaisen valtioelämän erilaisia vaikuttajia ja päätöksentekijöitä, kuten poliitikkoja, virkamiehiä ja joukkotiedotusvälineiden edustajia. Kysymys on high politics -tason argumentaatiosta pääsääntöisesti suomalaiselle asiantuntija-yleisölle, mutta yleisöön on voinut kuulua tuolla hetkellä myös ulkomaiden edustajia.

¹³ osa tasavallan presidentti Mauno Koiviston esitelmästä Paasikivi-seuran vuosikokouksessa 26.11.1993.

Reettorin esitelmän sisältöön ja esitystekniikkaan on vaikuttanut tieto erityisyleisöstä sanoman vastaanottajana, joka tässä muodostuu ajallisesti ja tilallisesti määriteltävissä olevasta joukosta. Mutta reettori käyttää argumentaatiossaan myös sellaisia tapoja ja formulointeja, jotka sopivat universaaliyleisölle suunnattuun esitykseen. Reettori on ilmeisesti arvioinut sanomansa välittyvän myöhemmin myös universaaliyleisön tietoisuuteen median kautta. Erityisyleisölle kohdistetun suostuttelun rinnalla reettori pyrkii siis myös vakuuttamaan mahdollisen universaaliyleisön esittämällä yhteistyösuhteen hoitamiseen liittyviä totuuksia ja hyvänä tai hyväksyttävänä pitämiään asioita. Esimerkiksi reettori arvioi oman persoonansa ja henkilökohtaiset suhteensa merkittäväksi ehdoksi yhteistyösuhteen hoitamiseen, ja testaa näin puhuessaan paitsi oman argumentaationsa hyväksyttävyyttä, niin samalla ehkä myös oman asemansa kannatusta ja arvostusta ulkopoliittikan johtajana yleisön keskuudessa.

Argumentaation lähtökohdat (pathos)

Esisopimukset

Reettorin esittämän argumentaation lähtökohtiin vaikuttaa aikaan liittynyt epävarmuus lähialueilla tapahtuneiden poliittisten muutosten lopullisista vaikutuksista sekä myös epävarmuus ulkopoliittikan ennustettavuudesta. Entinen ulkopoliittinen tosiseikka, YYA-sopimuksen olemassaolo ja usko sen jatkuvuudesta, oli päättynyt ja menettänyt merkityksensä. Eurooppaa erottaneen rautaesiripun murtuminen oli muuttanut myös muita ulkopoliittisia käsityksiä. Myös sellaisten kylmän sodan aikana muotoiltujen ulkopoliittisten teorioiden uskottavuus oli vähentynyt, jotka perustuivat jähmettyneisiin kauhun tasapainon värittämiin voimasuhteisiin. Siksi reettori joutuu tekstissään esittämään enemmän otaksomia kuin totuuksia tai tosiseikkoja. Hänen esittämänsä otaksumat ovat liitoksissa saatuihin kokemuksiin ja järkeilyyn asioiden välisistä suhteista, joiden hän luultavasti odottaa tulevan vahvistetuiksi myöhemmin: *"Aika oli kuitenkin ajanut Neuvostoliiton ohi, uusi sopimus Venäjän kanssa korvasi YYA-sopimuksen, siirtyminen ... tapahtui varsin kivuttomasti."*

Jos YYA-sopimus oli merkittävä Suomen ja Neuvostoliiton välisiä yhteistyösuhteita määritellyt instituutio, reettori ilmaisee uuden Venäjän kanssa solmitun sopimuksen olevan vähintään yhtä arvokas seuraaja sille. *"Suomen ja Venäjän suhteiden perusta on rakennettu uuden Euroopan hengessä,*

Pariisin ETYK-huippukokouksen periaatteiden mukaisesti.” Eurooppalaisuus, länsimaisuus ja Etyk saavat rektorin esittämässä argumentaatiossa paitsi konkreettisten ja abstraktien arvojen statuksen, ne myös nousevat hänen muotoilemissaan hierarkioissa korkealle. ”*Tavoittemme oli periaatteellisesti samanlainen sopimusjärjestely, jollainen Neuvostoliitolla oli useiden länsivaltojen, erityisesti Saksan ja Ranskan kanssa.*” Koska tässä mitä ilmeisemmin oltiin onnistuttu, oli Suomi päässyt ehkä samalla aatteellisesti lähemmäksi keski-eurooppalaisia valtioita, ja tämän mahdollisti siis uusi sopimus Venäjän kanssa. Sijoittuminen länsimaiden joukkoon nyt tässä uudessakin ulottuvuudessa nosti Suomen asemaa valtioiden välisessä hierarkiassa entisestään, siis lähemmäksi Saksaa ja Ranskaa.

Sopimus-käsite esiintyy tekstissä useita kertoja, mikä antaa kuvan paitsi suomalaisen ulkopoliittikan toimimisesta sopimusten kautta ja myös tavasta puhua ulkopoliitikasta niiden valossa. Tällainen sopimusmoraalin lähtökohdan korostuminen puheessa kertoo edelleen myös siitä, kuinka uudessakin ulkopoliittisessa asetelmassa suhde Venäjään haluttiin järjestää erityisesti sopimusten kautta, koska se saattoi taata luottamuksen. Kylmän sodan asetelman päättyminen ei siis ollut muuttanut tässä suhteessa ainakaan aikaisempia ajattelutapoja.

Argumentaation kulku (logos)

Argumentaatiotekniikat

Rektorin argumentaatio noudattaa assosiatiivista kulkua, jossa hän arvioi maiden välistä yhteistyösuhdetta liittämällä toisiinsa suhteen eri elementtejä ja muodostaen niiden pohjalta arviointeja. Rektori vetoaa todellisuuden rakenteeseen, kun hän esimerkiksi puhuu, viitaten edelläkin todettuun, henkilökohtaisista ansioistaan suhteiden hoitamisessa Neuvostoliittoon. Hän vetoaa siis siihen rinnakkaissiteeseen, joka muodostuu hänestä itsestään ja hänen tekojensa välisestä suhteesta. Tämä on tässä tapauksessa varsin oikeutettua, koska tunnetusti politiikassa henkilösuhteilla on tärkeä merkitys päätöksenteon onnistumisen kannalta, ja tässä tapauksessa riippuvuussuhteen merkitys voidaan myös osoittaa olemassaolevaksi: ”*Me yleensä kutsuimme sitä puoluelinjan kanavaksi.*”

Mielenkiintoinen kvasilooginen argumentti tulee ilmi rektorin pohtiessa maiden välistä kiinnostusta toistensa asioihin. Hän pohtii, että jos

Neuvostoliitto kiinnitti aiemmin huomiota Suomen asioihin kohtuuttomasti, niin Suomen nykyinen huomion osoittaminen Venäjän asioihin on nähty jopa suotavana. Reettorin argumentti herättää kysymysparin, onko Suomen puuttuminen nyt Venäjän asioihin kuitenkin suotavuudestaan huolimatta kohtuuttoman intensiivistä ja oliko Neuvostoliiton puuttuminen Suomen asioihin aikanaan sittenkin kohtuullista tai suotavaa. Mitä metafora ”ympyrän umpeutumisen” todella merkitsee? Tuskin tämä argumentti on tarkoitettu tulkittavaksi pinnallisesti niin, että reettorin mukaan Suomi olisi päässyt irti Neuvostoliiton kontrollista ja se nyt vastavuoroisesti käyttäisi mahdollisuutta kontrolloida Venäjää. Ympyrän sulkeutuminen voisi pikemminkin merkitä valtioiden välisen yhteistyösuhteen tasapainottumista siinä ulottuvuudessa, että nyt molemmilla valtioilla on mahdollisuus harjoittaa vuorovaikutuksen eri muotoja monipuolisemmin. Ehkä reettori tahtoo sanoa, että Suomen pitäisi muistaa aina joskus tarkkailla käytöstään ja muistella lähihistoriaansa, jos sen innostus ja kiinnostus Venäjää kohtaan alkaisi lisääntyä entisestään. Vaikka Venäjä kokisikin asian suotavana, voisi muistaa, ettei Suomikaan kovin paljon vastustellut Neuvostoliiton kiinnostusta aikanaan julkisesti. Miten asia todellisuudessa koettiin Suomessa silloin ja miten vuorostaan Venäjä todellisuudessa suhtautuisi siihen nyt? Missä kulkee nöyryyden ja myötäämisen raja?

Esimerkki 3:

”Olen iloinen siitä, että pääministerikauteni ensivierailu Moskovaan saattoi toteutua näin pian Suomen uuden hallituksen astuttua virkaansa. Annan suuren arvon sille, että olemme tänään voineet vaihtaa kanssanne ajatuksia kahdenvälisistä taloussuhteistamme ja informoida toisiamme maittemme tilanteesta.

Vierailuni on osoitus siitä, että Suomen ja Venäjän suhteissa toteutuu historiallinen jatkuvuus. Suhteet kehittyvät suotuisasti myös Euroopan uusissa olosuhteissa. Toisen maailmansodan seurauksena syntynyt Euroopan kahtiajakautuminen on historiaa. Tänään rakennamme yhteistyömme yhteisille arvoille: demokratialle, markkinataloudelle ja ihmisoikeuksien kunnioittamiselle.

Uuden Venäjän ja Suomen suhteille lujan pohjan loi vuoden 1992 alussa solmittu suhteiden perussopimus. Korkean tason dialogi käynnistyi kesällä presidentti Jeltsinin Suomen vierailun yhteydessä ja on siitä lähtien jatkunut tiiviinä.

Venäjä on kokenut viime vuosina syvällisiä muutoksia, joilla on huomattava vaikutus myös maanosamme kehitykseen. Suomesta puolestaan on tullut Euroopan unionin jäsen. Yhteinen rajamme on myös Euroopan unionin ja Venäjän välinen raja.

Kansainvälisten suhteiden kehittämässä Suomen jäsenyys EU:ssa avaa meille uusia mahdollisuuksia. Venäjän rajanaapurina voimme omalla panoksellamme olennaisesti vaikuttaa yhteistyön edelleen kehittymiseen Venäjän ja EU:n välillä. EU-suhteissa voimme katsoa luottavaisina eteenpäin...

Suomi pitää tärkeänä Venäjän osallistumista laajaan eurooppalaiseen yhteistyöhön. EU:n jäsenenä haluamme kehittää Venäjän suuntaan kokonaisvaltaisen kumppanuus- ja yhteistyösuhteen. Äskettäin allekirjoitettu väliaikainen sopimus ja ratifioinnin jälkeen varsinainen kumppanuus- ja yhteistyösopimus antavat hyvän lähtökohdan suhdekehitykselle. Toivonkin, että EU:n ja Venäjän syyskuisessa huippukokouksessa voitaisiin jo hahmotella kehittyvän kumppanuussuhteen kokonaisuutta niin EU:n kuin Venäjänkin näkökulmasta.

Suomi pitää myös tärkeänä Venäjän integrointia maailman talousjärjestelmään. Yksi askel tähän suuntaan otettiin jälleen viime viikolla maailman kauppajärjestön, WTO:n työryhmäkokouksessa. Suomi tukee Venäjän pyrkimyksiä liittyä mahdollisimman pian WTO:n jäseneksi...

Suomen ja Venäjän välinen tiivis ja korkeatasoinen dialogi on todiste elävästä ja kehittyvästä vuorovaikutuksesta maittemme välillä. Erityisen iloini ilmaisen siitä, että olemme voineet käymiemme keskustelujen kuluessa luoda henkilökohtaisen kontaktin, jonka toivon jatkuvan. Uudistankin tässä yhteydessä Teille jo aiemmin esitetyn kutsun vieraillla Suomessa sopivana ajankohtana.

Olen tyytyväinen myös siitä, että parlamenttitason yhteydet ovat vilkastuneet, koska näiden yhteyksien kautta välittyy tietoja maanne uudistuskehityksestä Suomeen laajemminkin. Samalla maittemme parlamentaarikot voivat ottaa hyödyllistä oppia toinen toisiltaan toimintaansa kehittäessään.

Mielestäni suhteittemme laaja kirjo osoittaa, että voimme luottavaisina katsoa tulevaisuuteen. Toivon vilpittömästi, että kahdenvälinen yhteistyömme jatkuu edelleenkin erinomaisena ja avoimena kuten tähänkin asti." (Lipponen 1995.)¹⁴

Tulkinta:

Argumentaation viitekehys (ethos)

Reettori ja yleisö

Tässä esimerkissä toimii reettorina Suomen pääministeri ja ensisijaisena yleisönä Venäjän pääministeri, jolle sanoma on kohdistettu. Yleisöön kuuluu lisäksi suomalaisia ja venäläisiä poliittisia päätöksentekijöitä sekä joukkotiedotusvälineiden edustajia, jotka reettori on ottanut myös argumentaatioissaan huomioon. Teksti on määritelty tässä low politics -tason

¹⁴ Osa pääministeri Paavo Lipponen puheesta pääministeri Viktor Tshernomyrdinin tarjoamalla illallisella Moskovassa 24.7.1995

argumentaatioksi, vaikka molemmissa maissa pääministerien poliittisen vallan voikin katsoa lisääntyneen lähivuosien aikana myös ulkopoliittikan sektorilla. Pääministeri toimii puhetilanteessa Suomen virallisena edustajana, jolloin hän esittelee itsensä yleisölle asemansa arvoittamalla tavalla pitäyten käyttämään ulkopoliitikasta enemmänkin virallisesti sovittuja linjanvetoja kuin puhuen vapaammin omista ideoistaan.

Tässä tekstissä esitetyn sanoman kohteena ovat edellä tulkitun tekstin tavoin sekä tilaisuudessa paikalla ollut erityisyleisö että sanoman mahdollisesti myöhemmin vastaanottava laajempi universaaliyleisö. Erityisyleisöön kohdistettua suostuttelua ovat esimerkiksi argumentit, joissa ilmaistaan Suomen pitävän tärkeänä ja toivovan Venäjän osallistumista eri yhteistyöfoorumeihin: *”EU:n jäsenenä haluamme kehittää Venäjän suuntaan kokonaisvaltaisen kumppanuus- ja yhteistyösuhteen. Suomi pitää myös tärkeänä Venäjän integrointia maailman talousjärjestelmään.”* Universaaliyleisölle kohdistettua vakuuttelua edustavat puolestaan argumentit, joissa korostetaan Suomen ja Venäjän välisten hyvien suhteiden jatkuvuutta monin eri tavoin: *”Suomen ja Venäjän suhteissa toteutuu historiallinen jatkuvuus. Euroopan kahtiajakautuminen on historiaa. Uuden Venäjän ja Suomen suhteille lujan pohjan loi ... suhteiden perussopimus.”*

Argumentaation lähtökohdat (pathos)

Esisopimukset

Rektorin argumentaatiota määrittää ajan uusi merkittävä ulkopoliittinen lähtökohta; Suomesta oli tullut kyseisen vuoden alusta Euroopan unionin jäsenvaltio. EU:n jäsenyys muodostuu poliittiseksi reaaliiteetiksi, jonka merkityksen tässä pääministeri pyrkii ilmaisemaan monin eri keinoin. Paitsi että rektori ilmaisee EU-ulottuvuuden merkityksen Suomen kannalta, hän uskoo Suomen kykyyn vaikuttaa Venäjän ja EU:n välisen yhteistyön edelleen kehittymiseen. Pääministeri muistuttaa Suomen ja Venäjän välisen rajan olevan myös Euroopan unionin ja Venäjän välinen raja. Suomen ja Venäjän välisten suhteiden uskotaan kehittyvän edelleen suotuisasti myös Euroopan uusissa olosuhteissa.

Suomen ja Venäjän välisen yhteistyösuhteen rektori perustaa nyt yhteisille arvoille: demokratialle, markkinataloudelle ja ihmisoikeuksien kunnioittamiselle. Arvojen korostuminen etujen sijasta tekstissä kertoo

muutoksesta ulkopoliittisessa ajattelussa. Sopimusmoraalin painottamisen sijasta, joka oli tyypillistä kylmän sodan aikana ja esillä edellisissä tekstiesimerkeissä, tekstissä vedotaan nyt luottamusmoraaliin. Muodollisten sopimusten sijasta luottamuksen uskotaan syntyvän maiden välillä siis sellaisten yhteisten arvojen välityksellä, joista YYA-sopimuksen aikaan oli ollut tapana vaieta.

Edellä jo viitattu Suomen ja Venäjän rajan nimeäminen EU-rajaksi liittyy myös hierarkia-ajatteluun. Aikaisemmin homogeenisesti tarkasteltuna pieni ja puolueeton Suomi on nyt sitoutunut suurempaan yhteisöön, jonka rajan yli ei enää tulla vanhoilla ehdoilla. Suomi antaa kyllä edelleenkin kaikelle kanssakäymiselle mahdollisuuden mielellään, mutta siinä ulottuvuudessa, että se palvelee myös EU:ta paremmin. Suomi pyrkii olemaan nyt eräänlainen Venäjän portti Euroopan unioniin. Vaikka asia on argumentoitu tässä rakentavassa ja hyvää tarkoittavassa hengessä, ei voi välttyä toisaalta siltäkään tulkinnalta, että nyt Suomi vuorostaan pyrkisi uudella profiilillaan koettelemaan vaikutusvaltaansa Venäjän suhteen, kun Neuvostoliitto koetteli aiemmin vaikutusvaltansa rajoja Suomen suhteen. Suomen roolista voi tulkita ilmaistusta ystävällisyydestä ja vilpittömyydestä huolimatta myös kiinnostuksen puuttua toisen valtion asioihin, johon jo aiemmin presidentti Koivisto edellisessä esimerkkinä olleessa tekstissä oli kiinnittänyt huomiota: *”Venäjän naapurina voimme omalla panoksellamme olennaisesti vaikuttaa yhteistyön edelleen kehittymiseen Venäjän ja EU:n välillä. Suomi pitää tärkeänä Venäjän osallistumista laajaan eurooppalaiseen yhteistyöhön. Suomi pitää myös tärkeänä Venäjän integrointia maailman talousjärjestelmään. Suomi tukee Venäjän pyrkimyksiä...”*

Reettorin käyttämät päättelysäännöt noudattavat kahta keskeistä periaatetta. Ensimmäinen periaate liittyy siihen, että Suomen ja Venäjän välisen yhteistyösuhteen suodaan toimivan jatkossakin hyvin ja pysyvän luonteeltaan avoimena, koska sen katsotaan lisäävän sellaisena maiden välistä luottamusta. Toinen päättelysääntö liittyy siihen, että Venäjän kytkemisen tiiviimmin eurooppalaisiin yhteistyöjärjestelmiin katsotaan lisäävän maanosan poliittista vakautta. Näiden asioiden korostaminen tulee julki tekstistä kiistattomasti.

Argumentaation kulku (logos)

Argumentaatiotekniikat

Teksti noudattaa pääsääntöisesti assosiatiivista kulkua. Siitä on

löydettävissä kvasiloogisia argumentteja, joiden avulla pyritään vahvistamaan sanoman uskottavuutta. Esimerkiksi Venäjän integroiminen WTO:n jäseneksi ja sen tarpeellisuuden ja tärkeyden korostaminen edustavat päättelyä, jonka perustelut ovat vielä yleisen arvioinnin kohteena. Sama koskee esitettyjä toiveita sen suhteen, että Venäjä ja EU voisivat kehittää kumppanuussuhdettaan edelleen. Kysymys taas siitä, että demokratian, markkinatalouden ja ihmisoikeuksien kunnioittamisen arvojen nousu olisi seurausta Euroopan kahtiajakautumisen päättymisestä, edustaa tekstissä todellisuuden rakenteeseen vetoavaa argumenttia, jonka oikeutus lienee melko hyvin kohdallaan. Myös se, että Suomen ja Venäjän välisen tiiviin ja korkeatasoisen dialogin katsotaan olevan todiste elävästä ja kehittyvästä vuorovaikutuksesta, vetoaa myös todellisuuden rakenteeseen. Tosin reettori ei määrittele tarkemiin, mitä ulottuvuuksia tiiviys, korkeatasoisuus, elävyys tai kehittyvyys sisältävät tässä käyttöyhteydessä. Hän kyllä toisaalta viittaa henkilökohtaisten kontaktien onnistumiseen sekä parlamenttitason yhteyksien vilkastumiseen.

Kontaktien onnistuminen ja yhteyksien vilkastuminen tahdotaan siis esittää argumenttina, joka määrittää todellisuuden rakennetta. Ne ovat samalla erityistapauksia, jotka kuvaavat Suomen ja Venäjän välillä vallitsevaa yleistä hyvää yhteistyösuhdetta. Metaforien käyttöä reettori ei tässä esimerkissä niinkään suosi. Yleisesti reettorin käyttämä argumentaatiotekniikka kuvaa hänen tahtoaan osoittaa Suomen ja Venäjän yhteistyösuhteen olevan kunnossa tapahtuneista muutoksista huolimatta. Se on jopa ehkä paremmassakin kunnossa kuin kylmän sodan aikana, koska tuon ajan muodollisuuksista ja pakottavista velvoitteista on päästy irti uuden Euroopan hengessä. Nopeasti toteutunut vierailu on esimerkki hyvien suhteiden säännönmukaisuuden konkretiasta, ja suhteiden formaalisena takuuna toimii vuonna 1992 solmittu suhteiden perussopimus, joka ilmaisee yleisesti molemmissa maissa hyväksytyn asian olemassaoloa.

Esimerkki 4:

”Suomen turvallisuuspolitiikan päämääränä on itsenäisyyden säilyttämien, yhteiskunnan perusarvojen turvaaminen ja poliittisen toimintakyvyn takaaminen kansainvälisten suhteiden muutoksessa.

Suomen turvallisuus riippuu sekä ulkoisista tekijöistä että Suomen omasta kyvystä edistää arvojaan ja etujaan. Turvallisuutta on rakennettava sekä yhteisten että kansallisten järjestelyjen varaan. Suomi vahvistaa turvallisuuttaan sopeutumalla ja vaikuttamalla toimintaympäristöönsä. Suomi korostaa yhteistyötä ja yhteisvastuuta kansainvälisen turvallisuuden rakentamisessa.

Suomen turvallisuuspolitiikan perustekijöinä ovat sotilaallinen liittoutumattomuus, itsenäinen puolustus ja Euroopan unionin jäsenyys. Suomen turvallisuuspoliittiseen asemaan vaikuttavat keskeisesti Venäjä ja sen naapuruus, Pohjois-Euroopan ja Itämeren alueen tilanne sekä NATO:n ja Venäjän suhteiden kehitys." (Euroopan turvallisuuskehitys ja Suomen puolustus 1997, 43.)¹⁵

"Suomi seuraa tarkasti Venäjän kehitystä ja sen vaikutusta Euroopan ja erityisesti Suomen lähialueiden turvallisuuteen ja vakauteen. Kahdenvälisten suhteiden, alueellisen yhteistyön ja EU:n yhteisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kautta Suomi tukee Venäjän uudistuskehitystä ja sitoutumista yhteistyövaraiseen turvallisuuteen.

Venäjäan liittyvien turvallisuusongelmien hallinta ja sotilaallinen vakaus ovat Suomelle naapurimaana erityisen tärkeitä kysymyksiä. Suomi on muun muassa osallistunut ETY-järjestön kautta monien alueellisten tai paikallisten kriisien ja ongelmien käsittelyyn, näkyvimmin vuosina 1995 - 1996 ns Minskin ryhmän yhteispuheenjohtajana Venäjän kanssa Vuoristo-Karabahin konfliktin selvittämiseen. Samoin Suomi on soveltuvien keinoin tukenut Venäjän ja Baltian maiden naapuruussuhteiden kehittämistä. Hyviä kokemuksia on tuottanut muun muassa Suomen, Venäjän ja Viron välinen kolmikantayhteistyö rajavartioasioissa." (Euroopan turvallisuuskehitys ja Suomen puolustus 1997, 22.)¹⁶

Tulkinta:

Argumentaation viitekehys (ethos)

Reettori ja yleisö

Reettorina toimii tässä esimerkissä Suomen valtioneuvosto ja sen yleisönä ensisijaisesti maan eduskunta. Kysymys on low politics -tason virallisesta ja julkisesta asiakirjatekstistä, joka käsittelee Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittisia haasteita. Asiakirjan virallisuus ja julkisuus tekee siitä enemmän universaaliyleisölle kuin erityisyleisölle kohdistetun tekstin, vaikka se on nimenomaan annettu selontekona erityisyleisölle, eduskunnalle. Tekstistä tulisi siis selvittää myös kaikille mahdollisille muille yleisöfoorumeille Suomen ulkopoliittisen linjan muodolliset pääpiirteet ja toimintatavat. Tämä käy ilmi tekstin vakuuttavuuteen perustuvasta argumentatiosta sekä valittujen toimintatapojen perusteluista. Selonteon kautta Suomen hallitus arvioi myös noudattamansa ulko- ja turvallisuuspolitiikan hyväksyttävyyttä paitsi eduskunnan myös maan kansalaisten ja jopa mahdollisesti ulkomaidenkin edustajien keskuudessa.

¹⁵ Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 17.3.1997, osa "Turvallisuuden keskeiset tekijät" -alaluvusta

¹⁶ Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 17.3.1997, osa "Venäjän kehitys" -alaluvusta

Argumentaation lähtökohdat (pathos)

Esisopimukset

Asiakirjan muodollisena lähtökohtana on Suomen turvallisuuspolitiikan määrittely, policy, joka perustuu sotilaalliseen liittoutumattomuuteen, itsenäiseen puolustukseen ja Euroopan unionin jäsenyyteen. Määrittely on valinta, jonka sisältöön on vaikuttanut Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittinen konstellaatio siitä ymmärrettyine totuuksineen ja otaksumineen, joista tekstissä on mainittu Venäjän naapuruus, Pohjois-Euroopan ja Itämeren alueen tilanne sekä NATOn ja Venäjän suhteiden kehitys.

Suomen ja Venäjän välinen yhteistyösuhde ilmenee tekstissä Suomelle tärkeänä ilmiönä. Se, että Suomi ilmoittaa seuraavansa tarkasti Venäjän kehitystä ja ilmoittaa tukevansa sen uudistuskehitystä sekä sen sitoutumista yhteistyövaraiseen turvallisuuteen, merkitsee sitä, että Suomen näkökulmasta Venäjän kytkeminen ja sitominen kiinteästi yhteistyösuhteeseen mahdollisimman monissa eurooppalaisissa ulottuvuuksissa on mahdollisuus, jota käyttäen voidaan tasapainottaa Venäjän ja EU:n välillä olevia suuriakin eroja. Tämä on otaksuma, joka on yhteydessä Suomen kokemuksiin elämästä suurvallan naapurina. Jos Venäjä jätettäisiin yhteistyöjärjestelmien ulkopuolelle, siitä voisi tulla kansallista ja kansainvälistä identiteettiänsä uudelleen etsivä, itsetuntonsa kohotusta kaipaava sekä taloudellista ja sosiaalista hyvinvointia vaativa arvaamattomastikin toimiva valtio. Venäjän taloudelliset ja sosiaaliset ongelmat ovat siis Suomessakin tunnustettuja tosiseikkoja, joihin pyritään löytämään ulkopoliittisenkin yhteistyön avulla ratkaisuja, ulkomaankaupan ja muiden konkreettisempien kanssakäymisten rinnalla.

Perinteisten valtiollisten arvojen, kuten itsenäisyyden säilyttämisen, yhteiskunnan perusarvojen turvaamisen ja poliittisen toimintakyvyn takaamisen rinnalla ovat eurooppalaisuus, turvallisuusyhteistyö ja naapurisuhteiden kehittäminen tekstissä ilmeneviä arvoja, joihin vetoamalla tekstissä pyritään löytämään yksimielisyyttä ongelmien ratkaisuun. Suomi uskoo EU:n ja ETY-järjestön kykyyn toimia hierarkisina järjestelminä, joiden asiantuntemuksen avulla voidaan esittää kaikkia osapuolia tyydyttäviä vaihtoehtoja, joiden kautta edelleen on mahdollisuus löytää ratkaisut ongelmiin. Onnistuneiden esimerkkien olemassaoloon vedotaan, kun niiden paremmuus suhteessa muihin mahdollisiin nähden on tunnettu. Tekstissä näitä esimerkkejä ovat Vuoristo-

Karabahin konfliktin selvittämistyö sekä Venäjän ja Baltian maiden naapuruussuhteiden kehittämistyö.

Argumentaation kulku (logos)

Argumentaatiotekniikat

Teksti noudattaa assosiativista kulkua. Tekstissä käytetään paljon todellisuuden rakennetta määrittelevää argumentaatiota, jossa vedotaan ensiksi asioiden välisiin suhteisiin: *”Suomen turvallisuus riippuu sekä ulkoisista tekijöistä että Suomen omasta kyvystä edistää arvojaan ja etujaan.”* Tämän jälkeen todetusta ilmiöstä muotoillaan havainnollistavampi esimerkki: *”Suomi vahvistaa turvallisuuttaan sopeutumalla ja vaikuttamalla toimintaympäristöönsä.”* Tekstissä siis pyritään ensiksi esittämään jokin suomalaiseen ulkopoliittikkaan sovellettu säännönmukaisuus, esimerkki säännönmukaisuuden konkretiasta, johon liitetään perään havainnollistus siitä: *”Venäjään liittyvien turvallisuusongelmien hallinta ja sotilaallinen vakaus ovat ... tärkeitä kysymyksiä. Hyviä kokemuksia on tuottanut muun muassa Suomen, Venäjän ja Viron välinen kolmikantayhteistyö rajavartioasioissa.”*

Suomen ja Venäjän välisen yhteistyösuhteen argumentaatiossa todellisuuden rakenteen määrittäminen on luonnollista, koska ulkopoliittinen konstellaatio elää jatkuvien muutosten aikaa. Argumentaatiossa yleisö pyritään vakuuttamaan siitä, että ulkopoliittisessa päätöksenteossa tulevaisuuden eri optiot olisi otettu mahdollisimman hyvin huomioon ja tulevat muutokset pystyttäisiin pitämään hallittuna. Esimerkiksi Suomi vakuuttaa seuraavansa tarkasti Venäjän kehitystä, jolloin kehityksen seuraamisen ja hallinnan helpottamiseksi Suomi pyrkii sitomaan Venäjän mukaan yhteistyövaraisen turvallisuuden eri instituutioihin.

Tekstissä on silmillepistäväää eräänlaisen virallisen optimismin painottuminen. Sen esittämässä muodossa ulkopoliittinen tulevaisuus Venäjän kanssa halutaan nähdä mahdollisimman positiivisessa valossa. Tekstissä ei ole mainintoja Venäjän tunnetuista ongelmista juuri ollenkaan, vaan pikemminkin halutaan tuoda julki jo saavutettuja ratkaisuja. Se antaa ikäänkuin tekstimallin siitä, miten yhteistyöstä Venäjän kanssa on argumentoitava, jotta käsitys optimismita säilyisi edelleen. Ehkä olisi vaarallista esittää murskaavia totuuksia julkisesti Venäjän vaikeuksista. Jos siis kylmän sodan ja YYA-sopimuksen olemassaolon aikana suomalaista ulkopoliittista diskurssia haukuttiin *liturgiaksi*, koska se noudatti ajalle ominaisia tapoja ja muotoiluja

toistuvasti sekä jätti tietoisesti mainitsematta tunnettuja epäkohtia, liturgisuus näyttää periytyneen myös uuteenkin aikaan ja tilaan.

Toimen mielenkiintoinen ulottuvuus on ulkopoliittisen roolin muuttuminen vanhasta lääkärin roolista tuomarin rooliin eli päinvastaiseksi siitä, millaisen presidentti Kekkonen tahtoi ulkopoliittisen roolin olevan omana aikanaan. *Suomi seuraa tarkasti Venäjän kehitystä, Suomi osallistuu kriisien ja ongelmien käsittelyyn, Suomi vahvistaa turvallisuuttaan* jne. Toki nämä periaatteet ovat olleet tuttuja suomalaiselle ulkopoliitikalle ennenkin, mutta tapa ilmaista ne on muuttunut. Tekstistä saa vaikutelman, että Suomi olisi kovinkin kiinnostunut ottamaan kantaa mahdollisimman moniin asioihin lähes maanisella innolla EU:n yhteisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan tarjoamien mahdollisuuksien kautta, koska ennen siihen ei koettu olleen vastaavia mahdollisuuksia. Suomi tahtoo vaikuttaa ja olla isompiensa kaltainen.

4.4.2 Suomi ja Itämeren lähialueyhteistyön liittyminen pohjoismaisen yhteistyön rinnalle

Seuraavassa esiteltäviä esimerkkejä käyttäen analysodaan Suomen yhteistyösuhdetta Baltian tasavaltoihin pohjoismaiden viiteryhmään kuuluvana valtiona. Esimerkeistä ensimmäinen liittyy aikaan, jolloin Baltian maat olivat neuvostotasavaltoina tuoneet julki itsenäisyyspyrkimyksensä. Toinen liittyy aikaan, jolloin Baltian tasavallat olivat itsenäistyneet ja Suomi aloitti niiden kanssa valtiollisen yhteistyön. Kolmas esimerkki on valittu Itämeren lähialueyhteistyön vakiintumisen ajalta.

Esimerkki 1:

"Baltian maitten edustajat ovat tihenevään tahtiin pyytäneet meitä puuttumaan heidän asioihinsa. Tähän asti olemme harkinneet toisenlaisen linjan paremmaksi. Me emme ole mielipiteitämme tyrkyttäneet, mutta niitä ei ole paljon kysytykään. Nyt on ilmeisesti tullut aika asiassa ottaa kantaa.

Neuvostoliiton kanssa meillä on ollut perinnäiset, sopimuksin vahvistetut ja monin henkilökohtaisin tapaamisoin syvennetyt yhteydet. Viime vuosina meillä on ollut tapana asettaa hyvät naapurisuhteet kansainvälispoliittisten pyrkimystemme ensimmäiseksi tavoitteeksi. Olemme seuranneet suurella mielihyvällä Neuvostoliiton kehitystä sisäisesti avoimempaan ja ulkoisesti yhteistyöhakuisempaan suuntaan. Viime vuosien kansainvälistä kehitystä ei voida ymmärtää irrallaan Neuvostoliiton sisäisestä kehityksestä. Uudistuspolitiikka on kuitenkin johtanut myös vaikeuksiin. Olen itse esittänyt arvovaltaisella foorumilla vetoamuksen, että

Neuvostoliiton pyrkimyksiä tuettaisiin.

Suomi tunnusti ensimmäisen maailmansodan jälkeen Baltian maiden itsenäisyyden, mutta myös niiden liittämisen Neuvostoliittoon kaksi vuosikymmentä myöhemmin.

Me olemme seuranneet sympatialla Baltian maiden pyrkimyksiä kansallisten erityispiirteittensä varjelemiseksi, itsemääräämisoikeutensa kehittämiseksi ja niiden pyrkimystä itsenäisyyteenkin, johon myös Neuvostoliiton perustuslaki ne oikeuttaa.

Mutta Baltian maat eivät ole halunneet vedota tähän perustuslakiin, eikä varsinaisia neuvotteluja niiden ja Neuvostoliiton johdon välillä ole syntynyt. Ajoittain Baltian maat ovat pitäneet tärkeämpänä neuvotteluja Venäjän federaation kanssa.

Baltian maitten taholta on haettu tukea ulkomailta, ja saatu myötätuntoa. Yleisesti ottaen ne ovat löytäneet muualta vähemmän ymmärrystä kuin Suomesta. Kansainvälinen tilanne ei ilmeisesti ole ollut suotuisa Baltian maiden itsenäisyyspyrkimyksille.

Meidän kokemuksemme viittaa siihen, että on maan pyrittävä seisomaan omalla pohjalla luottamatta liikaa vieraaseen apuun, ja että erityisesti pienelle maalle on tärkeitä, että ystävät ovat lähellä ja viholliset, jos sellaisia välttämättä pitää olla, ovat kaukana. Meidän pyrkimystemme kanssa ovat ristiriidassa puheet, ettei Neuvostoliittoa tai Mihail Gorbatshovia pitäisi tukea.

Viime päivien tapahtumat Baltiassa herättävät meissä levottomuutta. Suomen kansa seuraa menossa olevaa kehitystä tarkoin ja elää mukana, kun naapureilla on vaikeuksia.”
(Koivisto 1991.)¹⁷

Tulkinta:

Argumentaation viitekehys (ethos)

Reettori ja yleisö

Tässä esimerkissä reettorina toimii tasavallan presidentti, jonka yleisönä on kotimaisia ja ulkomaalaisia poliittisia päätöksentekijöitä, mutta argumentaatio kohdistuu myös yleisemmin Suomen ja sen naapurimaiden kansalaisille. Kysymys on siis high politics -tason argumentaatiosta sekä Suomen ja Baltian maiden suhteista päättävälle ja maiden välistä kanssakäymistä seuraavalle erityisyleisölle että sellaiselle universaaliyleisölle, jota kiinnostavat Suomen lähialueilla tapahtuvat muutokset.

Reettori pyrkii argumentaatiollaan ilmoittamaan Suomen virallisen

¹⁷ Suomen suhtautuminen Baltian maihin; Tasavallan presidentin lausunto tiedotusvälineille 10.1.1991

kannan Baltian maiden itsenäistymiskysymykseen. Hän vetoaa universaaliyleisöön käyttämällä yleisesti totena ja hyvänä pidettyjä sekä hyväksytyjä argumentteja Suomen ulkopoliittisesta asemasta ja sen suhteista vieraisiin valtioihin. Reettori vakuuttaa Suomen ja Neuvostoliiton välisten suhteiden olevan kunnossa ja niiden ylläpitämisen sellaisena olevan Suomelle tärkeä tavoite. Toisaalta reettori vakuuttaa universaaliyleisölle Suomen seuraavan Baltian tilannetta tarkoin ja sympatialla. Erityisyleisöä reettori suostuttelee neuvottelemaan itsenäisyyskysymyksestä rauhanomaisesti ja osoittaa Baltian päättäjille keinon vedota itsenäisyyskysymyksessä Neuvostoliiton perustuslakiin. Toisaalta reettori myös moittii baltialaisia siitä, että maiden itsenäisyyspyrkimyksissä rajanaapuruuden lähtökohdat suhteessa Neuvostoliittoon on laiminlyöty, jolloin tätä virhettä pyritään oikomaan hakemalla tukea heidän tavoitteilleen kauempaa. Tässä hän soveltaa usein suomalaisessa ulkopoliittisessa argumentaatiossa käytettyä metaforankin muotoja lähestyvää fraasia, joka on lähtöisin August Ehrensvärdiltä ja kirjoitettuna Suomenlinnan kuninkaanporttiin: *”Maan on pyrittävä seisomaan omalla pohjalla luottamatta liikaa vieraaseen apuun.”*

Reettori esittää itsensä maan virallisen ulkopoliitiikan johtajana, jolla on olemassa sellaiset perustellut näkemykset ulkopoliitiikasta, joiden kyseenalaistaminen ei voi tulla kysymykseen. Hän ei tyrkytä mielipiteitään, mutta pyydettyä niitä hän voi kyllä sanoa aina kantansa. Ethoksessa on aistittavissa reettorin hyvin ilmeinen närkästys tätä argumentaatiotilannetta kohtaan.

Argumentaation lähtökohdat (pathos)

Esisopimukset

Reettorin argumentaatiossa tulee julki ajalle ominainen epävarmuus lähialueiden ulkopoliittisesta konstellatiosta sekä ongelmat ulkopoliitiikan ennustettavuudesta. Hän pyrkii argumentaatiossaan pysyttämään totutuissa ilmaisuissa ja varoo lausumasta yleisölle sellaisia asioita, joiden sisällössä ei olisi katetta. Ajan suomalainen puolueettomuuden ideaan nojaava ulkopoliittinen doktriini, pyrkimys pysyä suurvaltojen välisten ristiriitojen ulkopuolella sekä tahto ylläpitää hyviä suhteita naapurimaihin on sellainen ulkopoliittinen tosiseikka, josta lähtökohdasta argumentaatiota rakennetaan.

Puolueettomuuden rinnalla argumentaatiossa ulkopoliittisena tosiseikkana korostuu Suomen ja Neuvostoliiton välinen yhteistyösuhde, joka perustuu YVA-sopimuksen olemassaoloon: *"Neuvostoliiton kanssa meillä on ollut perinteiset, sopimuksin vahvistetut ja monin henkilökohtaisin tapaamisin syvennetyt yhteydet ... Meidän pyrkimystemme kanssa ovat ristiriidassa puheet, ettei Neuvostoliittoa tai Mihail Gorbatshovia pitäisi tukea."* Reettori ilmoittaa tämän yhteistyösuhteen olevan Suomelle niin tärkeä, että sitä ei tahdota vaarantaa osallistumalla ulkopoliittisesti epävarmoihin kysymyksiin. Baltian maiden pyrkimykset saavatkin kovan tuomion: *"Kansainvälinen tilanne ei ilmeisesti ole ollut suotuisa Baltian maiden itsenäisyyspyrkimyksille."* Tämä esitetään otaksumana, jonka reettori uskoo olevan liitoksissa itsenäisyyspyrkimyksistä saatuihin kokemuksiin ja järkeilyyn. Baltian maat eivät ole saaneet ulkomailta edes niin paljon ymmärrystä kuin Suomesta.

Reettori käyttää argumentaatiossaan konkreettisia arvoja, joilla hän pyrkii lujittamaan konservatiivista ulkopoliittista ajatteluaan. Suomi oli tunnustanut sekä ensimmäisen maailmansodan jälkeen Baltian maiden itsenäisyyden että myöhemmin niiden liittämisen Neuvostoliittoon. Nyt Suomi suhtautuu sympatialla maiden pyrkimyksiin. Suomi voi siis tunnustaa maiden itsenäisyyden, jos sille löytyy konkreettinen perusta. Sympatia ei ole riittävä ehto itsenäisyyden arvon ajamiseen. Toisaalta reettori käyttää myös universaaleja arvoja ongelmien ratkaisussa. Hän vetoaa valtioiden välisten hyvien naapurisuhteiden tärkeyteen sekä avoimuuden ja yhteistyöhakuisuuden merkitykseen.

Tekstistä voi tulkita sellaisen päättelysäännön olemassaolon, että Suomen lähialueilla tärkeämpänä koetaan kokonaisuuden kannalta Neuvostoliiton uudistuspolitiikan onnistuminen kuin Baltian maiden itsenäistymisen. Valtioiden itsenäistymispyrkimysten voi katsoa olevan ristiriidassa uudistuspolitiikan kanssa, jolloin itsenäisyyden tukeminen voisi vaarantaa uudistuspolitiikan etenemisen. Ehkä Suomessa uskotaan siihen, että tulevaisuuden Baltiassa kansallisten erityispiirteiden korostuminen ja itsemääräämisoikeuksien kehittyminen on mahdollista myös uudistuvan Neuvostoliiton yhteydessä. Suomi tukee tätä uudistuspolitiikkaa, jonka vuoksi se siis pidättäytyy vain seuraamaan ja elämään mukana, kun naapureilla on vaikeuksia.

Reettorin argumentaatio antaa aiheen olettaa, että hän uskoo puhuvansa eräänlaisesta yksimielisyyden lähtökohdasta. Koska hän puhuu

presidenttinä ja maansa ulkopolitiikan johtajana, hänellä on oikeus myös uskoa yleisön kannattavan hänen esittämiä kannanottoja. Paitsi esityksestä huokuva karismaattisuus myös sen sisältämät esisopimukset viittaisivat tähän.

Argumentaation kulku (logos)

Argumentaatiotekniikat

Reettorin argumentaatiotekniikat noudatavat assosiativista kulkua, jolloin hän pyrkii arvioimaan ulkopoliittisia ilmiöitä liittämällä yhteen siihen liittyviä eri elementtejä. Hän pyrkii paljolti vetoamaan argumentaatiossaan ulkopoliittisen todellisuuden rakenteeseen.

Mielenkiintoinen ilmiö reettorin argumentaatiossa on hänen esittämänsä perustelu kannanottonsa olemassaololle. Hän tunnustaa suomalaiselle ulkopolitiikalle ominaisen lausuntojen esittämiseen liittyvän pidättyvyyden olemassaolon, joka nyt kuitenkin koetaan tärkeäksi murtaa: *"Me emme ole mielipiteitämme tyrkyttäneet, mutta niitä ei ole paljon kysytykään. Nyt on ilmeisesti tullut aika asiassa ottaa kantaa."* Se että pidättyvyys on nyt murrettu, sanotaan johtuvan Baltiasta esitetyistä pyynnöistä. Mutta todellisempi syy lausunnon esittämiseen voi liittyä myös siihen, että Suomi pyrkii sen avulla rauhoittamaan sekaviakin piirteitä saanutta tilannetta lähialueellaan ja vakuuttamaan Neuvostoliiton siitä, ettei Suomen pyrkimyksenä ole puuttua sen sisäisiin asioihin, jota Baltiassa on toistuvasti toivottu. Baltian sisäiset asiat kun olivat vielä tuolloin myös Neuvostoliiton sisäisiä asioita.

Reettori pyrkii argumentaatiossaan tekemään selväksi Baltan maille, että niiden valtiollinen itsenäisyys ei ole yksinkertainen kysymys ja edes kovin helposti saavutettavissa. Tämän hän ilmaisee esittelemällä argumentteja, joiden sisältämät totuusrakennelmat ovat itsenäisyyspyrkimysten suhteen vastavirrassa. Reettori kytkee Baltian maat ja niiden sisällä alkaneet pyrkimykset osaksi Neuvostoliiton sisäistä kehitystä, hän muistuttaa Suomen tunnustaneen Baltian liittämisen Neuvostoliittoon toisen maailmansodan jälkeen ja vihjaa kansainvälisen tilanteen epäsopivuudesta itsenäistymiseen. Lisäksi reettori antaa ymmärtää, että Baltian maat eivät täytä itsenäisten valtojen tunnusmerkkejä, jos ne joutuvat elämään yksin ulkopuolisen avun varassa, kuten ne nyt tässä tilanteessa ovat joutuneet tekemään. Mielenkiintoista on myös se, että reettori ilmaisee Baltiassa käydyn poliittisen toiminnan muodollisesti laittomaksi, koska siellä ei ole edetty

itsenäisyyskysymyksessä Neuvostoliiton perustuslain mukaisesti. Lisäksi hän toteaa lähes tuomitsevasti, että Baltian tapahtumat herättävät levottomuutta. Baltian maissa tapahtuva poliittinen toiminta voi olla siis uhka paitsi niille itselleen, myös koko niiden lähialueen turvalliselle tulevaisuudelle.

Suomen ja Neuvostoliiton välinen yhteistyösuhde on reettorille esimerkki toimivasta valtiosuhteesta, joka on pitkän ja monivaiheisen prosessin tuotos. Tällaisen valtiosuhteen rakentamiseen hän kannustaa myös Baltian maita: *"Pienelle maalle on tärkeätä, että ystävät ovat lähellä ja viholliset, jos sellaisia välttämättä pitää olla, ovat kaukana."* Suomelta ei siis Baltian maille sympataa tipu, jos ne eivät hoida suhteitaan kuntoon ensiksi Neuvostoliiton kanssa.

Esimerkki 2:

"Arvoisat Valtionpäämiehet,
Hyvät ystävät,

Minulla on ilo tervehtiä Teitä - itsenäisyytensä jälleen saavuttaneiden maiden korkeita edustajia - vielä kerran Helsingissä - kaupungissa, jonka nimeä kantaa täällä vuonna 1975 allekirjoitettu ETYKin päätösasiakirja.

Latvian, Liettuan ja Viron liittyminen ETYKin päätösasiakirjaan ja sen muihin asiakirjoihin vahvistaa näiden Euroopan maiden palaamisen kansainvälisen yhteisön täysivaltaisiksi jäseniksi. Suomi on osaltaan valmis edistämään maittenne asianmukaista osallistumista eurooppalaiseen yhteistyöhön ja jakamaan siitä saamansa kokemukset kanssanne.

Suomessa on seurattu suurella myötätunnolla sekä Teidän henkilökohtaisia ponnistelujanne että Baltian kansojen määrätietoista toimintaa itsenäisyyden palauttamiseksi. Suomi ja suomalaiset ovat myös käytännön toimin pyrkineet myötävaikuttamaan itsenäisyyden edellytysten rakentamiseen.

Haluamme onnitella Teitä sekä Latvian, Liettuan ja Viron kansoja tämän saavutuksen johdosta ja vahvistaa vakaan pyrkimyksemme hyvään yhteistyöhön kanssanne nyt aikaansaadulta pohjalta.

Kahdenkeskisissä suhteissa olemme aloittamassa uutta sivua. Päätöksemme perustaa jokaiseen Baltian maahan täysimittaiset diplomaattiedustustot on osoituksena pyrkimyksestämme nostaa suhteet uudelle tasolle. Muistanme hyvin maailmansotien välisenä aikana maittemme välillä vallinneen vilkkaan kanssakäymisen, jonka pohjalle voimme nytkin rakentaa.

Erityisesti Suomen ja Viron - naapurimaiden ja sukulaiskansojen - yhteydet olivat silloin läheisiä ja aktiivisia. Lyhyen katkoksen jälkeen ne käynnistyivät uudelleen 1960-luvulta

lähtien ja kehittyivät vuosikymmenien aikana merkittäviin mittoihin. Myös Latvian ja Liettuan kanssa meillä on ollut sivistyksellisiä ja taloudellisia yhteyksiä, joskin vaatimattomammalla tasolla.

Nyt on yhteinen tehtävämme päästä taloudellisen ja muun yhteistyön konkreettiseen kehittämiseen. Ensi sijassa meidän on luotava sille asianmukaiset sopimukselliset ja muut puitteet. Vaikka toivommekin Teidän mahdollisimman pian pystyvän selviytymään omin voimin, olemme varautuneet tukemaan Baltian maiden pyrkimyksiä palata myös taloudellisessa mielessä takaisin Eurooppaan.

Sivistyselämän alalla maillamme on taustojen erilaisuudesta huolimatta paljon yhteistä. Meillä suomalaisilla on Kalevala samoin kuin latvialaisilla, liettualaisilla ja virolaisilla omat kansalliseppöksensä ja kansanrunoutensa - me kaikki ammennamme kulttuuriimme elinvoimaa ikivanhoista lähteistä. Uskonkin, että myös kulttuurin saralla keskinäisellä vuorovaikutuksella on kaikki edellytykset kehittyä myönteisesti.

Arvoisat Valtionpäämiehet,

Tyytyväisenä siitä, että olen myös tässä yhteydessä voinut lausua Teidät ja Baltian kansat tervetulleiksi taas itsenäisten kansakuntien joukkoon, kohotan maljani Baltian maiden itsenäisyydelle; maittemme välisille hyvälle suhteille; Latvian, Liettuan ja Viron kansojen sekä Teidän henkilökohtaiselle menestykselle!" (Koivisto 1991.)¹⁸

Tulkinta:

Argumentaation viitekehys (ethos)

Reettori ja yleisö

Tässä esimerkissä reettorina toimii Tasavallan presidentti ja ensisijaisena yleisönä Latvian, Liettuan ja Viron presidentit. Yleisöön kuuluu myös Suomesta ja mainituista Baltian tasavalloista muuta korkeaa poliittista johtoa sekä joukkotiedotusvälineiden edustajia. Kysymyksessä on siis high politics -tason argumentaatio sekä suomalaiselle että ulkomaalaiselle yleisölle.

Reettorin pyrkimyksenä on ilmaista Suomen halu kehittää vuorovaikutussuhdetta itsenäistyneiden Baltian tasavaltojen kanssa. Tehtävä on varsin haastava, koska yleisön tuoreessa muistissa on mitä ilmeisemmin saman vuoden alussa julkaistut kannanotot Suomen suhtautumisesta Baltian maiden itsenäistymispyrkimykseen, joista yhtä esimerkkiä käsiteltiin edellä. Argumentaation olosuhteet ja lähtökohdat ovat siis muuttuneet ratkaisevasti.

¹⁸ Baltian maiden valtionpäämiesten vierailu 14. - 16.10.1991; ETYKin päätösasiakirjan allekirjoittaminen; Tasavallan presidentin puhe päivällisillä 15.10.1991

Kohdeyleisö ei koostu enää vastahankaisista Baltian neuvostotasavaltojen poliitikoista, vaan itsenäisten valtioiden päämiehistä ja muista päättäjistä. Argumentaatiomiljöössä on siis tapahtunut tasa-arvoistumista sen suhteen, että nyt keskustelut käydään kansainvälisen oikeuden periaatteiden mukaisesti tunnustettujen valtioiden edustajien eikä vallankumouksellisten ryhmittymien kanssa. Reettori joutuu siksi paitsi suostuttelemaan tilaisuudessa läsnäolevaa erityisyleisöä yhteistyön eri muotoihin ja perustelevaan yhteistyön mahdollistamista eduista, niin myös vakuuttamaan universaaliyleisön Suomen uudesta vilpittömyydestä ja halusta kehittää vuorovaikutuksen eri muotoja.

Jos siis reettori edellisessä esimerkissä esitteli itsensä yleisölleen vahvana ja määrätietoisena ulkopoliitiikan ajattelijana ja johtajana, hän antaa itsestään nyt paljon tasa-arvoisemman vaikutelman yleisölleen. Hän haluaa elellään näin ilmeisesti osoittaa vilpittömyyttä halua tiivistää assosioinnin muotoja Baltian maiden presidenttien kanssa puhtaalta pöydältä. Jos Koivisto siis osasi olla karismaattinen ja ilkeäkin, hän osasi olla myös tasavertainen ja ystävällinen aina yleisöstä ja tilanteesta riippuen.

Argumentaation lähtökohdat (pathos)

Esisopimukset

Argumentaatiota määrittelee se uusi poliittinen asetelma, joka Suomen lähialueille on muodostunut. Latvian, Liettuan ja Viron tasavaltojen itsenäisyys on tapahtunut tosiasia, kuin myös Neuvostoliiton muuttuminen kohti Itsenäisten Valtioiden Yhteisöä. Vanhat reaali-teetit ovat siis muuttuneet ja menettämässä asemansa.

Poliittinen asetelma on kuitenkin edelleen altis poliittisille muutoksille ja ulkopoliitiikan ennustaminen on kovin vaikeaa. Siksi reettori vuolaiden kohteliaisuuksien yhteydessä tukeutuu niihin poliittisiin reaali-teetteihin, joiden olemassaoloon ja arvoon hän uskoo pidemmälläkin aikavälillä. Hän sitoo uusien tasavaltojen itsenäisyyden ja yhteistyön hoitamisen tiiviisti ETYKin periaatteisiin. Kun Latvia, Liettua ja Viro ovat liittyneet ETYKin päätösasiakirjaan, Suomi on valmis edistämään maiden osallistumista eurooppalaiseen yhteistyöhön. Suomi ilmeisesti odottaa sitä, että Baltian tasavallat noudattaessaan ETYKin sopimuksia pyrkivät normalisoimaan suhteensa myös IVY:n ja etenkin Venäjän federaation kanssa. Mutta jos tämä otaksuma ei toteutuisi, Suomi joutuisi ehkä harkitsemaan omia näkökantojaan

Baltian maihin uudelleen.

ETYKin hengessä toimimisella annetaan ymmärtää olevan hyödyllisiä seurauksia Baltian tasavalloille. Myös hyvien suhteiden ylläpitäminen Suomeen osoitetaan tarpeelliseksi tosiseikaksi. Suomi lupaa Baltian maille asioita, joiden odotetaan tulevan vahvistetuiksi myöhemmin. Se vakuuttaa olleensa jo myötävaikuttamassa tasavaltojen itsenäistymisen rakentamiseen. Nyt Suomi tarjoaa vakaata yhteistyöpohjaa täysimittaisen diplomatian keinoin. Jos yhteistyö alkaa toimia hyvin, on siitä odotettavissa sivistyksellisiä ja taloudellisia etuja. Suomi lupaa Baltialle jopa hieman absurdisti paluun takaisin Eurooppaan, vaikka ne ovat siihen kuuluneet läpi historian. Poliittista maantiedettä ja historiaa siis tulkitaan siinä ahtaassa valossa, että oikeaa eurooppalaisuutta olisi ollut kylmän sodan aikana poliittinen kuuluminen Länsi-Euroopan ryhmään, huolimatta muista kulttuurisista tai kielellisistä yhteyksistä. Nämä kaikki ovat otaksumia, joiden reettori pyrkii osoittamaan olevan liitoksissa yleiseen kokemukseen ja järkeilyyn kansainvälisestä politiikasta.

ETYK muodostaa sellaisen hierarkisen lähtökohdan, jonka periaatteita Baltian tasavaltojen toivotaan noudattavan. ETYKiin liittyy myös joukko arvoja, joiden avulla pyritään yksimielisyyden lisäämiseen erilaisten ongelmien ratkaisussa. Tekstissä reettori käsittelee paljon itsenäisyyden käsitettä abstraktina arvona, joka on valtioiden välisen toiminnan yksi keskeinen lähtökohta. Mutta vielä suuremman merkityksen reettorin argumentaatiossa saa toivomus yhteistyön arvottamisesta *hyväksi, vilkkaaksi ja konkreettiseksi*. Tämä universaalien arvojen käyttö argumentaatiossa osoittaa reettorin pyrkimyksen suostutella kuulijansa aloittamaan yhteistyö *uudelta sivulta*.

Reettori päättelee yhteistyöllä olevan suotuisia vaikutuksia niin yleisillä kuin erityisalueillakin. Yleinen kanssakäyminen voi vilkastua ja taloudellinen asema vaurastua. Mutta reettori käyttää myös yhteistyöhön liittyviä ainutkertaisia, harvinaisia ja korvaamattomia ulottuvuuksia argumentaatiossaan. Yhtenäinen kulttuuritausta kansalliseppöksineen ja kansanrunouksineen nähdään yhdistävänä voimana, joiden laatu ja arvo on määrittelemättömän korkea.

Argumentaation kulku (logos)

Argumentaatiotekniikat

Tekstin argumentaatorakenne noudattaa assosiatiivista kulkua, jossa ennen erillisiä elementtejä liitetään yhteen, jonka pohjalta muodostetaan ulkopoliittisen yhteistyön arviointiperusteita. Tekstissä reettori vetoaa argumentaatioissaan todellisuuden rakenteeseen peräkkäisyysiteiden ja rinnakkaisuussiteiden kautta. Esimerkki peräkkäisyysiteestä (syy ja seuraus) löytyy argumentista, jossa reettori ilmaisee maailmansotien aikaisen vilkkaan kanssakäymisen ja siitä saadut kokemukset sellaisena asiana, jonka pohjalle voidaan nykyisetkin yhteistyömuodot rakentaa. Jos siis Suomella ja Baltian tasavalloilla on ollut ennenkin yhteisiä intressejä, niin niitä voi olla myös nykyaikanakin. Esimerkkinä rinnakkaisuussiteestä (henkilö ja hänen tekojensa suhde) taas toimii maininta sekä Baltian tasavaltojen johtajien että kansalaisten määrätietoisesta toiminnasta itsenäisyyden palauttamistyössä. Reettori antaa siis ymmärtää että ihmisten henkilökohtaisella panoksella oli ratkaiseva merkitys Baltian tasavaltojen itsenäisyyden toteutumiseksi.

Reettori vetoaa myös todellisuuden rakennetta määrittävään argumentaatioon, jossa käytetään hyväksi jotakin erityistapausta. Tästä esimerkkejä ovat yhteistyösuhteen laatua kuvailevat konkreettiset havainnollistukset: *"Me kaikki ammennamme kulttuurimme elinvoimaa ikivanhoista lähteistä. Uskonkin, että myös kulttuurin saralla keskinäisellä vuorovaikutuksella on kaikki edellytykset kehittyä myöntäisesti."* Konkreettinen havainnollistus on myös siinä, kun valtioiden kahdenkeskisten suhteiden uuden tulemisen laatua arvioidaan sellaisella välineellä, että mainitaan päätös perustaa jokaiseen Baltian maahan täysimittaiset diplomaattiedustustot. Suomi siis lopulta hyväksyi Baltian tasavaltojen itsenäisyyden, vaikka prosessin alussa hyväksynnälle ei näyttänyt löytyvän perusteita.

Esimerkki 3:

"Suomi on osallistunut aktiivisesti poliittisen ja taloudellisen uudistuksen tukemiseen ja kannattanut Euroopan vakaussopimusta, joka kohdistuu keskeisesti Suomen lähialueelle.

Suomen vakauspolitiikan painopistesuuntana on lähialue: Baltian maat ja rajantakaiset Venäjän alueet sekä laajemmin Itämeren alue ja Barentsin alue. Suomi on läheisessä yhteistyössä muiden pohjoismaiden kanssa tukenut itsenäisyytensä palauttaneita

Viroa, Latviaa ja Liettuaa niiden vakiinnuttaessa kansainvälistä asemaansa, toteuttaessa uudistuspolitiikkaa ja hakeutuessa mukaan eurooppalaiseen integraatioon.

Pohjoismaat ovat antaneet Baltian maille tukea demokraattisten instituutioiden jälleenrakentamiseen. Pohjoismaiden antama suvereniteettituki on auttanut Baltian maita rakentamaan ja uudistamaan poliisi-, rajavaltio- ja puolustushallintoaan täysivaltaisuuden ja itsemääräämisoikeuden valvomisen edellyttämälle tasolle.

Pohjoismaiden tavoitteena on tukea neuvostovallan jäänteiden purkamista ja edesauttaa kansainvälisten periaatteiden mukaisia normaaleja naapuruussuhteita Baltian maiden ja Venäjän välillä. Tällainen vakauskehitys edistää tärkeällä tavalla Baltian maiden integroitumista eurooppalaisiin yhteistyöjärjestöihin. Entisen Neuvostoliiton (Venäjän) joukkojen poistuminen Baltian maista, joka toteutui elokuun loppuun mennessä 1994, on ollut perusedellytys suhderekahitykselle. Pohjoismaat toimivat välittäjinä vieraiden joukkojen vetäytymistä koskevan kansainvälisen yhteisymmärryksen kirjaamisessa Helsingin ETYK-asiakirjaan 1992. Suomi pyrki osaltaan antamaan hyviä palveluja Venäjän ja Viron välisille neuvotteluille joukkojen lopullista ja täydellistä vetäytymistä koskevan sopimuksen solmimiseksi...

Pohjoismaat ovat tukeneet Baltian maiden tuloa Euroopan neuvoston jäseniksi. Suomi on kahdenvälisesti ja yhdessä muiden pohjoismaiden kanssa samoin kuin Euroopan neuvoston ohjelmien ja ETY-järjestön valtuuskuntien kautta tukenut Baltian maiden nopeaa muutosta demokraattisiksi oikeusvaltioiksi. Erityisen tärkeänä tavoitteena on kansallisten yhteisöjen välisen vuoropuhelun ja kansalaisyhteiskunnan rakentamisen edistäminen Virossa ja myös Latviassa...

Pitkän aikavälin linjaratkaisuna Baltian maiden muutoksen ja vakauden varmistamiseksi on niiden liittyminen poliittista ja taloudellista yhdyntymistä toteuttavaan Euroopan unioniin. Suomen ja muiden pohjoismaiden johdonmukaisena linjana on ollut saattaa Baltian maat samalle lähtöviivalle Keski-Euroopan maiden kanssa jäsenyyden tavoittelijoina, mikä on vahvistettu Essenin huippukokouksen päätöksellä. Suomi tukee Viroa ja muita Baltian maita, jotta ne voisivat mahdollisimman nopeasti saavuttaa jäsenyyden poliittiset ja taloudelliset kelpoisuusehdot. Tärkeänä tekijänä on Suomen taloudellinen kanssakäyminen Viron ja muiden Baltian maiden kanssa.

Suomi ajaa Euroopan unionin poliittisen kiinnostuksen ja voimavarojen suuntaamista Baltian maiden tukemiseen ja koko Itämeren alueen kehittämiseen. Se on keskeinen osa Suomen alueellista turvallisuuspolitiikkaa ja unionin pohjoista ulottuvuutta. Viime kädessä EU:n jäsenyyden saavuttaminen on kiinni Baltian maista itsestään." (Turvallisuus muuttuvassa maailmassa 1995, 22-24.)¹⁹

¹⁹ Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 6.6.1995 Suomen turvallisuuspolitiikan suuntalinjoista, osa "Vakauspolitiikka Suomen lähialueilla" -alaluvusta

Tulkinta:**Argumentaation viitekehys (ethos)**

Reettori ja yleisö

Reettorina tässä esimerkissä toimii Suomen valtioneuvosto ja ensisijaisena yleisönä maan eduskunta, jolle selonteko on muotoiltu. Kysymys on low politics -tason virallisesta ja julkisesta asiakirjatekstistä, joka käsittelee Suomen turvallisuuspolitiikan suuntalinjoja. Asiakirjan virallisuus ja julkisuus tekee siitä myös universaaliyleisölle tarkoitettun tekstin, vaikka se onkin ensisijaisesti tarkoitettu erityisyleisölle eli eduskunnalle. Teksti sisältää erityisyleisölle kohdistetun ulkopoliittisen suostuttelun rinnalla myös ulkopoliittisen vakuuttamisen elementtejä. Reettori eli valtioneuvosto pyrkii saavuttamaan eduskunnan luottamuksen lisäksi myös mahdollisimman laajan hyväksynnän muilta yleisöryhmiltä, kotimaisilta ja ulkomaalaisilta, noudattamilleen ulkopoliittisille periaatteilleen ja tavoitteilleen.

Erityisyleisölle kohdistettua ulkopoliittista suostuttelua esiintyy tekstissä esimerkiksi siinä ulottuvuudessa, jossa valtioneuvosto tuo julki tarpeen jatkaa Baltian tasavaltojen tukemista. Tämä on sellaista suomalaisten resurssien siirtämistä ulkomaille, johon tarvitaan eduskunnan hyväksyntä: *"Pohjoismaat ovat antaneet Baltian maille tukea demokraattisten instituutioiden jälleenrakentamiseen. Pohjoismaiden antama suvereniteettituki on auttanut Baltian maita..."* Tekstissä esiintyy myös universaaliyleisölle kohdistettua vakuuttamista samasta aihepiiristä, mutta tällöin annettavan tuen merkitys perustellaan tälle laajemmalle yleisölle eri ulottuvuudesta: *"Se on keskeinen osa Suomen alueellista turvallisuuspolitiikkaa ja (Euroopan) unionin pohjoista ulottuvuutta."* Suomi siis vakuuttaa jatkavansa tukipolitiikkaa, koska se on sen turvallisuuspolitiikkaan liittyvä keskeinen osa.

Argumentaation lähtökohdat (pathos)

Esisopimukset

Tekstissä olevan argumentaation luonteeseen vaikuttavat keskeisesti ne ulkopoliittiseen todellisuuteen liittyvät päämäärät, jotka ovat olleet olemassa tekstin laatimisen hetkellä. Taustalla ovat Baltian tasavaltojen itsenäistyminen, Venäjän nouseminen Neuvostoliiton perijäksi suurvaltana sekä Suomen

liittyminen Euroopan unionin jäseneksi. Suomen lähialueisiin liittyvässä ulkopoliittisessa konstellaatiossa on tapahtunut asioita, jotka ovat selkeyttäneet toimintatapoja ja ulkopoliitiikan ennustettavuutta. Erityisesti Suomen EU-jäsenyys on profiloitunut uudelleen maan roolia ulkopoliittisena toimijana.

Suomen EU-jäsenyys antaa maalle mahdollisuuden arvioida ulkopoliittista todellisuutta uudesta lähtökohdasta ja esittää myös otaksumia tulevaisuudesta uusista ulottuvuuksista käsin. Unionin jäsenyys on institutionaalinen lähtökohta, joka muodostaa moniulotteisemman järjestelmän verrattaessa sitä esimerkiksi aiempaan puolueettomuuden lähtökohtaan ja pohjoismaiseen yhteistyöhön. Vaikka Suomella on uudessa ulkopoliittisessa asemassaan mahdollisuus ottaa ehkä painoarvoltaan vahvempia lähtökohtia argumentaatiolleen, tuo unionin jäsenyys mukanaan myös lisääntyntä vastuuta toisista jäsenvaltioista, joka Suomen pitää ottaa argumentaatiossa huomioon. Vaikka siis Suomi tuntisi olevansa vapaampi tai eurooppalaisempi, on se myös toisaalta sidottu sellaisiin järjestelmiin, joista sillä ei ole aikaisempaa kokemusta. Tämä näkyy tekstissä ilmenevänä varovaisuutena määriteltäessä argumentaation lähtökohtia.

Suomen EU-jäsenyys ja pohjoismaisuus ovat ulkopoliittisia tosiseikkoja, joita pidetään reaali-teetteina. Unionin jäsenenä Suomella on mahdollisuus tukea yhdessä Pohjoismaiden kanssa Baltian maita, Venäjää sekä laajemmin koko Itämeren aluetta ja myös Barentsin aluetta. Suomi otaksuu, että se Pohjoismaiden kanssa pystyy vaikuttamaan lähialueiden ulkopoliittiseen tilan tasapainottamiseen ja avustamaan Baltian tasavaltoja niiden EU-jäsenyyspyrkimyksissään: *"Pohjoismaiden tavoitteena on tukea neuvostovallan jäänteiden purkamista ja edesauttaa kansainvälisten periaatteiden mukaisia normaaleja naapuruussuhteita Baltian maiden ja Venäjän välillä ... Suomen ja muiden pohjoismaiden johdonmukaisena linjana on ollut saattaa Baltian maat samalle lähtöviivalle Keski-Euroopan maiden kanssa jäsenyyden tavoittelijoina, mikä on vahvistettu Essenin huippukokouksen päätöksellä."*

Tekstissä ilmenevät suotavuuden päämäärät liittyvät arvoihin, hierarkioihin ja päättelysääntöihin, joiden käytöllä pyritään suostuttelemaan Itämeren alueen valtioita yksimielisyyteen ja rauhanomaisten keinojen käyttöön ongelmien ratkaisussa. Valtioneuvosto rektorina käyttää konkreettisia arvoja, kuten *Suomi*, *Pohjoismaat* ja *EU*, pyrkiessään lujittamaan näiden painoarvoa kansainvälisessä politiikassa. Abstrakteista arvoista esiintyy mm. *itsenäisyys* ja

integraatio, joiden käytöllä pyritään lujittamaan käynnissäolevan prosessin oikeutusta. Universaalien arvojen käytöllä haetaan yksimielisyyttä ja ratkaisua ongelmiin. Näitä edustavat teksissä mm. *tuki, yhteistyö, edistäminen ja yhteisymmärrys*.

Mielenkiintoinen on tekstissä toistuva vakauden painottaminen. Siinä puhutaan Euroopan *vakaussopimuksesta*, Suomen *vakaussopimuksesta*, Baltian ja Venäjän välisestä *vakaussopimuksesta* jne. Tämän asian painottaminen merkitsee sitä, että Suomi kantaa huolta tasapainoisen kehityksen edistymisestä lähialueillaan, johon se ei toivo ylimääräisiä ongelmia. Baltian maille esitetään ikäänkuin signaali siitä, että niiden tulisi toimia kehityksessä rauhallisesti ja rakentaa yhteistyötä paremmaksi etenkin Venäjän suuntaan. Mikään uhoaminen tai keikuttelu ei saa uhata lähialueiden vakautta. Jos Baltiassa tähän ei suostuttaisi, ei Suomikaan suostuisi tukemaan niitä EU-yrityksissään, jonka piiriin se kuitenkin muuten mielellään ottaisi ne mukaan.

Argumentaation kulku (logos)

Argumentaatiotekniikat

Teksti noudattaa assosiativista kulkua. Siinä käytetään todellisuuden rakenteeseen vetoavaa, todellisuuden rakennetta määrittävää ja kvasiloogista argumentaatioita. Todellisuuden rakenteeseen vetoavat sellaiset argumentit, joissa ilmaistaan asioiden väliset riippuvuussuhteet, jotka perustuvat hyväksytyyn faktaan. Tästä esimerkkinä toimii tekstissä oleva ilmaisu siitä, että Baltian maat ovat muuttumassa demokraattisiksi oikeusvaltioiksi, koska ne ovat hyväksyneet ETYKin periaatteet sekä toimineet uudistuspolitiikassaan Euroopan neuvoston ohjelmien mukaisesti. Todellisuuden rakennetta määrittävät argumentit ovat havainnollistuksia tai esimerkkejä olemassaolevista säännönmukaisuuksista. Baltiassa naapurisuhteiden uskotaan etenevän positiiviseen suuntaan kohti vakaampia toimintatapoja, koska Neuvostoliiton (Venäjän) joukkojen poistuminen Baltian maista on saatu aikaan. Kvasiloogista argumentaatiota edustavat tulevaisuuteen liittyvät arviointit. Baltian maiden uskotaan pääsevän EU:n jäseniksi, jos ne pystyvät saavuttamaan jäsenyyden poliittiset ja taloudelliset kelpoisuusehdot. Vaikka Suomi yhdessä muiden Pohjoismaiden kanssa onkin tukemassa tätä hanketta, mainitaan EU-jäsenyyden olevan viime kädessä kiinni Baltian maista itsestään.

Suomi ja Pohjoismaat näyttävät ottaneen Baltian ja koko Itämeren alueen asiat tärkeiksi tehtäväksi yhteistyöpolitiikassaan. Tätä tukevat käydyn argumentaation lähtökodissa ilmenevät ulottuvuudet sekä se argumentaatiotekniikka, miten asioita esitetään. Argumentaatioteknisesti Baltian tasavaltojen itsenäistyminen pyritään tuomaan julki mahdollisimman normaalina seurauksena tapahtuuneesta muutosprosessista, jonka uskotaan jatkuvan edelleen integroitumisen ja yhteistyösuhteiden kehittymisen merkeissä. Tekstistä nousee esille vakuuttelu paremmasta tulevaisuudesta, jolloin varotaan tuomasta julki erilaisten uhkakuvien mahdollinen olemassaolo. Baltan politiikassakin siis virallisen optimismin liturgia tuntuu toimivan samalla tavoin vaikeiden asioiden välttelyä kuin Venäjän politiikassa tuli edellä todettua.

4.4.3 Suomen ja EU:n välinen yhteistyösuhde

Seuraavassa analysoidaan tässä esiteltäviä esimerkkejä käyttäen Suomen ja Euroopan unionin välistä yhteistyösuhdetta. Esimerkeistä ensimmäinen liittyy Euroopan poliittisen murroksen aikaan. Toinen esimerkki on ajalta, jolloin Suomi oli jättänyt jäsenyyshakemuksensa Euroopan unionille ja elettiin EU-kansanäänestyksen aattoa. Kolmas esimerkki liittyy jäsenyyden toteutumisen alkuaikaan, jolloin Suomi haki poliittista rooliaan unionissa. Neljäs ja viimeinen esimerkki on ajalta, jolloin EU-jäsenyys on muodostunut jo vakiintuneemmaksi ilmiöksi suomalaisessa ulkopoliitikassa.

Esimerkki 1:

"Meidän on lähiaikoina - tai ainakin lähivuosina - löydettävä uudet muodot suhteillemme Eurooppaan. Edessä olevat ratkaisut kuuluvat tärkeimpiin, joita Suomi on sodan jälkeen tehnyt. Ne antavat suunnan tämän maan lähivuosisikymmenien kehitykselle.

Ratkaisujen taakse olisi syytä kerätä niin paljon viisautta ja niin laaja poliittinen konsensus kuin maasta löytyy. Väkinäisyyden ja pienten enemmistöjen sijasta tarvitaan huolellista pohdintaa...

Ylivoimaiset ulkoiset tekijät ovat monasti tähän asti ajaneet Suomen kansan tärkeisiin ratkaisuihin. Usein Suomen historiassa valinta on ollut vain näennäinen. Itse asiassa muut ovat osoittaneet ratkaisun meille, tai ainakin määritelleet ahtaat marginaalit omalle valinnallemme. Tuloksen kanssa on sitten pitänyt elää. Välttämättömyydestä on myöhemmin yritetty tehdä hyve ja siinä on sitten yllättävän usein onnistuttukin.

Tästä meille on muodostunut hieman ongelmallinen käyttäytymismalli. Sitä voisi

nimittää vaikkapa ajopuusyndromeaksi. Suomessa ollaan taipuvaisia ajattelemaan, että meidän pitää tehdä juuri niin kuin muut tekevät. Muuten jäämme jälkijunaan tai peräti myöhästymme ajoneuvosta. Yksin jäämistä pelkäämme. Unohtumisesta tänne Euroopan kolealle reunalle puhutaan kuin maailmanlopusta...

Tuskin on kohtuullista vaatia hallitusta tekemään ratkaisuja toiveisiin perustuvan oletetun kehityslinjan pohjalta. Siihen tarvittaisiin näkijöitä, profettoja. Ja niistäkin vain harvat ovat yleensä osoittautuneet ihanteellisiksi hallitusmiehiksi.

Tärkeämpää kuin oikealta tuntuvat arvaukset, on toimintavapauden säilyttäminen. Se saattaa käydä tärkeäksi, jos käsitykset tulevasta sattuisivat muuttumaan. Suomen etuja eivät edistä myöskään näyttävät elkeet ja kuuluva esiintyminen, joita niin ikään usein julkisesti vaaditaan.

Aktiivisuus aktiivisuuden takia on kylläkin ikiaikaisen tuttu politiikan konsti. Englantilainen lastenkirjailija ja matemaatikko Lewis Carrol - porvarilliselta nimeltään Charles Lutwidge Dodgson - kertoi vuonna 1872 julkaistussa teoksessaan Liisan seikkailuista peilimaailmassa (Through the Looking Glass).

Liisa joutui juoksemaan kovaa ja pitkään shakkilaudan Punaisen Kuningattaren seurana. Viimein he pysähtyivät levähtämään...

"Liisa katsoi hämmästyneenä ympärilleen. - Mitä ihmettä, mehän olemme olleet tämän puun alla koko ajan! Kaikki on ihan kuin ennenkin! - Totta kai, sanoi Kuningatar. - Miten muutenkaan voisi olla? - MEIDÄN maassa, sanoi Liisa yhä vähän hengästyneenä - tullaan toiseen paikkaan, jos juostaan lujaa ja kauan, niin kuin me juuri olemme tehneet. - Sitten teillä ollaan hitaita! sanoi Kuningatar. - Täällä saat juosta kaikin voimin, jos haluat pysyä paikoillasi. Ja jos haluat päästä eteenpäin toiseen paikkaan, saat juosta kaksin verroin niin kovasti. - En halua päästä toiseen paikkaan! sanoi Liisa. - Olen aivan tyytyväinen - paitsi että minulla on kovin kuuma ja janottaa kovasti." Juuri nyt ei eurointegraatiossa ole oikea aika juosta kaikin voimin tietämättä, minne menee. Ei ole varmaa, että käy edes yhtä hyvin kuin sadun Liisalle eli että päätyy samaan paikkaan, josta lähdettiin...

Tuudittaudumme täällä Suomessa vaaralliseen toiveuneen, jos luulemme instituutioiden - jäsenyyden siellä tai täällä - olevan jonkinlainen patenttiratkaisu pulmiin.

Pelkään, että meillä jotkut odottavat EY:öä Suomen omien ongelmien ratkaisijaksi, jonkinlaiseksi sadun prinssiksi, joka ratsastaa pelastamaan Suomi-neidon pahan peikon pauloista.

Jäsenyys järjestössä ei sinänsä nosta tai kaada. Kaikki riippu ehdoista, joilla mukaan menemme. Niitä harkitessa pätee vain yksi mitta: Suomen kansallinen etu...

Joskin EY:n tie yhtenäiseen turvallisuus-, ulko- ja puolustuspolitiikkaan on kesken, tavoitteet ovat kuitenkin selvät. Puheenjohtaja Delors ja monet muut ovat sen toistuvasti todenneet. Tällaisen kehityksen tosiasiat on meillä usein unohdettu tai haluttu unohtaa. Nämä totuudet romuttaisivat keskeiset argumentit täysjäsenyyden puolesta.

Ympyrän neliöimistä pidetään toivottomana tehtävänä. Samaa on sanottava yrityksestä sovittaa yhteen täysjäsenyys nykyisessä EY:ssä ja Suomen puolueettomuuspolitiikka.

Alistuminen EY:n ulkopoliittiseen päätöksentekoon ja sitoutuminen yhteisiin turvallisuuspoliittisiin tavoitteisiin merkitsisi, että Suomi vapaaehtoisesti itsenäisyydestään luopuen sulautuisi suurvaltaan.

Totta on, että eräät haluavat heittää myös Suomen puolueettomuuspolitiikan vanhentuneena kertakäyttöhyödykkeenä menemään. Heidän puolustuksekseni on sanottava, että he eivät tiedä, mitä tekevät. Nämä valtioviisaat eivät koskaan ole nähneetkään puolueettomuuden olemusta.

Puolueettomuus ei ole pehmoleikkiä kansainvälisissä järjestöissä hyvien asioiden ja sillanrakentamisen hyväksi. Suomen puolueettomuus on kehittämämme keino elinetsijämme varjelemiseksi, itsenäisyytemme, suvereniteettimme ja kansamme olemassaolon turvaamiseksi.

Ei puolueettomuus ole Suomelle myytti eikä myöskään pyhä lehmä, kuten joskus ilkkuen väitetään. Puolueettomuuskin on vain välikappale. Se on tapa suhtautua ulkopuolisiin ja meille kuulumattomiin ristiriitoihin. Se on periaate olla ottamatta kiistoissa kantaa yhden puolesta toista vastaan. Se on asenne, joka tekee mahdolliseksi, niin tarvittaessa, myös yhteistyö- ja sovittelupalvelut vaikkapa kansainvälisissä järjestöissä.

Mikään tässä asetelmassa ei ole vanhentunut. Vai väittääkö joku, että ristiriidat kansojen välillä Euroopassa ovat todella lakanneet? Tai että, esimerkin ottaakseni, suurvalta-USA:n, suurvalta-Japanin ja suurvalta-EY:n välillä ei voisi koskaan tulevaisuudessa syttyä vaikkapa taloudellista tai kauppakonfliktia? Tai että suurvalta-EY ei koskaan tule etujaan varjellakseen puuttumaan ulkoeurooppalaisiin selkkauksiin Lähi-idässä, Afrikassa tai muualla?

Tai että EY ei enää koskaan voi joutua selkkaukseen itäisen Euroopan suurvallan kanssa, kutsuttakoonpa sitä nyt sitten vaikkapa Venäjäksi? "Raja railona aukeaa. Edessä Aasia, Itä. Takana Länttä ja Eurooppaa; varjelen, vartija sitä." Tähän asetelmaanko meidät suomalaiset jälleen haluttaisiin ajaa?

Vastaus hakattiin jo yli kaksi vuosisataa sitten Viaporin kuninkaanporttiin:

Eftervärld står här på egen botn och lita icke på främmande hjälp - Jälkimaailma seisoo täällä omalla pohjalla äläkä luota vieraaseen apuun." (Holkeri 1990.)²⁰

²⁰ "Suomi hakee tietään"; osa pääministeri Harri Holkerin puheesta Paasikivi-seuran vuosikokouksessa Helsingissä 27.11.1990

Tulkinta:**Argumentaation viitekehys (ethos)**

Reettori ja yleisö

Tässä esimerkissä reettorina toimii Suomen pääministeri ja yleisönä Paasikivi-seuran jäseniä. Kysymyksessä on siis low politics -tason argumentaatioesimerkki. Argumentaatio on suunnattu esittämisen hetkellä politiikan asiantuntijoista muodostuvalle erityisyleisölle, jonka pääministeri pyrkii suostuttelemaan hyväksymään omat arvionsa Suomen ulkopoliittisesta tilanteesta. Mutta pääministeri tiedostaa myös tilaisuuden julkisuusarvon, jolloin hän argumentaatioissaan ottaa huomioon myös joukkotiedotusvälineiden kautta esitelmän laatua arvioivan universaaliyleisön. Tälle hän pyrkii vakuuttamaan Suomen ulkopoliittikan hoitoon liittyvien elementtien jatkuvuuden ja harkitsevan suhtautumisen lähitulevaisuuden haasteisiin.

Esimerkkinä erityisyleisön suostuttelusta on mm. maininta siitä, että ulkopoliittisessa päätöksenteossa ajopuumanen käyttäytymisen sijasta tulisi toimia niin, että Suomen itsenäinen toimintavapaus säilytettäisiin, vaikka julkinen paine vaatisikin seuraamaan toisten valtioiden päätöksiä. Universaaliyleisölle kohdistettua vakuuttelua taas edustaa puolueettomuuden arvostaminen ja sen määrittäminen Suomelle tärkeäksi ja sopivimmaksi vaihtoehdoksi toimia kansainvälisessä järjestelmässä.

Reettori esittelee itsensä yleisölle paitsi ulkopoliittikan asiantuntijana myös sen sisältökysymyksistä vastaavana henkilönä. Pääministeri pyrkii antamaan itsestään yleisölle sellaisen kuvan, että hän seuraa aikaansa on tietoinen akuuteista ulkopoliittisista kysymyksistä. Hän haluaa myös kertoa tietävänsä ratkaisuja ajankohtaisiin asioihin.

Argumentaation lähtökohdat (pathos)

Esisopimukset

Reettorin argumentaatioissa heijastuvat oman aikansa lähtökohdat Suomen ulkopoliittisesta asemasta sekä siihen liittyvistä totuuksista, tosiseikoista ja otaksumista. Kylmän sodan aikana tutuksi tullut maailmankuva on muuttunut, jolloin vanhat ja totut ideat sekä toimintatavat ovat

ristiriidassa vallitsevan poliittisen realismin kanssa. Muutosten tuulten aiheuttamassa epävarmassa tilanteessa reettori valitsee pysyttämisen vanhakantaisissa ja tunnetuissa määrittelyissä ja varoo lähtemästä spekuloidaan tulevaisuuden optioilla. Hän pyrkii näin viestittämään sen ajatuksen, että Suomi toimii harkitsevasti suhtautumisessa uusiin yhteistyön ja integraation mahdollisuuksiin: *"Tuskin on kohtuullista vaatia hallitusta tekemään ratkaisuja toiveisiin perustuvan oletetun kehityslinjan pohjalta. Siihen tarvittaisiin näkijöitä, profettoja. Ja niistäkin vain harvat ovat yleensä osoittautuneet ihanteellisiksi hallitusmiehiksi."*

Reettorille Suomen puolueettomuus on tosiseikka, realiteetti, jonka arvon ja aseman hän uskoo säilyvän muutospainesta huolimatta. Hän arvostellee jyrkästi puolueettomuuteen vähättelevästi suhtautuvia tahoja ja luokittelee heidät raamatullisesti autuaan yksinkertaisiksi: *"He eivät tiedä mitä tekevät. Nämä valtioviisaat eivät koskaan ole nähneetkään puolueettomuuden olemusta."* Koska pääministerin mielestä ulkopoliittisten ilmiöiden arvioinnissa ilmenee yksinkertaisuutta, hän ryhtyy oikeaoppiseksi kasvattajaksi. Hän pyrkii yksinkertaistamaan asioita, jotta kaikki ymmärtäisivät helposti asioiden väliset yhteydet: *"Puolueettomuus ei ole pehmoleikkiä. Puolueettomuus on kehittämämme keino elinestujemme ... turvaamiseksi. Ei puolueettomuus ole Suomelle myytti eikä myöskään pyhä lehmä ... Se on tapa suhtautua ulkopuolisiin ja meille kuulumattomiin ristiriitoihin."* Reettorin ilmaisemat totuudet puolueettomuudesta ja sen puolesta käymä kasvatustaistelu lienee tarkoitettu siis tilaisuudessa läsnäolevalle politiikan asiantuntijajoukolle, vaikka argumentaation lähtökohdilta tuntuisi soveltuvan vakuutteluineen universaaliyleisölle. Voi vain kuvitella, miten politiikan asiantuntijoista muodotua erityisyleisö, jolla voi olettaa olevan kykyä analysoida vaativampiakin poliittisia syy- ja seuraussuhteita, on suhtautunut pääministerin oppituntiin.

Mielenkiintoisia ovat myös reettorin esittämät otaksumat eurooppalaisen integraation vaikutuksista Suomeen. Prinssejä, peikkoja ja Suomi-neitoja sisältävän värikkään sanailun jälkeen hän lausuu: *"Ympyrän neliöimistä pidetään toivottomana tehtävänä. Samaa on sanottava yrityksestä sovittaa yhteen täysjäsenyys nykyisessä EY:ssä ja Suomen puolueettomuuspolitiikka."* Koska hän siis nostaa puolueettomuuspolitiikan argumentaatiossaan korkeaan arvoon, suhtautuu hän hyvin pidättyväisesti EY:n täysjäsenyyteen. Hän kiteyttää asiansa viittaamalla Viaporin kuninkaanportin sanomaan, hyvin paljon ulkopoliittisessa diskurssissa käytettyyn fraasiin. Mielenkiintoinen on myös reettorin otaksuma siitä, että EY:n turvallisuus-,

ulko- ja puolustuspolitiikan tavoitteet ovat selvät, joiden hän näkee romuttavan keskeiset argumentit Suomen täysjäsenyyden puolesta. Pääministeri on siis puolueettomuuden asialla.

Reettori vetoaa argumentaatioissaan konkreettisiin arvoihin, joiden avulla hän pyrkii lujittamaan konservatiivista yhteiskunta-ajattelua. Hän vetoaa Suomen etujen ja toimintavapauden puolesta. Hän vetoaa myös abstrakteihin arvoihin, kuten itsenäisyyteen, jotta yleisö ymmärtäisi, millaisia vaihtoehtoja sille ollaan esittämässä. Universaalien arvojen esittämisellä reettori pyrkii ratkaisemaan maailmankuvien yhteentörmäyksessä ilmenevät ongelmat, kuten vetoamalla mm. yhteistyöhön, sovitteluun, konsensukseen ja viisauteen.

Reettorin muodostamissa hierarkioissa Suomen etu ja puolueettomuuspolitiikka nousevat siis korkeimpaan asemaan, joiden puolesta hän pyrkii puhumaan yleisölle. Hänen esittämässään päätelmissä puolueettomuuden säilyttäminen ja ristiriitojen ulkopuolella pysyttäytyminen ovat Suomelle ensisijaisen tärkeitä asioita, joista ovat muistutuksena jo historiallisetkin kokemukset. Olemassa olevien järjestelmien hän katsoo olevan parempia suhteessa mahdollisiin järjestelmiin.

Suomen edun ja puolueettomuuden nostaminen muiden asioiden edelle viittaa sopimusmoraalin ajan formulointeihin. Puolueettomuuspolitiikka on väline, eräänlainen suomalainen yhteiskuntasopimuksen muoto, joilla kansallinen etu voidaan parhaiten turvata. Suomen etu toteutuu myös pitäytymällä vanhoissa ja totutuissa sopimuksissa, kuten YYA-sopimuksessa, joiden kautta luottamuksen uskotaan pysyvän yllä ajan paineista huolimatta.

Argumentaation kulku (logos)

Argumentaatiotekniikat

Teksti noudattaa assosiatiivista kulkua, jossa argumentaatorakenne liittyy toisiinsa erillään olevia elementtejä. Näistä muodostetaan arviointiperusteita ulkopoliitikasta. Reettori käyttää kvasiloogisia argumentteja, todellisuuden rakenteeseen vetoavia argumentteja, todellisuuden rakennetta määrittäviä argumentteja ja metaforia tekstissään.

Kvasiloogiset argumentit toimivat puolueettomuuden jatkuvuuden puolustajina tilanteessa, jossa perinteiset käsitykset ulkopoliitikasta on asetettu

kyseenalaisiksi. Vaikka reettori ei voi olla varma puolueettomuuden säilymisestä tulevaisuudessa, hän pyrkii rakentamaan argumentaatioissaan sille vahvemman aseman. Tässä hän vetoaa eräänlaiseen kansainvälisen politiikan konservatismiin, jonka perusajatuksena on tukeutua olemassaolevaan eikä lähteä seuraamaan epävarmempia vaihtoehtoja. Reettori pyrkii osoittamaan, ettei kansainvälisen politiikan asetelmassa ole mikään muuttunut. Hän pohtii esimerkiksi, ovatko konfliktien mahdollisuudet todella poistuneet Euroopassa. Koska tästä ei voida olla hänen mielestään varmoja, eikä siitä ehkä voida olla koskaan varmoja, on hänen mielestään Suomelle edullisempaa pysyttäytyä totutuissa ulkopoliittisissa ratkaisuisissa.

Reettori vetoaa argumentaatioissaan todellisuuden rakenteeseen, kun hän arvioi integraatiopolitiikan syitä ja seurauksia. Reettori on ymmärtänyt EY:n olevan kylmän sodan aikana muodostettu liittoutuma, jonka jäsenyys on edellyttänyt yhtenäisiä ajatuksia eurooppalaisista poliittisista ja taloudellisista ilmiöistä. EY:n kylmän sodan aikana esittämät mustavalkoiset näkemykset eurooppalaisista blokeista heijastuvat edelleenkin reettorin mielestä EY:n päätöksenteossa ja hallinnossa. Siksi hän näkee puolueettomuuden olevan yhteisopimattomissa EY:n jäsenyyden kanssa. Ja koska Suomi noudattaa puolueettomuuspolitiikkaa, ei se voi siksi olla tämänlaisen yhteisön jäsen. Tätä ilmiötä hän tarkastelee myös määrittäessään todellisuuden rakennetta konkreettisten esimerkkien ja havainnollistusten kautta. Hän viittaa EY:n puheenjohtajan Delorsin lausuntoon siitä, että yhteisön tavoitteet ovat selvät. Näihin tavoitteisiin ei reettorin mukaan Suomi voi yhtyä, koska se merkitsisi alistumista EY:n ulkopoliittiseen päätöksentekoon sekä sitoutumista yhteisiin turvallisuuspoliittisiin tavoitteisiin.

Reettori tehostaa argumentaatiotaan käyttämällä mielenkiintoisia metaforia. Hän pyrkii luomaan niiden avulla uutta todellisuutta ja pukemaan alastomat sanat eri tarkoituksiin. Yleisön tehtäväksi jää tällöin muodostaa käsityksensä ulkopoliittisesta todellisuudesta subjektiivisten tulkintojen kautta. Liisan seikkailu peilimaassa on reettorin yritys hillitä Suomessa syntynyttä integraatiohuumaa, joka selvästi on ärsyttänyt häntä pääministerinä. Hän haluaa varoittaa paitsi integraatioon liittyvistä epävarmuuksista, myös siihen sisältyvistä kulttuuri- ja toimintaeroista, joista suomalaisilla ei ole kokemusta. Metaforaa tulkiten EY:ssä suomalaisille tutut käytännöt voivat mennä aivan pääläelleen kuin peilimaassa ikään.

Metaforaa käytetään myös tekniikkana siinä yhteydessä, jossa EY

kuvaillaan prinssinä, jonka nähdään pelastavan Suomi-neidon pahan peikon pauloista tunnetun satuteeman mukaisesti. Reettori jättää avoimeksi pahan peikon subjektin, mutta yleisö ilmeisesti osaa yhdistää asioita, kun hän edellä tekstissään on puhunut julkisuudessa käsitellyistä näkökulmista, että Suomi olisi unohtumassa Euroopan kolealle nurkalle. Tämän ajattelutavan hän haluaa osoittaa virheelliseksi ja metaforan käytöllä reettori haluaa tuoda julki sen, että kysymyksessä on lähinnä lapsellisuuden piirteitä saava satuilu.

Suomen ja EY:n välinen yhteistyösuhde sisältää tämän esimerkin valossa kohtuullisen paljon ongelmia, jotka tulisi ratkaista Suomen mahdollisen jäsenyyden tieltä. Aika ja paikka ei ollut vielä siis sopiva Suomen jäsenyydelle reettorin mielestä. Hän joutui ilmaisemaan asian pernteisellä äänellä kuitenkin aavistaen, että hän seisoj tulevan muutoksen rajalla.

Esimerkki 2:

"Olemme valmistautumassa ratkaisemaan kansanäänestyksellä Suomen jäsenyyden Euroopan unionissa. Samaan aikaan kansainvälinen yhteisö on kuoriutumassa puolivuosisataisesta kahtiajaon järjestyksestä. Yhteistyöllä ja sovittelulla on nyt enemmän kannattajia ja mahdollisuuksia kuin koskaan aiemmin. Kansainvälisessä yhteisössä olemme saaneet kunnollisen mahdollisuuden paremman ja turvallisemman huomisen luomiseen.

Suomi on historiallisen valinnan edessä. Olemme kansakuntana nyt siinä onnellisessa asemassa, että suomalaisia ei kukaan ulkopuolinen pakota tekemään ratkaisua. Olemme toden teolla oman onnemme seppiä.

Kansanäänestystä ei maassamme ole käytetty koskaan aiemmin maamme ulkoisten suhteiden ratkaisemiseen. Neuvoa-antava kansanäänestys kuvaa hyvin koko yhdentymisprosessin perusluonnetta: kysymys on vapaaehtoisesta osallistumisesta itsenäisten valtioiden yhteistyöhön.

Kysymys itsenäisyydestä on hallinnut paljolti maassamme käytyä EU-keskustelua. Suomalaisille oma maa on rakas. Sen eteen teemme herkeämättä työtä. Sen kansalaisten kaikkalainen hyvinvointi on silmäterämme. Tässä EU-asia ei meitä erota eikä erottele.

Suomi on kansallisen olemassaolonsa aikana saanut tärkeimmät kulttuuriset ja yhteiskunnalliset vaikutteensa Pohjolasta sekä keskisestä Euroopasta. Maantieteellisen

asemamme seurauksena olemme olleet myös vuorovaikutuksessa venäläisen kulttuurin kanssa.

Olemme luoneet kansallisen identiteettimme tässä kulttuurien vuorovaikutuksessa, omimmista kiinnipitäen, mutta antaen tilaa myös ulkoisille vaikutteille. Kansallinen identiteettimme istuu siten lujassa ja on vuosisataisen kehityksen tulos.

Uhka kansalliselle omaleimaisuudelle ei siten ole avautuminen muulle maailmalle, vaan ovien sulkeminen. Näin on ollut ja näin on jatkossakin...

Laajentuessaan unioni luo... perustaa vakaalle ja tasapainoiselle kehitykselle koko maanosassa. Laajentuva unioni on täysin keskeinen tekijä itäisen Keski-Euroopan siirtymätalouksien kehitykselle. Edesauttaessamme laajennusta välillisesti vaikutamme näiden maiden kehitykseen myönteisellä tavalla.

EU:n laajentumisessa yhdistyvät Suomen kannalta sekä taloudellisen hyvinvoinnin että turvallisuuden tavoitteet. Voimme itse kukin miettiä, mitä merkitsisi, että Euroopan yhteisö ei olisi alkanut laajentua 1960-luvun lopulta lähtien.

Keskustelussa on paljon esitetty kysymyksiä siitä, miten käy rajojemme, mikäli meistä tulee unionin jäsen. Joudummeko väestön hallitsemattomien muuttovirtojen keskelle? Entä lisääntykö rikollisuus? Tuhoutuvatko järvemme ja järvien rannat? Kysymykset ovat ymmärrettäviä.

Yksikään maa ei kykene yksin selviytymään tämänlaajuisista uusista turvallisuusuhkista. EU on näidenkin ongelmien ratkomisessa meille paras väline. Ilman EU:n kautta tapahtuvaa yhteistyötä emme ennen pitkää selviä tyydyttävästi näistä haasteista.

Euroopan unioni on - kuten olen eri yhteyksissä korostanut - nimenomaan itsenäisten valtioiden yhteistyöjärjestely, uudenlainen valtioiden yhteenliittymä. Tämä on myös kirjattu unionin perusasiakirjoihin.

Nimenomaan pienille maille unioni tarjoaa enemmän mahdollisuuksia, kuin mitä ulkopuolella pysyminen merkitsisi...

EU-jäsenyys merkitsee joka tapauksessa monella tapaa vaativaa sopeutumisprosessia koko suomalaiselle yhteiskunnalle. Kyse on kuitenkin sopeutumisesta ei niukempiin, vaan suurempin mahdollisuuksiin. Jäsenyyden ulkopuolella meillä olisi vähemmän mahdollisuuksia

käytettävissämme. Tämän osoittavat kaikki keskeiset selvitykset. Muutoin emme tässä hankkeessa olisi mukana.” (Ahtisaari 1994.)²¹

Tulkinta:

Argumentaation viitekehys (ethos)

Reettori ja yleisö

Tässä esimerkissä reettorina toimii tasavallan presidentti. Kysymyksessä on high politics -tason argumentaatio pääasiassa universaaliyleisölle, koska reettori pyrkii pääsääntöisesti esittämään vakuuttavia argumentteja Suomen mahdollisen EU-jäsenyyden positiivisista vaikutuksista. Presidentin voidaan katsoa vaikuttaneen tällä argumentatiollaan joko tietoisesti tai tiedostamattaan kansalaisten äänestyskäyttäytymiseen EU-kansanäänestyksessä, sen ollessa ajankohtaisena asiana edessä lähitulevaisuudessa.

Esimerkkejä vakuuttelevasta argumentaatiosta ovat rektorin käyttämät ilmaisut yhteistyön onnistumisen hyvistä mahdollisuuksista ja toisaalta sen tarpeellisuudesta: *”Yhteistyöllä ja sovittelulla on nyt enemmän kannattajia ja mahdollisuuksia kuin koskaan aiemmin. Laajentuessaan unioni luo ... perustaa vakaalle ja tasapainoiselle kehitykselle koko maanosassa. EU:n laajentuessa yhdistyvät Suomen kannalta sekä taloudellisen hyvinvoinnin että turvallisuuden tavoitteet.”* Presidentti vetoaa totena ja hyväksytyinä pitämiinsä asioihin, joiden hän toivoo myös yleisön hyväksyvän.

Reettori pyrkii antamaan itsestään yleisölle sellaisen kuvan, että hän on harkinnut tarkkaan EU-jäsenyyden etuja ja haittoja, sekä päätenyt pohdoinnoissaan päätökseen. Ja kun hän tämän päätöksensä ilmaisee presidenttinä yleisölle, toivoo hän yleisön myös hyväksyvän sen sisällön. Hänellä on kuitenkin ulkopolitiikan johtajana osoittaa sellaisia perusteluja päätökselleen, jota kaikilla kansalaisilla ei välttämättä voi olla.

²¹ ”Itsenäinen Suomi yhdentyvässä Euroopassa”; osa tasavallan presidentti Martti Ahtisaaren puheesta Tampereella 24.9.1994

Argumentaation lähtökohdat (pathos)

Esisopimukset

Rektorin argumentaatiossa heijastuvat oman aikansa lähtökohdat Suomen ulkopoliittisesta asemasta sekä siihen liittyvistä tosiseikoista, totuuksista ja otaksumista. Suomea koskeva ulkopoliittinen asetelma oli muuttunut ratkaisevasti verratessa sitä edellä käsitellyn esimerkin ajan asetelmaan. Neuvostoliitto oli lakannut olemasta ja aatteellisesti uudistuva Venäjä oli perinyt sen aseman suurvaltana. YYA-sopimus sotilaallisine velvoitteineen oli purettu ja korvattu vapaamuotoisemmalla naapurisopimuksella suhteiden perustasta. Baltian tasavallat olivat myös itsenäistyneet ja erilaisille yhteistyömuodoille haettiin ennakkoluulottomasti vaihtoehtoja Itämeren alueella. EU oli tarkistanut kylmän sodan aikaisia jähmettyneitä periaatteitaan, jolloin joukolle Euroopan puolueettomia maita, Suomelle, Ruotsille ja Itävallalle, oli tullut mahdolliseksi hakea unionin jäsenyyttä.

Rektori määrittelee argumentaatiossa mahdolliseen EU-jäsenyyteen liittyviä todellisuuden päämääriä hyvin luottavaisesti. Hän uskoo integraation olevan ajalle tyypillinen reaaliteetti, jolla on mahdollisuus onnistua. Onnistuminen vaatii hänen mielestään kuitenkin sitoutumista edelleen syventyviin yhteistyömuotoihin: *"Euroopan unioni on ... itsenäisten valtioiden yhteistyöjärjestely, uudenlainen valtioiden yhteenliittymä. Nimenomaan pienille maille unioni tarjoaa enemmän mahdollisuuksia, kuin mitä ulkopuolella pysyminen merkitsisi... EU-jäsenyys merkitsee joka tapauksessa monella tapaa vaativaa sopeutumisprosessia koko suomalaiselle yhteiskunnalle. Kyse on kuitenkin sopeutumisesta ... suurempiin mahdollisuuksiin."*

Rektorin argumentaatio etenee kuitenkin enimmäkseen varsin yleisten otaksumien varassa, koska jäsenyydestä ei voi olla vielä olemassa tässä vaiheessa konkreettista tietoa. Hän kuitenkin uskoo ja vakuuttaa selvästi positiivisten lupauksen toteutuvan, jos Suomesta tulee EU:n jäsen: *"Suomi on historiallisen valinnan edessä. Uhka kansalliselle omaleimaisuudelle ei ole ... avautuminen muulle maailmalle, vaan ovien sulkeminen. Ilman EU:n kautta tapahtuvaa yhteistyötä emme ennen pitkää selviä tyydyttävästi näistä haasteista."*

Rektori käyttää runsaasti abstrakteja arvoja houkuttimena hyväksymään EU-jäsenyys ja toisaalta universaaleja arvoja yhteistyön tärkeyden

perusteluun. Reettorin käyttämiä abstrakteja arvoja ovat mm. *parempi ja turvallisempi huominen, vapaaehtoisuus, kansallinen identiteetti, omaleimaisuus, itsenäisyys, hyvinvointi* sekä *avautuminen maailmalle*. Reettorin käyttämiä universaaleja arvoja ovat mm. *paremmuus, turvallisuus, tärkeys, yhteistyö ja sovittelu*. Reettori tuo myös argumentaatiossaan julki hierarkioita, jotka koskettavat ihmisten arvoja. Hän pyrkii osoittamaan konkreettisesti EU:n tärkeyden eurooppalaisten ihmisten elämässä mm. ilmaisemalla kansalaisten ja valtioiden tarvitsevan unionia yhä monimuotoisempien asioiden hallitsemiseksi. Reettorin käyttämät päättelysäännöt ovat väittämiä elämän edullisuudesta EU:ssa suhteessa elämään ilman unionin jäsenyyttä. Hän pyrkii osoittamaan unionin olevan ainutkertainen mahdollisuus ja korvaamaton ilmiö ajan kansainvälisessä politiikassa.

Argumentaation kulku (logos)

Argumentaatiotekniikat

Teksti noudattaa assosiatiivista kulkua, jossa käytetään kvasiloogisia, todellisuuden rakenteeseen vetoavia ja todellisuuden rakennetta määrittäviä argumetteja. Kvasiloogisten argumenttien avulla reettori pyrkii vakuuttamaan yleisön siitä, että Suomen EU-jäsenyys ja ulkopoliittinen yhteistyö on myös loogisesti ajateltuna oikea ratkaisu. Suomi ei reettorin mukaan selviä uusista turvallisuusuhkista, kuten hallitsemattomista muuttovirroista, rikollisuuden lisääntymisen ongelmasta tai saastumisen ehkäisemisestä, jos se ei ole EU:n jäsen. Reettori pyrkii argumentaatiossaan osoittamaan myös sellaisen yhteyden olemassaolon, että osallistumalla EU:n laajentumiseen Suomi vaikuttaa myös itäisen Keski-Euroopan siirtymätalouksien kehitykseen myönteisesti. Näiden asioiden todistaminen oikeaksi on kuitenkin todellisuudessa kovin haastavaa.

Todellisuuden rakenteeseen vetoavaa argumentaatiota on reettorin selostama integraation lähtökohta. Kansainvälinen yhteisö on kuoriutumassa kahtiajaon järjestyksestä, koska yhteistyöllä ja sovittelulla on nyt enemmän kannattajia ja mahdollisuuksia kuin koskaan ennen. Siksi Suomenkin pitäisi osallistua tähän paremman ja turvallisemman huomisen luomiseen EU:n kautta.

Todellisuuden rakennetta määrittävää argumentaatiota on reettorin käyttämä havainnollistus EU-jäsenyyden suotavuuden konkretiasta. Hän väittää

jäsenyyden ulkopuolella olevan vähemmän mahdollisuuksia vaikuttaa kansallisten ja kansainvälisten asioiden tilaan, jota tukee kaikki keskeiset selvitykset. Hän jopa sanoo, että ilman tätä selvitystietoa Suomi ei olisi edes hakemassa EU:n jäsenyyttä. Mielenkiintoista on se, että reettori ei kuitenkaan konkretisoi sen tarkemmin näiden selvitysten sisältöjä tai niiden mittaamia tosiasioita. Ehkä tämä konkretiaan vetoaminen ilman todellista konkretiaa paljastaa reettorin puheen todellisen luonteen ja tarkoituksen. EU-jäsenyys olisi hyväksyttävä välttämättömänä tosiasiana, vaikka sen eduista ei ehkä olisikaan olemassa tarkempaa tietoa. On hyvä mennä toisten valtioiden mukana ratkaisemaan yhteisiä asioita uuteen yhteistyöfoorumiin. Tästä kaikesta herää kysymys, sisältääkö tämä ajattelutapa juuri sellaisia muotoja, joita pääministeri Holkeri edellisessä esimerkissä piti kaikkein halveksittavimpana. Miten Suomen etu oli todellisuudessa määritelty unioniin liityttäessä?

Esimerkki 3:

"Liittymällä Unioniin Suomi on hyväksynyt sen nykyisen perustan, Maastrichtin sopimusten määräykset ja tavoitteet. Hallitusten välisessä konferenssissa Suomi pääsee nyt vaikuttamaan Unionin kehittämiseen. Olemme valmiita lisäämään Unionin toimintakykyä muuttamatta kuitenkaan olennaisesti institutionaalista tasapainoa. Tämä merkitsee komission vahvan ja riippumattoman aseman turvaamista, Euroopan parlamentin aseman asteittaista kehittämistä, ulko- ja turvallisuuspoliittisen yhteistyön tiivistämistä sekä kansalaisten turvallisuuden lisäämistä tehostamalla yhteistyötä sisä- ja oikeusasioissa. Perinteisiä pohjoismaisia arvoja, joita nyt voimme ajaa EU:n tasolla ovat avoimuuden ja tasa-arvon lisääminen sekä ympäristöstä huolehtiminen kestävän kehityksen periaatteiden mukaisesti...

Suomi kannattaa Unionin laajentumista, osana pyrkimystä vakiinnuttaa demokratia ja markkinatalous koko maanosassamme. Tämä on monivaiheinen prosessi, joka jo sellaisenaan palvelee näitä tavoitteita. Kaikki jäsenehdokkaat ovat samalla lähtöviivalla, ja liittyminen riippuu aikanaan kunkin ehdokkaan omista edellytyksistä. Suomen erityisessä intressissä on Baltian maiden jäsenyys.

Vaikka Unioni aikanaan laajeneekin Suomi pysyy Venäjän naapurina. Sotien jälkeen olemme tässä naapurisuhteessamme kasvattaneet melkoisen poliittisen ja taloudellisen pääoman, joka on edelleenkin hyödynnettävissä - myös EU:n kannalta. Vastaavasti on EU-jäsenyytemme kasvattanut meidän painoarvoamme naapurin kannalta. Venäjä-strategian luominen ja Itämeren alueen huomioon ottaminen ovat tämän vuoksi keskeisiä tavoitteitamme

Unionin ulkosuhteissa.

Vakauden lisääminen Keski- ja Itä-Euroopassa on sitä turvallisuuspolitiikkaa, jonka merkitys kasvaa sotilaallisen vastakkainasettelun väistyessä. Samalla perinteinen puolueettomuuskäsite, joka kylmän sodan aikana oli Suomen profilin olennainen piirre, on menettänyt ajankohtaisuutensa. Poliitikassamme säilyy kuitenkin historiallinen jatkuvuus. Suomi on sotilasliittoon kuulumaton maa, jolla on itsenäinen ja omiin tarpeisiinsa nähden uskottava puolustus. Täten edistämme parhaiten vakautta Pohjois-Euroopassa, mikä samalla vahvistaa koko Unionin turvallisuutta.

Haluamme jatkaa myös maamme pitkää perinnettä rauhanturvaajana, nyt EU:n jäsenenä ja uudentyypisissä kriisinhallintatehtävissä. Valmistaudumme paraikaa antamaan panoksemme Bosnian rauhanturvaoperaatioon muiden pohjoismaiden kanssa. Haluamme EU:n jäsenenä ja WEU:n tarkkailijana osallistua tämän ja vastaavien operaatioiden suunnitteluun ja toteutukseen sekä tätä koskevaan päätöksentekoon.” (Lipponen 1995.)²²

Tulkinta:

Argumentaation viitekehys (ethos)

Reettori ja yleisö

Tässä esimerkissä reettorina toimii Suomen pääministeri ja yleisönä sekä ranskalaisia että suomalaisia ulkopoliittikan päätöksentekijöitä. Kysymys on low politics -tason argumentaatiosta, joka on ensisijaisesti kohdistettu asiantuntijoista muodostuvalle erityisyleisölle. Reettori pyrkii argumetaatiollaan suostuttelemaan yleisönsä Suomelle tärkeiden mielipiteiden sekä sen yhteistyösuhdetta ja integraatiota käsittelevien arvioiden kannalle. Toisaalta pääministeri tietää sanomansa etenevän myös universaalimman yleisön piiriin, jolloin hän sisällyttää puheeseensa myös vakuuttamisen elementtejä.

Esimerkkinä suostuttelevasta argumentaatiosta ovat rektorin sanoma siitä, että EU:n tulisi hyväksyä Baltian maat jäsenikseen. Vakuuttavaa argumentaatiota taas edustaa rektorin sanoma esimerkiksi Suomen kyvykkyydestä toimia jatkossakin rauhanturvaajana maan pitkän perinteen

²² "Suomen profiili Euroopassa"; osa pääministeri Paavo Lipposen puheesta Pariisissa 21.11.1995 (suomennos)

mukaisesti.

Reettori haluaa antaa ulkomaalaiselle yleisölle itsestään sellaisen kuvan, että hän on pääministerinä ja poliitikkona suomalainen ulkopoliittikan asiantuntija, joka hallitsee myös EU:n politiikan kysymykset. Mutta vielä enemmän hän haluaa antaa käsityksen, että hän ja Suomi tulevat yhdessä muiden Pohjoismaiden kanssa ajamaan perinteisiä arvojaan, ja siksi he muodostavat EU:n sisälle merkittävän oman ryhmänsä. Pohjoismaiden edustajat eivät ole noviiseja.

Argumentaation lähtökohdat (pathos)

Esisopimukset

Reettorin argumentaatiossa näkyy Suomen uusi ulkopoliittinen asema Euroopan unionin jäsenenä siihen liittyvine tosiseikkoineen, totuuksineen ja otaksumineen. Unionin jäsenyys merkitsee Suomelle saavutettua uutta mahdollisuutta, johon se suhtautuu hyvinkin toiveikkaasti ja innostuneesti. Siksi se myös ilmaisee valmiutensa noudattaa EU:n yhteisiä periaatteita ja sitoutumaan sen päätöksiin: *"Liittymällä Unioniin Suomi on hyväksynyt sen nykyisen perustan ... Suomi pääsee nyt vaikuttamaan Unionin kehittämiseen."*

Reettorin esittämät Suomen ja EU:n väliseen yhteistyöhön liittyvät tosiseikat muodostuvat reaali-teeteista, joihin kuuluvat Suomen käsitykset EU:n kyvystä ratkaista erilaisia maanosaan liittyviä ongelmia. Näitä ovat mm. avoimuuden ja tasa-arvon lisääminen, ympäristökysymyksistä huolehtiminen, sotilaallisen vastakkainasettelun purkaminen sekä rauhanturvatoiminnan kehittäminen. Jos yhteistyö näiden asioiden piirissä tuottaa tuloksia, Suomen usko EU:n tulevaisuuteenkin vahvistuu. Mutta jos näissä kysymyksissä epäonnistutaan, menettää EU arvostustaan suomalaisten keskuudessa.

EU:n yhteistyöpolitiikkaan liittyy myös totuuksia, jotka ovat tosiseikkoihin kietoutuvia mutta laajempia kokemuksen ylittäviä järjestelmiä. Tästä esimerkkejä ovat integraatioon liittyvät tieteelliset teoriat, joista reettori sivuaa yhtä puhuessaan Suomen valmiudesta lisätä Unionin toimintakykyä. Tämän tavoitteen voi katsoa olevan yhteydessä siihen tieteellisesti kiinnostavaan lähtökohtaan, jota funktionalistisessa politiikan ja integraation tutkimuksessa on käsitelty. Unionin toimintakyvyn lisäämisellä voidaan paremmin hallita poliittisia kysymyksiä, joiden uskotaan muuttuvan ajan

kehityksessä entistä moniulotteisemmiksi ja verkottuneimmiksi. Perinteisten politiikan raja-aitojen ja kysymysten muuttuessa integraation etenemisen myötä tarvitaan aikaan paremmin sopivia toimintatapoja.

Reettori esittää tekstissään myös otaksomia, jotka ovat liitoksissa Suomen ulkopoliittiseen kokemukseen ja järkeilyyn. EU:n ja Venäjän välisen yhteistyösuhteen kehittyminen on reettorin mielestä hyödyllistä Suomen saamien kokemusten valossa, minkä vuoksi Suomi ilmoittaa tavoitteekseen paitsi EU:n Venäjän strategian luomiseen osallistumisen että koko Itämeren alueen kysymysten selvittämisen, johon kuuluu myös ratkaisu Baltian maiden EU-jäsenyyden toteutumisen ajankohdasta. Tätä asiaa sivuten reettori myös ilmoittaa Suomen otaksuvan, että sen pysyttäytyminen sotilasliittojen ulkopuolella vakauttaa paitsi Pohjois-Euroopan myös koko Unionin turvallisuutta.

Reettorin argumentaatiossa käytetään arvoja, joiden avulla haetaan yksimielisyydelle pohjaa EU:n asioiden hoidossa. Hän tarjoaa perinteisiä pohjoismaisia arvoja tehtävän yhteistyön lähtökohdiksi. Reettori myös rakentaa hierarkioita, joilla hän perustelee joidenkin spesifien kysymysten tärkeyttä yhteistyön kohteina. Näitä ovan Suomen lähialueita koskevat kysymykset. Tekstissä ilmaistaan myös sellaisia päättelysääntöjä, joiden toteutumisen uskotaan palvelevan koko yhteisöä. Tästä esimerkkinä on rauhanturvatoiminnan merkityksen ilmaiseminen ja sen kehittäminen, jotta mahdollisten konfliktien syntyminen ja olemassaolo voitaisiin torjua riittävän ajoissa,

Uudessa EU-ympäristössä tunnetaan mahdolliseksi noudattaa luottamusmoraalia vastapainona totutulle sopimusmoraalille, joka oli totutumpaa kylmän sodan aikana. Yhteistyön tunnetaan rakentuvan enemmänkin yhteisten arvojen kuin muodollisten sopimusten varaan, vaikka niidenkin olemassaolon tarve on ymmärretty. EU-yhteistyön toivotaan tuovan vakautta politiikkaan ja käsitys vakauden merkityksestä tuodaan julki lähes samalla tavalla kuin edellä Baltian esimerkissä. Suomalaisilla on kokemusta idänpolitiikasta, jota asiantuntemusta he ovat valmiit tarjoamaan EU:ssa. Jotta ongelmia ei tulisi, toivotaan EU:n ymmärtävän Suomen esittämien turvallisuusratkaisujen rationaalisuuden, jotka koskettavat sen lähialueita. Esimerkiksi Suomen sotilaalliselle liittoutumattomuudelle on olemassa selvät perustelut EU-ympäristössäkin.

Argumentaation kulku (logos)

Argumentaatiotekniikat

Reettori käyttää tekstissä enimmäkseen todellisuuden rakenteeseen vetoavia sekä todellisuuden rakennetta määritteleviä argumentteja. Todellisuuden rakenteeseen vetoavilla argumenteilla reettori vetoaa yhteistyösuhteessa olemassaoleviin peräkkäisyysiteisiin. Hän puhuu esimerkiksi siitä, kuinka erilaiset historialliset jatkuvuudet toimivat Euroopassa. Suomi puolueettomuuteen aiemmin tottuneena maana on jatkossakin kiinnostuneempi pysymään sotilaallisesti liittoutumattomana kuin liittoutuneena. Tai miten Suomen ja Venäjän naapurisuhteet pysyvät vähintään yhtä merkittävänä ilmiönä kuin ennenkin, vaikka EU aikanaan laajenisikin.

Todellisuuden rakennetta reettori määrittelee esimerkein tai havainnollistuksin jonkin todetun säännönmukaisuuden konkretiasta. Reettorin mukaan Suomen kannalta Unionin tulisi laajentua, jotta demokratia ja markkinatalous voisivat saada vakiintuneemman aseman koko Euroopassa. Tämän hän liittää erityisesti Baltian maihin, jotka elävät nuorina tasavaltoina etiskko aikaansa ja ovat erilaisille vaikutteille alttiita. Laajentumisen voi tulkita edesauttavan myös Venäjän pysyttäytymistä demokratian ja markkinatalouden tiellä.

Esimerkki 4:

”Suomi tukee EU:n ulko- ja turvallisuuspoliittisen toimintakyvyn vahvistamista. Suomi osallistuu rakentavasti unionin turvallisuus- ja puolustusulottuvuuden kehittämiseen, joka on esillä HVK:ssa. Ratkaisut tehdään unionisopimuksen mukaan yksimielisesti jäsenmaiden kesken. Suomen ja Ruotsin yhteistyö näissä asioissa on tärkeää.

EU:n tulee toteuttaa laajentumispolitiikkaa määrätietoisesti. Suomelle erityisen tärkeä turvallisuuspoliittinen tavoite on Baltian maiden EU-jäsenyyden toteutuminen. Suomi tukee Baltian maiden pyrkimyksiä jäsenyyskriteerien täyttämiseksi. Suomi on Ruotsin ja Tanskan tavoin katsonut, että jäsenyysneuvottelut tulisi samanaikaisesti kaikkien jäsen ehdokkaiden kanssa, jotta ei vaaranneta laajentumisen vakauttavaa vaikutusta.

EU:n jäsenenä ja WEU:n tarkkailijana Suomi pitää tärkeänä WEU:n aseman ja toimintakyvyn vahvistamista EU:n kriisinhallinnassa. WEU:n tarkkailijoiden mahdollisuudet

osallistua eurooppalaisiin kriisinhallintaoperaatioihin on turvattava myös siinä tapauksessa, että NATO:n ja WEU:n yhteistyö tiivistyy.” (Euroopan turvallisuuskehitys ja Suomen puolustus 1997, 20.)²³

Tulkinta:

Argumentaation viitekehys (ethos)

Reettori ja yleisö

Tässä esimerkissä reettorina toimii Suomen valtioneuvosto ja määriteltynä yleisönä maan eduskunta. Kysymyksessä on low politics -tason virallinen ja julkinen asiakirjateksti, joka käsittelee Euroopan turvallisuuskehitystä ja Suomen puolustusta. Asiakirjan virallisuus ja julkisuus tekevät siitä universaaliyleisölle kohdistetun tekstin, vaikka se onkin esisijaisesti osoitettu erityisyleisön, eduskunnan, arvioitavaksi. Tekstin funktiona on selvittää paitsi eduskunnalle myös muille yleisöfoorumeille Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan kuuluvia ajattelu- ja toimintatapoja. Siksi siihen sisältyy universaaliyleisöä silmälläpitäen sekä muotoiltua vakuuttamisen argumentaatiota että erityisyleisölle kohdistettua suostuttelua.

Vakuuttamisen argumentaatiota edustaa esimerkiksi ilmoitus, että Suomi tukee EU:n ulko- ja turvallisuuspoliittisen toimintakyvyn vahvistamista. Suostuttelun argumentaatiota taas edustaa ajatus, että Baltian maiden EU-jäsenyysneuvottelut tulisi aloittaa samanaikaisesti kaikkien jäsen ehdokkaiden kanssa, jotta ei vaaranneta laajentumisen vakauttavaa vaikutusta.

Argumentaation lähtökohdat (pathos)

Esisopimukset

Tekstissä käytettävään argumentaatioon vaikuttavat Suomen vakiintunut asema EU:n jäsenenä sekä muutenkin Suomen lähialuella kylmän sodan murrosvaiheen jälkeen tapahtunut olosuhteiden tasapainottuminen. Suomen ulkopoliittiset toimintatavat ovat EU-jäsenyyden myötä selkiytyneet ja ulkopoliittinen ennustettavuus parantunut verrattaessa niitä edellisten esimerkkien aikaan ja tilaan.

²³ Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle Euroopan turvallisuuskehityksestä ja Suomen puolustuksesta, osa ”Euroopan unioni ja turvallisuus” -alaluvusta

Tekstissä esitellään tosiseikkoja, joita pidetään tässä ajassa ja tilassa reaaliteetteina. Tästä esimerkki on yleisön vakuuttaminen siitä, että Suomi osallistuu EU:n turvallisuus- ja puolustusulottuvuuden kehittämiseen, koska sen mielestä unionin ulko- ja turvallisuuspoliittista toimintakykyä tulee vahvistaa. Tekstissä esitellään myös otaksumia EU:n roolin kehittämisestä maanosassaan. EU:n uskotaan laajentuvan määrätietoisesti, mihin Suomi jäsenmaana sitä kannustaa.

EU:n arvostus ilmenee tekstissä käytettävästä argumentaatiosta. Unionista on muodostunut Suomen näkökulmasta toimiva yhteistyöjärjestelmä, jonka avulla voidaan hakea ratkaisuja ongelmiin. Yhteistyö konkretisoituu hierarkisesti esimerkiksi WEU:n roolissa EU:n kriisinhallintatyössä. EU:n päätellään kehittyvän ja laajenevan edelleen sekä nostavan profiiliaan turvallisuuspoliittisena toimijana.

Argumentaation kulku (logos)

Argumentaatiotekniikat

Teksti noudattaa assosiativista kulkua, jossa se keskittyy käyttämään todellisuuden rakenteeseen vetoavia sekä todellisuuden rakennetta määrittäviä argumentteja. Todellisuuden rakenteeseen vetoavat argumentit käsittelevät ilmiöihin liittyviä peräkkäisyys- tai rinnastussiteitä, mistä esimerkkinä toimii tässä EU:n ulko- ja turvallisuuspoliittisen toimintakyvyn vahvistaminen. Tahdon tämän toimintakyvyn vahvistamiseen voi katsoa olevan peräisin Jugoslavian sisällissodasta saaduista kokemuksista. Tämän konfliktin rauhoittamien on osoittautunut hyvin vaikeaksi tehtäväksi, koska siihen ei ole ollut olemassa yhteisesti koottua ja yhteisiä toimintatapoja noudattavaa välinettä. Jos vastaavia kriisejä ilmenisi jatkossa edelleen, tulisi olla olemassa tehkas keino puuttua niihin välittömästi. Todellisuuden rakennetta määritellään havainnollistamalla esimerkkejä jo olemassaolevista keinoista. Edelliseen asiayhteyteen liittyen WEU:ssa nähdään olevan potentiaalinen lähtökohta muodostaa EU:n kriisinhallintaan tarvittava väline, jonka asemaa tahdotaan vahvistaa.

Esimerkkien valossa voidaan ymmärtää, että Suomen ja EU:n välinen yhteistyöpolitiikka on syventynyt nopeassa tahdissa ja sen voi olettaa syvenevän myös jatkossa varsin nopeasti koskettamaan politiikan eri sektoreita. Suomalaisessa ulkopoliittisessa argumentaatiossa on tapahtumassa

formulointeihin liittyvä muutos, joka tarkoittaa Suomen edun arvostamisen rinnalle tullutta yhteisen EU:n edun arvostamista, sopimusmoraalista luottamusmoraaliin. Kansallisen suvereniteetin varjeleminen on muuttumassa myös siten, että se on kytkeytymässä yhteisölliseen ajatteluun.

5 YHTEISTYÖRETORIIKAN LUONNE JA SEN KUVAAMA ULKOPOLIITTINEN TODELLISUUS

5.1 Yhteenveto yhteistyöretoriikasta esitettyjen argumentaatioesimerkkien valossa

Ulkopoliittisten tekstien lukeminen ja tulkinta argumentaatioteorian avulla antaa mahdollisuuden arvioida teksteille ominaisia retorisia ulottuvuuksia, jotka liittyvät argumentaation viitekehukseen, esisopimuksiin ja tekniikkaan. Näiden ulottuvuuksien selvittämisen kautta voidaan löytää tietoa esimerkiksi argumentaatiotilanteessa vallitsevista valtasuhteista sekä reettoreiden eri strategioista vaikuttaa yleisöön. Perelmanin mukaan assosiatiivista argumentaatiota on tapana käyttää tilanteissa, joissa reettori pyrkii säilyttämään olemassaolevan tilanteen muuttumattomana. Dissosiatiivista argumentaatiota puolestaan käytetään useammin sellaisissa tilanteissa, kun reettorin tavoitteena on vaikuttaa muutoksen tapahtumiseen. Tällöin hän argumentoi käsitejärjestelmiä rikkoen, kun taas pyrkiessään säilyttämään asiat muuttumattomina hän liittii toisiinsa eri elementejä. (Summa 1989, 179.)

Ulkopolitiikan yhteistyöretoriikka on lähtökohdiltaan usein rakentavaa ja säilyttävää, hyviin suhteisiin ja yhteisiin toimintatapoihin pyrkivää retoriikkaa, mikä ilmenee tämän tutkielmankin esimerkkiteksteissä niiden assosiatiivisina rakenteina. Ulkopoliittiseen yhteistyöhön tiedetään pyrittävän yleensä silloin, kun tavoitteena on turvallisuuden vahvistaminen, pyrkimys joidenkin erityisten poliittisten tehtävien suorittamiseen, joihin omat resurssit eivät yksin riitä, ja kun pyritään rakentamaan uutta poliittista roolia tai identiteettiä kansainvälisessä järjestelmässä. Ulkopoliittisen yhteistyön onnistumisen taas puolestaan tiedetään vaativan ainakin sitä, että yhteistyökumppaneilla on kykyä sovittaa yhteen tärkeimpiä poliittisia arvojaan, kykyä kommunikoida keskenään tehokkaasti ja ymmärrettävästi sekä kykyä ennakoida toistensa käyttäytymistä erilaisissa poliittisissa, taloudellisissa ja sosiaalisissa kysymyksissä.

Yhteistyön voi katsoa olevan toimintaa, jossa sen vahvistamiseen käytetään retoriikassa mielummin assosiatiivista argumentaatiota, ainakin virallisuonteisen kommunikaation ollessa kysymyksessä. Se pyrkii löytämään kumppaneita yhdistäviä tekijöitä muodostamalla yhteistyösuhteen arviointiperusteita ennen erillään olleista elementeistä. Dissosiatiivinen

argumentaatio käsitteiden ja käsitysten rikkomisineen voi olla useammin sille negatiivista. Yhteistyöretoriikassa sellainen voi lähinnä tulla kysymykseen tilanteessa, jossa halutaan osoittaa mahdollisimman tehokkaasti joidenkin epäkohtien olemassaolo kumppaneille. Myös yhteistyöhön kriittisesti suhtautuva epävirallinen argumentaatio voi käyttää omiin tavoitteisiinsa pyrkiessään dissosioatiivista tekniikkaa kyseenalaistamalla ja erottamalla toisistaan olemassaolevien elementtien sidoksia.

Suomalaisen ulkopoliittisen yhteistyöretoriikan luonteeseen ovat vaikuttaneet merkittävästi historialliset kokemukset elämästä skandinaavisten, eurooppalaisten ja slaavilais-venäläisten kulttuuriulottuvuuksien keskellä. Yhteistyöretoriikan kielellisessä luonteessa heijastuvat toisaalta opitut traditiot siitä, miten rauhanomaisia suhteita voidaan hoitaa suhteissa lähialueen naapurivaltioihin ja kansoihin. Toisaalta sen kielellinen luonne on muotoutunut ilmaisutavaltaan jo sinänsä osaksi ulkopoliittikan argumentaatiostrategiaa. Yhteistyöretoriikan vakuutavuuden voi katsoa siis perustuvan paitsi argumenttien loogiseen sisältöön myös tietynlaisen rektorin ja yleisön välisen suhteen synnyttämään ilmaisutapaan.

Yhteistyöretoriikassa vedotaan yleensä sellaisiin yleisesti totena, hyvänä pidettyihin tai hyväksytyihin näkökohtiin, joilla voidaan vakuuttaa tai suostutella ulkopoliittisen yhteistyön olevan luonteeltaan merkittävää, tärkeää tai jopa välttämätöntä. Tekstien ethoksessa rektorit ilmaisevat tarkoituksensa ja puheoikeutensa ulkopoliittisissa kysymyksissä siten, että he tuovat julki kykynsä ymmärtää ja käsitellä ulkopoliittisia kysymyksiä loogisesti, ja näin he toivovat saavansa ajattelutavoilleen ja argumentaatiolleen yleisön hyväksynnän. Rektorit käyttävät myös pyrkimyksissään saavuttaa yleisön hyväksynnän sellaisia ulkopoliittiselle argumentaatiolle tutuiksi tulleita ja hyväksytyjä piirteitä, jotka viittaavat heidän kykyynsä hallita ulkopoliittikan poliittis-hallinnolliset hierarkiat. He saattavat esimerkiksi toistaa virallisen doktriinin määritelmiä sanatarkasti eri yhteyksissä tai arvioida jonkin käytännön esimerkin valossa, kuten selvityksen tai tilaston turvin, ulkopoliittikan ja yhteistyön toimivuutta. Vakuuttavuutta voidaan hakea myös lausumalla ääneen joidenkin laajaa kannatusta saaneiden entisten vaikuttajien lausahduksia tai ajatuksia ja sijoittamalla ne omiin henkilökohtaisiin päämääriin liittyviksi lähtökohdiksi.

Suomalaisessa poliittisessä elämässä on ollut olemassa myös sellainen mielenkiintoinen ilmiö, että ainakin korkeampien poliitikkojen tai

muiden politiikan asiantuntijoiden yleistä poliittista valtaa sekä asemaa on mitattu sekä arvioitu heidän ulkopoliittisilla asenteillaan, taidoillaan ja kyvyillään. Kärjistysmielessä voisi etsiä tapauksia suomalaisesta lähihistoriasta, jolloin ulkopoliittisesti epäpäteväksi epäillyn poliitikon olisi todettu olleen poliittisesti epäpätevä myös sellaisiin tehtäviin, missä ulkopoliitiikalla ei periaatteessa olisi ollut paljoakaan merkitystä. Oli niin tai näin, ehkä tästä mahdollisuudesta ja sen tiedostamisesta, tai jostakin muusta syystä, on jäänyt muistoksi ilmiö, että nykyisinkin poliitikot reettoreina toimiessaan usein omaksuvat mieluiten yhteisesti ja yleisesti hyväksytyt ulkopoliitiikan lähestymistavat, polityn, omien argumentaatioidensa lähtökohdiksi. He näin paitsi haluavat osoittaa yleisölle hallitsevansa ja hyväksyvänsä voimassa olevan doktriinin ulottuvuudet, myös haluavat antaa vaikutelman siitä, että juuri he ovat olleet, ovat nyt tai pyrkivät sellaiseen asemaan, jossa näistä asioista päätetään. Tällainen ilmiö on omalla tavallaan muiden ilmiöiden rinnalla lisäämässä ulkopoliittisen keskustelun rituaaleja ja vahvistamassa ulkopoliitiikan policyä.

Ulkopoliittisessa yhteistyöretoriikassa yleisökonstruktiot ovat muuttuneet siirryttäessä kylmän sodan ajasta eurooppalaisen integraation aikaan. Kylmän sodan aikana suomalainen yhteistyöargumentaatio käsitteli esimerkiksi Suomen ja Neuvostoliiton välistä YYA-sopimukseen rakentuvaa yhteistyötä, pohjoismaista yhteistyötä tai ETYKin piirissä tehtävää turvallisuusyhteistyötä. 1990-luvulla Suomen yhteistyösuhteissa on tapahtunut muutoksia, jotka liittyvät mm. Neuvostoliiton suhteiden muuttumiseen Venäjän suhteiksi, pohjoismaisen yhteistyön rinnalle tulleeseen Itämeren alueen yhteistyöhön, johon sisältyy yhteistyö itsenäistyneiden Baltian tasavaltojen kanssa, sekä jäsenyyssuhteeseen Euroopan unioniin. Yleisökonstruktioiden muuttuessa ovat muuttuneet myös argumentaation esisopimukset eli pathos. Reettoreiden on pitänyt löytää uusista lähtökohdista keinoja vaikuttaa argumentaatiossaan yleisöihin siten, että ne ottaisivat vastaan heidän sanomat myötämielellisesti.

Kylmän sodan aikainen ulkopoliittinen argumentaatio vetosi sellaisiin tosiseikkoihin, jotka olivat yhteydessä ajalle ominaisiin reaalityetteihin. Suomen valitsema puolueettomuuspolitiikka, johon sisältyi pyrkimys ylläpitää hyviä suhteita naapurimaihin sekä pysyä suurvaltojen välisten ristiriitojen ulkopuolella, oli maan yhteistyöpolitiikan kiistaton lähtökohta. Suomessa katsottiin tarpeelliseksi ja mahdolliseksi osallistua vain sellaisiin yhteistyöhankkeisiin, joissa se pystyi pitämään kiinni tästä ulkopoliittisesta

doktriinistaan. Tämä tuotiin ulkopoliittisessa argumentaatiossa julki useasti ja se oli suomalaisen selviytymisstrategian lähtökohta kylmän sodan keskellä. Doktriinin sisältöä valitettavasti aina joskus tulkittiin toivotusta poiketen ja puhuttiin *suomettumisesta*.

Eurooppalaisen integraation aikana Suomen ulkopoliittisessa doktriinissa tapahtui muutoksia. Puolueettomuus vaihtui EU-jäsenyyden tullessa ajankohtaiseksi sotilaalliseksi liittoutumattomuudeksi, johon sisältyi päätös huolehtia yksin EU-ympäristössään sotilaallisesta puolustuksesta. Suomalaisen yhteistyöretoriikan lähtökohdissa oli ymmärretty se otaksuma, että integraation edistyessä olisi Suomenkin hyödyllistä osallistua siihen omien etujensa sekä lähialueiden turvallisuuden vuoksi. Asia ilmaistiin yhteistyöretoriikassa usein siten, että ilman Suomen aktiivista roolia tässä foorumissa ei maalle tärkeitä näkökulmia ottaisi kukaan muu esille ja ajaisi EU:ssa, Yhteistyösuhde Venäjän kanssa muutti luonnettaan YYA-sopimuksen päätyttyä mahdollisine sotilaallisine konsultaatiovelvoitteineen. Yhteistyöretoriikassa puhuttiin usein siitä, kuinka valtioiden välinen suhde oli muuttunut tasa-arvoisemmaksi. Baltian tasavaltojen itsenäistyminen asetti tarpeen kehittää edelleen Itämeren alueen yhteistyötä. Suomen yhteistyöretoriikassa on tulkittavissa sellainen lähtökohta, että lähialueiden turvallisuuden ja vuorovaikutusmuotojen kehittämiseksi Baltian tasavaltoja oli avustettava sisäisissä pyrkimyksissään, tuettava niiden EU:iin kohdistuvia jäsenyystoiveitaan ja eräällä tavalla kasvattaa niitä joskus ankarastikin järjestämään toimivat ja hyvät suhteet myös Venäjään.

Suomalaisen yhteistyöretoriikan ilmaisemissa arvoissa, hierarkioissa tai päättelysäännöissä ei voi katsoa olleen kovin merkittäviä muutoksia siirryttäessä kylmän sodan ajasta integraation aikaan. Suomi oli jo kylmänkin sodan aikana länsimainen demokratia ja markkinatalousmaa, jossa arvostettiin esimerkiksi ihmisoikeuksia, demokratiaa, itsenäisyyttä ja turvallisuutta. Integraation myötä nämä arvot ovat pysyneet argumentteina olemassa. Eurooppalaisuuden ja kansainvälisyyden termit esiintyvät kyllä useammin teksteissä, mutta sisällöllisesti ne eivät tarjoa paljoakaan uutta verrattuna vanhaan. Integraation myötä kuitenkin on kansallisen suvereeniteetin arvostamisen rinnalle noussut yhteisöllisyyden ja amalgamaation arvostaminen EU-ympäristössä. Suvereeni kansallisvaltio elää mielenkiintoisia aikoja, kun sen ympärillä tapahtuu poliittista verkostoitumista.

Yhteistyöargumentaation logos on rakentunut siten, että siihen ovat

vaikuttaneet maan ulkopoliittisissa tilanteissa eteentulleet ilmiöt sekä se vakiintunut ulkopoliittinen toimintatapa poliittisine ja hallinnollisine järjestelmineen, joka on ollut maalle ominainen. Suomalaisessa argumentaatiossa yhteistyö on tuotu julki pragmaattisesti keinona saavuttaa ulkopoliitikassa tavoitteita, jotka liittyvät maan kansallisen turvallisuuden vahvistamiseen lähialueilla, kanssakäymisen ja kulttuurisuhteiden edistämiseen toisten valtioiden kanssa sekä muidenkin esimerkiksi taloudellisiin tai ympäristökysymyksiin liittyvien etujen maksimointiin.

Yhteistyön merkitystä ja sisältöä on retoriikassa tuotu julki esittämällä kvasiloogisia, todellisuuden rakenteeseen vetoavia ja todellisuuden rakennetta määrittäviä argumentteja. Lisäksi metaforien käytöllä on haluttu luoda uutta todellisuutta tekstin viittekehuksesta, lähtökohdista ja argumentaatiotavoista lähtien. Kvasiloogisten argumenttien käyttö on ollut yleistä tilanteissa, joissa on ollut enemmän epävarmuutta tulevaisuudesta. Tällöin reettori on pyrkinyt rakentamaan todellisuutta loogisista lähtökohdista kaikesta epävarmuudesta huolimatta. Esimerkiksi Suomen EU-jäsenyyden positiivisia vaikutuksia haluttiin tuoda julki kansanäänestyksen edellä, vaikka ei ollutkaan täyttä varmuutta näiden vaikutusten positiivisuudesta.

Todellisuuden rakenteeseen vetoavien argumenttien käyttö on ollut yleistä tilanteissa, joissa on haluttu osoittaa jokin ulkopoliittinen ilmiö normaaliksi riippuvuussuhteen ominaisuudet täyttäväksi asiaksi. Näin osoitettiin yhteistyöretoriikassa Suomen ja Neuvostoliiton välillä silloin, kun haluttiin ilmaista YYA-sopimuksen lisännen maiden välistä luottamusta. Todellisuuden rakennetta määrittävät argumentit taas toimivat esimerkkeinä säännönmukaisuuden konkretiasta tai havainnollistivat muuten sen olemassaoloa. Esimerkiksi Itämeren lähialueyhteistyön uskottiin edistävän turvallisuutta alueellaan, josta konkreettisesna esimerkkinä esitettiin Suomen, Viron ja Venäjän sopineen sen piirissä rajavalvontaan liittyvistä yhteistyömuodoista.

Metaforien käyttö on ollut paitsi reettorien esitystekniikkaa elävöittävä elementti, myös tarkoitukseltaan ulkopoliittisen yhteistyön todellisuutta selventävä keino. Viaporin kuninkaanportin sanoman käyttäminen toimi puolueettomuuden ajan Suomessa usein metaforisena mottona, jolla perusteltiin niin suomalaisia yhteistyösisältöjä kuin puolueettomuuden merkitystä. EU-aikana sen käyttö on hiipunut, jolloin on otettu integratioulottuvuuteen paremmin sopivia metaforia käyttöön. Metaforien käyttö

ei kuitenkaan tunnu olevan mikään kovin paljon käytetty tapa yhteistyöretoriikassa. Tämä on perusteltavissa sillä, että tässä retoriikan lajissa yleisöt muodostuvat usein sekä kotimaisista että ulkomalaisista kuulijoista. Metaforat ovat pääasiassa johonkin yhteen kieleen ja kulttuuriin liittyviä ilmiöitä, jolloin niiden ymmärrettäväksi tekeminen olisi vieraasta kulttuurista ja kieliryhmästä tuleville yleisöille vaikeaa. Onkin niin, että metaforilla halutaan herättää pääasiassa vain kotimaista yleisöä ajattelemaan asioita uudelleen.

5.2 Arvioita argumentaatioesimerkkien kuvaamasta ulkopoliittisesta todellisuudesta sekä identiteetistä

Tämän tutkielman johdannossa sen keskeiseksi lähtökohdaksi asetettiin kysymys, kuinka merkittävästi 1990-luvulla Suomen lähialueilla tapahtuneet ulkopoliittiset muutokset vaikuttivat suomalaisen ulkopoliittisen yhteistyön todellisuuteen; sen lähtökohtiin, toimintatapoihin ja ulkopoliittiseen identiteettiin. Suoritetun tekstiesimerkkien retorisen luennan jälkeen on tulkittavissa, että ulkopoliittiset muutokset olisivat vaikuttaneet merkittävämmiin ulkopoliittisen yhteistyön lähtökohtiin ja toimintatapoihin, mutta ulkopoliittinen identiteetti olisi kuitenkin pysynyt sisällöllisesti melko muuttumattomana siihen kohdistuneista uusista vaikutteista huolimatta.

Ulkopoliittisen yhteistyön lähtökohtien ja toimintatapojen muutos ilmenee esimerkisi siinä, kuinka Suomi on ottanut huomioon ulkopoliittisessa päätöksenteossaan ja yhteistyöpyrkimyksissään 1990-luvulla sen lähialueille muodostuneet uudet lähtökohdat. Se on pyrkinyt esimerkisi kytkemään Venäjän kiinteämmin mukaan eurooppalaiseen poliittiseen ja taloudelliseen yhteistyöfoorumiin, koska yhteistyön tiivistämisellä se on uskonut voitavan vakauttaa ja rauhoittaa maan lähialueiden ulkopoliittista ympäristöä. Suomi on suorittamallaan Venäjään kohdistuvalla yhteistyöpolitiikallaan pyrkinyt täydentämään EU:n Venäjän-politiikkaa, joka on monesti ollut vain joidenkin yleisten periaatteiden ja sääntöjen soveltamista tiettyihin erityisiin tapauksiin. EU:n yhteistyöpolitiikka on esimerkiksi keskittynyt yleensä enemmän talousulkopoliittikan alueelle, kun taas Suomi on ollut tämän rinnalla myös kiinnostuneempi turvallisuuteen liittyvien kysymysten ratkaisemisesta yhteistyön voimin.

Yhteistyöllä on ollut myös tuloksia. Venäjän on katsottu suhtautuneen EU:hun pääsääntöisesti myönteisesti ja se on ollut kiinnostunut

integroitumaan kapitalistiseen maailmantalouteen. Ulkopoliittinen yhteistyö ei ole aivan vielä vaikuttanut suuresti Venäjän politiikkaan, mutta ainakin Suomi on jatkanut päämäärällisesti toimiaan vakaamman lähiympäristön saavuttamiseksi.

Pohjoismaiden väliset yhteistyösuhteet olivat ulkopoliittikan piirissä kylmän sodan aikana kovin vähäisiä, koska maat noudattivat varsin erilaisia suuntaviivoja ulkopoliitikassaan. Jos yhteistyötä ylipäätään tehtiin, se liittyi yleensä rauhanturvatoimintaan. Kylmän sodan päättyminen sekä Suomen ja Ruotsin toteutunut EU-jäsenyys loivat kuitenkin uusia ulkopoliittisia lähtökohtia, joiden ulottuvuuksista on tarjoutunut nyt uusia mahdollisuuksia ulkopoliittisen yhteistyön tiivistämiseen. Eritysen merkittävänä uutena ulottuvuutena on pidettävä esimerkiksi sitä, että Baltian tasavallat ovat liittyneet pohjoismaisen yhteistyöpolitiikan piiriin, jonka tuloksena on ryhdytty rakentamaan Itämeren alueen yhteistyötä. Baltian kysymys on ollut ainakin Suomelle erittäin tärkeäksi koettu ulkopoliittisen yhteistyön asia. Suomen eräänä tärkeänä tavoitteena on ollut toimia välittäjänä Baltian tasavaltojen ja Venäjän välisten ulkopoliittisten suhteiden lähentämisessä. Tämän taustalla on ollut jo edellämainittu tarve lisätä ulkopoliittista vakautta Suomen lähialueilla.

Suhtautuminen Euroopan integraatioon on ollut myös suomalaisen ulkopoliittisen yhteistyön lähtökohtia ja toimintatapoja muuttanut ilmiö. EU-jäsenyys on tuonut Suomen lähemmäksi uusia poliittisia järjestelmiä ja verkostoja, jotka ovat tehneet sen riippuvaisemmaksi toisista kansoista ja ihmisistä. Suomi ei ole enää voinut ajaa ulkopoliitikassaan yksin kansallisia etujaan, vaan sen on pitänyt ryhtyä ottamaan huomioon toimissaan yhä enemmän myös edustamansa yhteisön edut. Vaikka uudet velvoitteet ovatkin ehkä rajanneet Suomen mahdollisuuksia määrätä yksin omista eduistaan ja oikeuksistaan, ovat yhteisöllisyyden periaatteet toisaalta antaneet maan ulkopoliitikalle uutta kansainvälistä vakuuttavuutta ja toimintakykyä. Suomi on hyväksynyt EU:n yhteisölliset saavutukset ja poliittiset päämäärät.

Merkittävin muutos Suomen ulkopoliittisissa lähtökohdissa ja toimintatavoissa on kuitenkin kylmän sodan aikaisen yhteistyöhön liittyvän sopimusmoraalin vaiheittainen korvautuminen luottamusmoraalilla 1990-luvun aikana. Kylmän sodan aikana kansainvälisenä ja suomalaisenakin ulkopoliittisena lähtökohtana oli yleensä arvostaa valtioiden välisessä yhteistyössä kansainvälisiä sopimuksia luottamusta lisäävinä toimina. Näin tapahtui esimerkiksi suhteissa Neuvostoliittoon YYA-sopimuksen kautta.

Valtioiden välisessä ulkopoliittisessa yhteistyössä painotettiin aina sitä, kuinka kyseinen sopimus toimi välttämättömänä ehtona ylläpitää ja kehittää maiden välistä luottamusta. Sopimuksen merkityksen korostamiseksi vielä oli tapana usein myös muistella toisen maailmansodan syitä ja seurauksia, joiden nähtiin tapahtuneen juuri luottamuspulan vuoksi.

Kylmän sodan päättyessä 1990-luvulla suomalainen käsitys sopimusmoraalista yhteistyösuhteen takaajana alkoi vaihtua lähemmäksi luottamusmoraalin takuuta. Ensimmäisiä viitteitä tästä oli Suomen yksipuolinen irrottautuminen Pariisin rauhansopimuksen velvoitteista, jotka se näki uudessa ajassa ja tilassa vanhentuneina. Maan omasta näkökulmasta katsoen eurooppalaiset valtiot saattoivat luottaa Suomen moraalisiin lähtökohtin ja haluttomuuteen ryhtyä sotatoimiin ilmankin, että tulisi pitää voimassa tätä formaalia sopimusta. Neuvostoliiton hajotessa YYA-sopimus korvautui Venäjän kanssa solmitulla uudella naapurisopimuksella, josta poistetut sotilaallisten konsultaatioiden velvoitteet merkitsivät nekin sopimukseen nojautuvan luottamuksen korvautumista moraalisella luottamuksella. Suomen ja Venäjän suhteissa uusi yhteistyö rakentui luottamusmoraalin mukaisesti yhteisiin arvoihin, joista mainittiin esimerkkeinä usein demokratia, markkinatalous ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen. EU-yhteistyön piiriin liittyessään Suomen oli helpompi sitoutua myös muotoilultaan väljään Maastrichtin sopimukseen, koska EU:n periaatteet rakentuivat nekin luottamusmoraalin periaatteille.

Sopimusmoraalin korvautuminen luottamusmoraalilla oli mahdollista eurooppalaisessa ulkopoliittisessa miljöössä ideologisten vastakkainasettelujen päätyttyä, sodan uhan muututtua vähäisemmäksi sekä valtioiden välisen yhteistyön saadessa integraation myötä tiiviimpiä muotoja, jotka jo lähtökohdiltaan vaativat enemmän moraalista kuin muodollista sitoutumista niihin.

Kun tässä työssä edellä tarkasteltiin ulkopoliittisen identiteetin käsitettä, sen todettiin muodostuvan vuorovaikutuksesta ulkopoliittisten erityispiirteiden sekä ulkopoliittisen ajattelun kanssa. Identiteetin muodostuksessa erityisesti ulkopoliittisella kulttuurilla nähtiin olevan merkittävä osuus yhdessä ulkopoliittisten arvojen ja asenteiden sekä ulkopoliittisten kokemusten kanssa.

Vaikka ulkopoliittisissa erityispiirteissä ja ulkopoliittisessa ajattelussa

1990-luvulla on teksien antaman todellisuuskuvan mukaan tapahtunut muutoksia, näyttävät suomalaisen ulkopoliittisen identiteetin pääperiaatteet pysyneen ainakin toistaiseksi varsin muuttumattomina. Syy on identiteettien sitoutumisista kulttuuriin ja arvoihin, joiden tiedetään olevan hitaammin muuttuvia ympärillä tapahtuvista muutoksista huolimatta. Suomalaisen ulkopoliittisen identiteetin perusmuodot ovat kuitenkin saaneet niihin sopivia uusia määrittelyjä. Valtiollisen itsenäisyyden arvostamisen identiteetin, johon kuului aiemmin suvereniteetin varjeleminen, nähdään olevan sopusoinnussa nyt myös eurooppalaisen integraation olosuhteissa. Integraation ei nähdä yksistään enää välttämättä sulauttavan yhteen kulttuureja ja tuhoavan itsenäisyyttä, vaan sen uskotaan voivan antaa itsenäisyyden identiteetille jopa uusia tervetulleitakin vivahteita. Tämä asia puetaan usein esimerkiksi kansainvälisyydeksi kutsutun käsitteen asuun, jonka arvostus on tunnetusti Suomessa lisääntynyt 1990-luvulla.

Pohjoismaisuuden korostuminen identiteettinä on sekin säilyttänyt tärkeän asemansa. Pohjoismaiden voidaan nähdä toimivan nyt yhteisenä reunavaltioalueena EU:n sisällä ja voivan ajaa yhdessä niille tärkeinä pidettyjä asioita. Pohjoismaisuus on saanut myös Itämeren alueen yhteistyöstä lisää toiminta-aloja ja -ideoita, joiden katsotaan tuovan pohjoismaisuuteen uusia jatkuvuuden muotoja. Hyvä Venäjän suhde on sekin säilyttänyt identiteettinsä. Suomen tavoittelema vakaus lähialueilla ja pyrkimys tuoda Venäjä lähemmäksi uutta Eurooppaa ovat luonnollista jatkoa vanhalle itäsuhteen arvostamiselle.

Suomen identiteetti rauhanrakentajana ja kansainvälisen politiikan yhtenä sillanpääasemana Euroopassa jatkuu myös nykyisessä ympäristössä. Suomi tuo toistuvasti julki kykynsä ja kokemuksensa hoitaa myös EU:n suhteita Venäjään. EU-jäsenyys on ehkä ollut jopa tälle identiteetille eräänlainen huipentuma, sillä se tarjoaa nyt Suomelle toistaiseksi konkreettisimman foorumin ajaa yhteistyössä rauhanasiaa. YK:n ja ETYKin piirissä aiemmin tapahtunut tavoitteiden ajaminen saattoi aina hiipua organisaatioiden vähemmän velvoittavaan luonteeseen, mutta EU yhteisine päätös- ja hallintojärjestelmineen voi taata mahdollisuuden sitovammillekin yhteisille päätöksille rauhan puolesta.

EU itsenään on suomalaiselle ulkopoliittikalle uusin osa sen identiteettiä, jonka syvempiä vaikutuksia on vielä ehkä aikaista arvioida. EU:n piirissä Suomi kuitenkin pystyy ainakin toistaiseksi pitämään yllä ja vahvistaman niitä eurooppalaisuuteen liittyviä piirteitään, jotka ovat olleet sille

ominaisia jo pidemmältäkin suvereniteettiin liittyvältä ajalta. Tässä valossa ainakin siis kysymys Suomen euroopalaisuudesta, itäisyydestä tai läntisyydestä näyttäisi taas kerran tulleen ratkaistuksi ainakin tilapäisesti, vaikka se olikin jo presidentti Kekkonen mukaan ajat sitten ratkaistu. Mutta voi olla, että kysymys avataan taas uudelleen integraation edistyessä.

Oman identiteetin ja oman arvomaailman merkitys on tärkeä Suomelle kulttuurien vuorovaikutukseen perustuvassa nykymaailmassa. Oma kieli on tässä keskeinen tekijä, koska kulttuurimaailman voi katsoa olevan aina kielellinen maailma. Kielen avulla ylläpidetään identiteettiä, mutta samalla sen avulla voidaan tuottaa myös yhteisyyttä. Kieli suodattaa aina itseensä uusia aineksia, mutta sen juuret ovat aina traditioissa, uskomuksissa, olettamuksissa ja arvoissa.

6 LOPUKSI

"Tulin valituksi nykyiseen tehtävääni ilman vahdinvaihtoa edeltäjäni kanssa, ilman että olisimme voineet käydä yhdessä lävitse ennen kaikkea ulkopoliittikan harjoittamiseen liittyviä kysymyksiä. Minun piti arkistoihin tutustumalla hankkia lisää selvyyttä asioihin, joista en ollut voinut keskustella Urho Kekkonen kanssa.

Kekkoselta ei linnaan jäänyt papereita, joten minun piti lähinnä ulkoasiainministeriön arkistoon tutustumalla saada vastauksia tärkeinä pitämiini kysymyksiin. Osoittautui, että monista asioista minä tiesin enemmän kuin mitä arkisto kertoi.

Niinpä ensitöikseni ryhdyin keräämään kaikkein tärkeimmistä asiakirjoista rautaisannosta, täydensin niitä hallussani olleilla asiakirjoilla ja pyrin saamaan kerätyksi ulkopoliittikan ammattilaisten hallussa mahdollisesti olleita asiakirjoja ja hankittua tietoa.

Tämän toiminnan tuloksena minulle tuli tietoon muutama seikka, josta en ollut tietoinen aikaisemmin, mutta moni selitys jäi parempaa selvitystä vaille."(Koivisto 1993.)²⁴

Tämä presidentti Mauno Koiviston kertomus hänen valtionpäämiehen uransa alkuvaiheista herätti aikanaan huomiota politiikkaa seuraavassa ja sitä tutkivassa väestössä. Mikä oli Koiviston motiivi kertoa niistä ongelmista, jotka tulivat ilmi vuonna 1982 hänen aloittaessaan presidentin virassa?

Koiviston lausuma voitiin tulkita esimerkiksi sanomaksi, jossa tuli

²⁴ osa Tasavallan presidentti Mauno Koiviston esitelmästä Paasikivi-seuran vuosikokouksessa 26.11.1993

ilmi se ajankohta, jolloin hän päätti ryhtyä toimimaan päämäärällisemmin presidentin ulkopoliittisen vallan rajaamiseksi, joka johti myöhemmin 1990-luvulla valtiosääntöuudistukseen. Koivisto tahtoi ehkä perustella sitä, miten tärkeitä on jakaa ulkopoliittista valtaa, jotta ongelmatilanteissa tietoa olisi saatavissa helpommin ja asioiden hallinta olisi varmempaa. Toisaalta hän ehkä tahtoi kertoa yhden mielenkiintoisen seikan lisää presidentti Kekkosesta ja hänen persoonallisesta valtiomiestavastaan pitää poliittinen ote käsissään valtakautensa loppuun asti. Mutta Koiviston tunnustus siitä, että hänellekin kokeneena poliitikkona ja valtiotieteilijänä ei ollut itsestäänselvää oppia suomalaisen ulkopoliitiikan monimutkaisia ulottuvuuksia, kertoo paljon ulkopoliitikasta ja myös sen tutkimuksesta. Asioilla on aina monia puolia ja yksinkertaisia totuuksia on vaikea löytää; lieneekö sellaisten etsiminen edes aina tarpeellistakaan?

Politiikan tutkimus on aina haaste. Tässä tutkielmassa haaste pyrittiin ottamaan vastaan siinä muodossa, että opittaisiin ymmärtämään suomalaisen ulkopoliitiikan piirissä käytävän yhteistyöretoriikan luonnetta ja sen sisältökysymyksiä sekä saataisiin käsitys 1990-luvun suomalaisesta ulkopoliittisesta todellisuudesta ja identiteetistä. Tutkielman tehtävänä oli myös perehtyä argumentaatioteoriaan tutkimusmenetelmänä sekä oppia soveltamaan sitä ulkopoliittisten tekstien tulkinnassa.

Minulle tuli tietoon muutama seikka, joista en ollut tietoinen aikaisemmin, mutta moni selitys jäi parempaa selvitystä vaille.

Tutkielma jättää mahdollisuuden jatkaa yhteistyöretoriikan tutkimusta edelleen. Ulkopoliittisen yhteistyön analysointi ja identiteetin ilmiöiden selvittäminen suvereenin ja universaalien ristikkäispaineissa on mielenkiintoista, minkä vuoksi tutkielman kirjoittajan tarkoituksena on palata aiheeseen uudelleen mahdollisessa seuraavassa opinnäytteessään. Paitsi että ulkopoliittisen retoriikan ilmiöiden teoreettista tarkastelua olisi mielenkiintoista syventää, olisi myös haastavaa vahvistaa käsitystä yhteistyöstä ja identiteetistä edelleen, ja ottaa vertailtavaksi suomalaisen diskurssin rinnalle myös joidenkin toisten valtioiden diskursseja ulkopoliitikasta, yhteistyöstä ja identiteetistä. Jatkotutkimuksen avulla voisi siis saada useammalle selitykselle parempia selvityksiä.

LÄHTEET

- Antola Esko & Vesa Unto & Väyrynen Raimo: Kansainvälinen politiikka: tutkimus ja käytäntö. WSOY, Juva 1981.
- Apunen Osmo: Kansainvälisen politiikan metodologiset perusteet: oppihistorian ääriviivoja erään tieteenalan vaiheista. Tampereen yliopisto, Tampere 1991.
- Aristoteles: The "Art" of Rhetoric. Heinemann, London 1959.
- Aristoteles: Aristotle in twenty-three volumes: 23 The Poetics. Harvard University Press, Cambridge (Mass.) 1982.
- Barilli Renato: The Rhetoric. MN University of Minnesota Press cop, Minneapolis 1989.
- Blomberg Jaakko: Suomen ulkopoliittika turvallisuuspolitiikan osana. Teoksessa Tietoja maanpuolustuksesta. Pääesikunta, Jyväskylä 1992.
- Der Derian James: On Diplomacy: A Genealogy of Western Estrangement. Blackwell Publishers Inc, Cambridge 1987.
- Der Derian James: Antidiplomacy. Blackwell Publisheris Inc, Cambridge 1992.
- Deutsch Karl W: The Analysis of International Relations. Foundations of modern political sciense series, Harvard University 1968.
- Euroopan turvallisuuskehitys ja Suomen puolustus. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 17.3.1997. Oy Edita Ab, Helsinki 1997.
- Forsberg Tuomas & Vaahtoranta Tapani: Suomen ulkopoliittika tutkimuksen kohteena. Teoksessa Forsberg Tuomas & Vaahtoranta Tapani (toim.): Johdatus Suomen ulkopoliittikkaan. Kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen. Gaudeamus, Tampere 1993.
- Groom A.J.R. & Olson William C: International Relations Then and Now: Origins and Trends in Interpretation. Harper Collins Academic, London 1991.
- Haapanen Pirkko: Roomalaisten korkein taito. Johdanto antiikin retoriikkaan. Teoksessa Palonen Kari & Summa Hilikka (toim.): Pelkkää retoriikkaa. Vastapaino, Tampere 1996.
- Haas Ernst: Beyond the Nation-State: Funktionalism and International Organization. Stanford University Press, Stanford (CA) 1968.
- Hakovirta Harto: Soviet Images of Finnish Neutrality as Factors Influecing Foreign-Policy Decision-Making in Finland. Tampereen yliopisto, Tampere 1972.
- Hakovirta Harto: Neuvostoliitto ja USA Suomen tarkkailijoina. Tampereen yliopisto, Tampere 1975a.

- Hakovirta Harto: Suomettuminen: kaukokontrollia vai rauhanomaista rinnakkaiselo. Gummerus, Jyväskylä 1975b.
- Hakovirta Harto: Duality of Target and Image Links as Problems of Image Policy - the Case of Finland. Tampereen yliopisto, Tampere 1976.
- Hänninen Sakari: Puhe on hyvinvoinnista - ja ehdollistamisen retoriikasta. Teoksessa Palonen Kari & Summa Hilka (toim.): Pelkkää retoriikkaa. Vastapaino, Tampere 1996.
- Jansson Jan-Magnus: Poliitiikan teoria. Tammi, Helsinki 1985.
- Jansson Jan-Magnus: Suomen ulkopoliittinen ajattelu ja sen kehitys. Teoksessa Suomalaiset ja turvallisuuspolitiikka. Maanpuolustus-tiedotuksen suunnittelukunta, Helsinki 1986.
- Jervis Robert: The Logic of Images in International Relations. Princetown University Press, Princetown (N.J.) 1970.
- Jervis Robert: Perception and Misperception in International Politics. Princetown University Press, Princetown (N.J.) 1976.
- Järvenpää Pauli: Finland. Teoksessa Bissell Richard E & Gasteyer Curt (toim.) The Missing Link. West European Neutrals and Regional Security. Duke University Press, Durham and London 1992.
- Kaakkuri-Knuuttila Marja-Liisa: Kysymys-vastaus -menetelmä analyysin apuna. Teoksessa Kaakkuri-Knuuttila Marja-Liisa (toim.): Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot. Gaudeamus, Tampere 1998.
- Kaakkuri-Knuuttila Marja-Liisa & Ylikoski Petri: Merkitys ja tulkinta. Teoksessa Kaakkuri-Knuuttila Marja-Liisa (toim.): Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot. Gaudeamus, Tampere 1998.
- Kanerva Jukka: Diagnoosi ja toiminta. Tutkimus Machiavellin Il Principe -teoksen poliittisesta retoriikasta. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 1990.
- Kekkonen Urho: Tamminiemi. Otava, Helsinki 1980.
- Koivisto Mauno: Maantiede ja Historiallinen kokemus. Ulkopoliittisia kannanottoja. Otava, Keuruu 1992.
- Kuusisto Riikka: Oikeutettu sota ja julma teurastus? Kolmen läntisen suurvallan ulkopoliittisten johtajien sotaretoriikkaa Persianlahdella ja Bosniassa. Licensiaattitutkimus, Helsingin yliopisto, Yleisen valtiopin laitos, 1997.
- Lasswell Harold: The Language of Politics. MIT Press, Cambridge (Mass.) 1968.
- Lasswell Harold: Propaganda and Communication in World History. The University Press of Hawaii, Honolulu 1979.

- Melender Tommi: Turvallisuus etsii rajojaan. Uusi maailmanjärjestys, vanhat varustukset? Ulkopoliittikka 1/1996.
- Mykkänen Juri & Lautela Antti: Kone ja kampanja. Poliittisen järjestötoiminnan metaforat vuoden 1994 presidentinvaalissa. Teoksessa Palonen Kari & Summa Hilikka (toim.): Pelkkää retoriikkaa. Vastapaino, Tampere 1996.
- Mäentakanen Erkki: Sitoutumattomuus. Teoksessa Strategian käsikirja. Sotatieteen laitoksen julkaisuja xxi, Helsinki 1983.
- Möttölä Kari: Puolueettomuudesta sitoutumattomuuteen. Turvallisuuspoliittisen perusratkaisun muutos kylmästä sodasta Euroopan murrokseen. Teoksessa Forberg Tuomas & Vaahtoranta Tapani (toim.): Johdatus Suomen ulkopoliittikkaan. Kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen. Gaudeamus, Tampere 1993.
- Palonen Kari: Tekstistä Poliittikkaan. Vastapaino, Tampere 1988.
- Palonen Kari: Vai pelkkää retoriikkaa? Tutkimuksia kansalaisuuden, ajan ja argumentoinnin poliittisista ulottuvuuksista. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 1992.
- Palonen Kari: Retorinen käänne poliittisen ajattelun tutkimuksessa. Quentin Skinner, retoriikka ja käsitehistoria. Teoksessa Palonen Kari & Summa Hilikka (toim.): Pelkkää retoriikkaa. Vastapaino, Tampere 1996.
- Palonen Kari & Summa Hilikka: Retorinen käänne. Teoksessa Palonen Kari & Summa Hilikka (toim.): Pelkkää retoriikkaa. Vastapaino, Tampere 1996.
- Pentti Veikko: Suomen puolustuskyvyn uskottavuuteen vaikuttavat tekijät. Sotilassosiologian julkaisusarja A n:o 5, Helsinki 1985.
- Perelman Chaïm: Retoriikan valtakunta. Vastapaino, Jyväskylä 1996.
- Perelman Chaïm & Olbrechts-Tyteca Lucie: The New Rhetoric: A Treatise on Argumentation. University of Notre Dame Press, Notre Dame (IN) 1971.
- Sivonen Pekka: Institutionalisoitu yhteistyö eurooppalaisen turvallisuuden vahvistamisessa. Maanpuolustuskorkeakoulu, strategian tutkimuksia, julkaisusarja 1 n:o 1, Helsinki 1993.
- Sivonen Pekka: Liittoutumisen uudet olosuhteet ja Suomen valinnat. Maanpuolustuskorkeakoulu, strategian tutkimuksia, julkaisusarja 1 n:o 4, Helsinki 1995.
- Suhonen Pertti: Arvot ja turvallisuuspoliittinen ajattelu. Teoksessa Suomalaiset ja turvallisuuspolitiikka. Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta, Helsinki 1986.
- Sulkunen Pekka: Johdatus sosiologiaan. WSOY, Juva 1992.
- Summa Hilikka: Hyvinvointipolitiikka ja suunnitteluretoriikka: Tapaus asuntopolitiikka. Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskus, Espoo 1989.

- Summa Hilikka: Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan. Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus. Teoksessa Palonen Kari & Summa Hilikka (toim.): Pelkkää retoriikkaa. Vastapaino, Tampere 1996.
- Suomen liittyminen Euroopan unioniin. Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan mietintö N:o 9/1994 vp. Eduskunta, 1994.
- Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikka 1995. Oy Edita Ab, Helsinki 1997.
- Suomi Juhani: Suomen ulkopoliittika. Teoksessa Strategian käsikirja. Sotatieteen laitoksen julkaisuja xxi, Helsinki 1983.
- Tietoja maanpuolustuksesta 1996. Maanpuolustuskorkeakoulu, Jyväskylä 1996.
- Turvallisuus muuttuvassa maailmassa. Suomen turvallisuuspolitiikan suuntalinjat. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 6.6.1995. J-Paino Ky, Helsinki 1995.
- Törnudd Klaus: Sanat ja teot. Kirjayhtymä, Hämeenlinna 1982.
- Törnudd Klaus: Kansainvälinen politiikka. Teoksessa Strategian käsikirja. Sotatieteen laitoksen julkaisuja xxi, Helsinki 1983.
- Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1989. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Kainuun Sanomain Kirjapaino Oy, Kajaani 1991,
- Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1990. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Länsi-Savo Oy, Mikkeli 1992.
- Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1991. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Länsi-Savo Oy, Mikkeli 1992.
- Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1992. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Länsi-Savo Oy, Mikkeli 1993.
- Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1993. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Länsi-Savo Oy, Mikkeli 1994.
- Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1994. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Länsi-Savo Oy, Mikkeli 1995.
- Visuri Pekka: Turvallisuuspolitiikka ja strategia. WSOY, Juva 1997.
- Väyrynen Paavo: Finlands utrikespolitik - den nationella doktrinen och framtidens mänsklighetspolitik. WSOY, Juva 1988.
- Väyrynen Raimo: Suomi kansainvälisissä järjestöissä. Poliittika 2/1971.
- Väyrynen Raimo: YVA-sopimuksen synty, sisältö ja tavoitteet. Teoksessa Viitala Heikki (toim.): Suomi ja YVA. Snellman-Instituutin julkaisuja 12, Gummerus, Jyväskylä 1990.
- Walker R.B.J.: Inside/outside: International Relations as Political Theory. Cambridge University Press, Cambridge 1993.